

Vattenanknutna kulturmiljöer vid Mieån

2021

Rapportnamn: Vattenanknutna kulturmiljöer vid Mieån

Rapportnummer hos Länsstyrelsen Blekinge län: 2015:13

Utgåva: Digitalt och tryck

Utgivare: Länsstyrelsen Blekinge län, 371 86 Karlskrona

Dnr: 436-971-15

Författare: Rapporten har tagits fram av Jakob Marktorp, landskapsantikvarie och Karl- Oskar Erlandsson, arkeolog vid Länsstyrelsen Blekinge län i samverkan med Länsstyrelsen i Kronobergs län och Länsstyrelsen Skåne inom projektet Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt (SÖVD). Vidare är rapporten ett resultat med finansiering av Länsstyrelserna, Vattenmyndigheten i Södra Östersjöns vattendistrikt, Havs- och Vattenmyndigheten och Riksantikvarieämbetet.

Kontaktperson: Jakob Marktorp och Karl-Oskar Erlandsson

Foto/omslag: Jakob Marktorp och Evelina Ericsson

Layout: Länsstyrelsen i Blekinge, Grip on Life IP

ISSN: 1651–8527

Tryckeri: Länsstyrelsen Skåne, 2015

Upplaga: Detta är en tredje upplaga på 150 exemplar tryckt på initiativ och bekostnad av Grip on Life IP, genom Länsstyrelsen i Blekinge län

Länsstyrelsens rapporter: <http://www.lansstyrelsen.se/blekinge/Sv/publikationer>

© Länsstyrelsen Blekinge län

Länsstyrelsen i Blekinge län har hela ansvaret för innehållet i denna rapport. Innehållet ska inte tolkas som Europeiska unionens eller EU-kommissionens officiella ståndpunkt.

Med bidrag från Europeiska
unionens LIFE-program

Innehåll

Förord	9
Flottnings i Mieån	10
Rapportens upplägg	14
Tidigare inventering	14
Metod	14
Material	14
Kulturhistorisk värdering	14
1. Store Mölla/Mestertons kvarn	15
Historik	16
Beskrivning av miljön	16
Kulturhistorisk värdering	16
Förslag till kulturmiljöhänsyn	17
Bilder av miljön 2015	18
Historiska dokument, kartor och bilder	19
Kartbilaga	21
2. Nyemölle	22
Historik	23
Beskrivning av miljön	23
Kulturhistorisk värdering	24
Förslag till kulturmiljöhänsyn	24
Bilder av miljön 2015	25
Historiska dokument, kartor och bilder	26
Kartbilaga	28
3. Jannebergs kvarn	29
Historik	30
Beskrivning av miljön	30
Kulturhistorisk värdering	33
Förslag till kulturmiljöhänsyn	33
Bilder av miljön 2015	34
Historiska dokument, kartor och bilder	38
Kartbilaga	41
4. Strömma bomullsspinneri	42
Historik	43
Beskrivning av miljön	43
Kulturhistorisk värdering	45

Förslag till kulturmiljöhänsyn	45
Bilder av miljön 2015	46
Historiska dokument, kartor och bilder	47
Kartbilaga	49
5. Granefors nedre bruk	50
Historik	51
Beskrivning av miljön	51
Kulturhistorisk värdering	52
Förslag till kulturmiljöhänsyn	53
Bilder av miljön 2015	54
Historiska dokument, kartor och bilder	57
Kartbilaga	60
6. Granefors övre bruk	61
Historik	62
Beskrivning av miljön	62
Kulturhistorisk värdering	64
Förslag till kulturmiljöhänsyn	65
Bilder av miljön 2014	65
Historiska dokument, kartor och bilder	68
Kartbilaga	71
7. Tararps kvarnar	72
Historik	73
Beskrivning av miljön	73
Kulturhistorisk värdering	74
Förslag till kulturmiljöhänsyn	74
Bilder av miljön 2014	75
Historiska dokument, kartor och bilder	78
Kartbilaga	79
8. Nötabråne kraftstation	80
Historik	81
Beskrivning av miljön	81
Kulturhistorisk värdering	82
Förslag till kulturmiljöhänsyn	82
Bilder av miljön 2015	83
Historiska dokument, kartor och bilder	88
Kartbilaga	91
9. Långasjönäs pappersbruk	92
Historik	93
Beskrivning av miljön	94

Kulturhistorisk värdering _____	95
Förslag till kulturmiljöhänsyn _____	96
Bilder av miljön 2015 _____	97
Historiska dokument, kartor och bilder _____	102
Kartbilaga _____	107
10. Södra Hoka _____	108
Historik _____	109
Beskrivning av miljön _____	109
Kulturhistorisk värdering _____	110
Förslag till kulturmiljöhänsyn _____	111
Bilder av miljön 2014 _____	112
Historiska dokument, kartor och bilder _____	115
Kartbilaga _____	116
11. Pernilshoka kvarn och flottningsanläggning _____	117
Historik _____	118
Beskrivning av miljön _____	118
Kulturhistorisk värdering _____	118
Förslag till kulturmiljöhänsyn _____	119
Bilder av miljön 2014 _____	120
Historiska dokument, kartor och bilder _____	121
Kartbilaga _____	122
12. Jeppshoka såg _____	123
Historik _____	124
Beskrivning av miljön _____	124
Kulturhistorisk värdering _____	124
Förslag till kulturmiljöhänsyn _____	125
Bilder av miljön 2014 _____	126
Historiska dokument, kartor och bilder _____	127
Kartbilaga _____	128
13. Norrefors/Jeppshoka fiskodling _____	129
Historik _____	130
Beskrivning av miljön _____	130
Kulturhistorisk värdering _____	130
Förslag till kulturmiljöhänsyn _____	131
Bilder av miljön 2015 _____	131
Historiska dokument, kartor och bilder _____	132
Kartbilaga _____	133
14. Norra Hoka/Norrefors såg, kvarn och pappersbruk _____	134
Historik _____	135

Beskrivning av miljön	136
Kulturhistorisk värdering	137
Förslag till kulturmiljöhänsyn	137
Bilder av miljön 2015	138
Historiska dokument, kartor och bilder	140
Kartbilaga	141
15. Norra Hoka såg	142
Historik	143
Beskrivning av miljön	143
Kulturhistorisk värdering	143
Förslag till kulturmiljöhänsyn	143
Bilder av miljön 2015	144
Historiska dokument, kartor och bilder	145
Kartbilaga	146
16. Dannemarks kvarn och såg	147
Historik	148
Beskrivning av miljön	148
Kulturhistorisk värdering	149
Förslag till kulturmiljöhänsyn	149
Bilder av miljön 2015	150
Historiska dokument, kartor och bilder	151
Kartbilaga	152
17. Dalfors kvarn och sågverk	153
Historik	154
Beskrivning av miljön	155
Kulturhistorisk värdering	156
Förslag till kulturmiljöhänsyn	156
Bilder av miljön 2014	157
Historiska dokument, kartor och bilder	162
Kartbilaga	163
18. Loberget kvarn och såg	164
Historik	165
Beskrivning av miljön	166
Kulturhistorisk värdering	166
Förslag till kulturmiljöhänsyn	167
Bilder av miljön 2014	167
Historiska dokument, kartor och bilder	171
Kartbilaga	173
19. Grimsmåla kraftverk	174

Historik _____	175
Beskrivning av miljön _____	175
Kulturhistorisk värdering _____	175
Förslag till kulturmiljöhänsyn _____	176
Bilder av miljön 2014 _____	176
Kartbilaga _____	179
20. Grimsmåla cementgjuteri och kolugnar _____	180
Historik _____	181
Beskrivning av miljön _____	181
Kulturhistorisk värdering _____	182
Förslag till kulturmiljöhänsyn _____	182
Bilder av miljön 2014 _____	183
Historiska dokument, kartor och bilder _____	186
Kartbilaga _____	187
21. Hakafors såg _____	188
Historik _____	189
Beskrivning av miljön _____	189
Kulturhistorisk värdering _____	190
Förslag till kulturmiljöhänsyn _____	190
Bilder av miljön 2014 och 2015 _____	191
Kartbilaga _____	194
22. Agdasågen _____	195
Historik _____	196
Beskrivning av miljön _____	196
Kulturhistorisk värdering _____	196
Förslag till kulturmiljöhänsyn _____	197
Bilder av miljön 2015 _____	197
Historiska dokument, kartor och bilder _____	198
Kartbilaga _____	199
23. Gäddeviksås och Midingsbråtes kvarn och såg _____	200
Historik _____	201
Beskrivning av miljön _____	203
Kulturhistorisk värdering _____	204
Förslag till kulturmiljöhänsyn _____	205
Bilder av miljön 2015 _____	206
Historiska dokument, kartor och bilder _____	209
Kartbilaga _____	212
Referenser _____	213

Bilaga 1 – Kulturhistorisk värdering	216
Kvarnbyggnaden med beståndsdelar	217
Dammen och vattenvägarna	218
Helhetsmiljön kring kvarnen/kraftverket	218
Ytterligare aspekter	218

Förord

Rapporten har tagits fram av Länsstyrelsen Blekinge län i samverkan med Länsstyrelsen Kronobergs län och Länsstyrelsen Skåne inom projektet Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt (SÖVD), finansierat av Länsstyrelserna, Vattenmyndigheten i Södra Östersjöns vattendistrikt, Havs- och Vattenmyndigheten och Riksantikvarieämbetet.

Syftet med rapporten är att öka kunskapen om kulturmiljöer nära vattendrag. De många verksamheterna längs Mieån har skapat unika miljöer med varierande funktion och ålder. Det har bidragit till ett mångfacetterat kulturlandskap med historiskt djup och hög dignitet. För att bevara, använda och utveckla dessa miljöer krävs ökad kunskap och dokumentation av vattnets kulturhistoriska betydelse.

Flottarlag i Mieån i början av 1900-talet. Fotografiet ägs av Blekinge museum.

Grip on Life IP

Projektet Grip on Life IP arbetar med bevarande och utveckling av värdefulla vattendrag och våtmarker i skogslandskapet inom ramen för EU:s program för integrerade miljöprojekt. Projektet bedrivs i sju län, från Västerbotten i norr till Blekinge i söder, och är en gemensam insats med utveckling av arbetssätt för framtiden genom återställande av våtmarker, restaurering av vattendrag och nya sätt att bruka skogen, som säkerställer framtida status för vattendrag och våtmarker över hela landet. Grip on Life pågår från år 2018 fram till år 2025.

Vattenmiljöer nyttjas av många olika intressen, därför är det en viktig del av projektet att samarbeta mellan myndigheter, intresseorganisationer, entreprenörer, markägare och andra intressenter. I Blekinge genomförs en samverkansprocess inom Mieåns och Lyckebyåns avrinningsområden. Syftet är att tillsammans formulera mål och nödvändiga åtgärder för vattendragen. I det arbetet är det värdefullt att kunna sprida kunskap om historiska miljöer längs Mieån, genom tryck av denna rapport.

Mars 2021

Flottning i Mieån

”Mie å har väl varit flottbar sedan Carlshamns stad funderades, ifrån sjön Myen i Småland till Froarp sand, men berättas att afl kaptenen Pley igenom allmogen i Småland och Blekinge efter order uppreisningen bedrivit; då allra först.”¹

Så resonerade kronans tjänstemän då de skulle planera förbättringsåtgärder i samband med att Mieån skulle bli allmän flottled. När flottningen påbörjades i Mieån är oklart men däremot hade kronan intresse i flottningen sedan åtminstone 1600-talet. I en topografisk karta från år 1675 beskrivs Mieåns flottled och de åtgärder som önskades göras för att förbättra flottningen ytterligare². Flottning hade således bedrivits dessförinnan.

För många människor längs Mieån och i trakterna däromkring var flottningen ett vardagligt inslag under ett par århundradens tid. Om detta berättas exempelvis i Bräkne Häraads dombok från år 1688;

”1688-07-16 Kronolänsman Erenghis Törneman kärar konan Ingel Bengtsdotter i Gungvala angående lönskaläger med båtsman Henrik Mjuk vilken varit under kapten Grytas kompani. Båtsmannen drunknat i Mieån då han höll på att utflotta kronans skeppstimmer sist i maj månad. På tillfrågan om han varit gift visste ingen annat än att han varit ogift”³.

Det verkar dock som att den småskaliga husbehovsflottningen pågick redan tidigare än så;

”Ävenledes torde givas vid handen om Mye å kunde brukas till flottning innan kungliga amiralitetet låtit lägga handen vid dess flottbarhet: om kompaniskrivaren, varuti förbättringarna, som för kronans räkning i denna ån blivit gjorda bestå, och huruvida man erfarit, att något för privat räkning längre tillbaka blivit gjort, som tillberörda flottbarhet förut något kan hava bidragit”⁴.

Mieån och sjön Mien har varit avgörande för flottningen i södra Sverige och har därmed haft en betydelsefull roll under Sveriges tid som stormakt och den skogsindustriella utvecklingen. Landskapet i Mieåns omnejd påverkades givetvis av de intressen som fanns. Eftersom en stor del av markområdena var antingen krono- eller frälsehemman avverkades mycket ekskog i närheten av Mieån. Sjön Mien fungerade som kronodamm men för att möjliggöra flottningen uppfördes ett antal hålldammar avsedda för flottning⁵. Följande stycken beskriver hur avverkningen av ek gick till, hur virket flottades längs Mieån samt vad virket slutligen användes till;

¹ Krigsarkivet, Amiralitetskollegium, GIV: nr 332, Om flottning i Mörrum ström och Mie å 1747.

² Krigsarkivet, Topografiska kartor, nr 37. Afrijsningh oppå den åhn ifrån siön Mijen till Carelshamn, 1675.

³ Landsarkivet i Lund, Blekingearkivet, Bräkne häraads dombok 1668–1750.

⁴ Krigsarkivet, Amiralitetskollegium, GIV: nr 332, Om Mörrum ström och Mye å 1745.

⁵ Marktorp Jakob & Roslund-Förenius Ylva, Flottningslämningar i Blekinge, Kronoberg och Skåne län, 2013, s. 85.

Myen ström som för långlig tid sedan även är gjord flottbar, då kronans virke utflottades med kronans bekostande bleven mycket förbättrad och i gott stånd satt till ovärderlig nytta. Först är en stark stenmur och hålldamm gjord vid sjön Mien i Småland strax vid gränsen att hålla vattnet i sjön till dess de bliva färdiga gå ut med flottarna, sedan åtskilliga hålldammar på bankarna nedra i strömmen, så nyttiga att om virket ej är allt för svårt kan på två dagar, då hålldammen öppnas många flottar gå ut till Froarpsand, då åter hålldammen sätts igen, tills de blir färdiga med mer utflottning och således continueras mest hela våren, vilket allt nu för tiden är en obeskrivlig nytta för Karlshamns stad.

Vid lastageplatsen Froarp som ligger allenast en halv mil från staden kan ock beskådas och upptecknas virket som således kommer dit neder. Emellan denna lastageplats och Svengestaden är en halv mil tvärt över, så att man dageligen kan färdas däremellan uppteckna och infordra den avgift som köpmännen verkligen borde erlægga vad för var och en sort blevo utsatt;

Först skeppekevirke, ekeplankor, ekebräddor, eke- och bokekölar, master och spiror, balkar, timmer och sparrar; läkten och brädder, av vilka alla sorter en stor mängd årligen inflottas.

Vore ock nödigt att få tillgång månatligen igenomse till specialen för Norre port, om något förbjudet virke om nattetid el eljest inköres... köpmän förskaffat sig frälsemäns bevis hava tillstånd låta hugga ekar på deras frälseägor, vilka de allenast pro forma skydda sig med, emedan intet trä kommer ifrån berörda frälseägor utan är hugget på skatte- och kronoägor samt således avföras vid tullen vara kommet från frälsemän.

Skogarnas befordrande är ock högst nödvändigt uti Bräkne och Listers härader som nu både till skeppsvirke och klappholt gruveligen fördärvas. Ty änskönt klappholt borde huggas av de ekar som är ihåliga eller ock stå på en obekväm plats att få ut, så stämplas dock därtill kapitala träd, som bekant är att föregående vintras fann de ekar vara stämplade till klappholt som herr handelsman Öhrn lät stämpla till sig och däremot lämnade andra träd till klappholts societeten. Bönder och andra hemmansbrukare söka ock utstämpling till husbyggnad, men användes till klappholtz och skeppsvirke. På ett ställe vet man en kronobonde fått allenast för ek 18 daler silvermynt nämligen av roten till klappholt 12 daler och för toppen för ett skeppsträd 6 daler smt: så att oförgripligen sagt, nödigt vore skogvaktarna ej utan en betjänt närvaro å kungl amiralitetets vägnar måtte få utstämpla något ekevirke, även ock att samma betjänt vid tingen efterhörde huru kungliga förordningarna angående olovliga skoghygge blevo efterlevade, så att ej hädaneftersom här tills skett måtte gå så lätt tillverka: man har sig bekant, att då en bonde hugger ett stort antal ostämplade ekar till klappholt blir han därför allenast dömd sitta på skansen, ja en änka dömd sitta hemma i sitt hus på vatten och bröd, då man väl vet hur därvid går; andra året sker värre

med skogen; sådana personer som allenast rikta sig av skogen och den med flit utöda oförgripligen sagt borde mista hemmanen.

Skulle ock till kronans behov erfordras eke- och furuplankor med mera, vore det ock ganska lindrigare pris, att upptinga detsamma då flottarna komma ut vid lastageplatserna och sedan efter uppmätning av en kvarterman låta inköra det till Karlshamn, än köpa virke till dyrcka (högt pris) av köpmännen, i synnerhet eket som hugges på kronoskog⁶.

Den allmänna flottningen upphörde officiellt år 1910⁷ och nedanför Långasjön år 1880. Flottning pågick dock sporadiskt i Långasjön fram till år 1922⁸.

⁶ Krigsarkivet, Amiralitetskollegium, GIV: nr 332. Om Mörrums ström och Mie å angående förbrytelser mot kungliga förordningar och sabotage 1745.

⁷ Söderbygdens vattendomstol, F I A, vol 46, Uppgifter ur Kammaradvokatfiskalsämbetet, akt nr: AD:23, 1922.

⁸ Söderbygdens vattendomstol. Klandertalan angående flottning i Långasjön Mieån 1922, akt nr: F 1 A. AD 24, 1922.

Topografisk karta över Mieåns flottled år 1675. Krigsarkivet 1675. Så här lyder texten:

"Notarum explicatio.

Ifrån Mien till kvarnen nr 2 blir att röja bort sten och kvarndammarna.

Ifrån nr 2 till nr 3 är stilla vatten och intet behöver att röjas.

Ifrån nr 3 igenom Loberg och Jularemålas kvarndammar, till Smidievadh nr 4 blir till att röja bort

kvarndammarna och sten och sedan allt till Björcksjön nr 5 som allt går med långsamt strömmande, utan något brant falls förhindrande. Ifrån Smidievadh nr 4 är för detta av bönderna där vid ån boendes lite uppröjt till några bräders utflottande som måste förbättras och emellan sjöarna uppröjas. Berörda sjön Mien ligger 26 alnar högre än Lången.

6 utvisar sanden belägen i Långens södra sjöande, där man med flottar kan komma, som är på ½

mil när Karlshamn. Vidare därifrån ån utför åt Karlshamn med någon flotte står intet till att framhjälpa, förmedelst de åtskilliga höga och branta strömfällen där äro vid Nötabröna, Nybro och Strömma möllor som där har specificerade höjder efter varandra utvisade.

7, härifrån bron in i Saltsjön vid Karlshamn kan man med flottar framkomma.

Datum Växjö den 2 augusti år 1675."

Rapportens upplägg

Tidigare inventering

Så sent som 2008 genomförde Länsstyrelsen en inventering av kulturmiljöerna längs med Mieån⁹. Miljöerna dokumenterades och beskrevs kortfattat, men ingen övergripande kulturhistorisk värdering gjordes av miljöerna. Miljöerna har förändrats under åren och eventuella vattenvårdsåtgärder är i behov av uppdaterat material. Därför beslöts att göra en något fördjupad dokumentation samt värdering av kulturmiljöerna längs Mieån.

Metod

Urvalet inför denna dokumentation baserades på de miljöer som inventerats 2008. Till detta lades även vandringshinder från Kronobergsidan av Mieån. Inga sträckor mellan kulturmiljöerna besöktes, då det redan gjorts under 2008. Undantag gjordes för de sträckor där biotopvårdsåtgärder föreslagits. Dessa sträckor har avrapporterats i ett separat dokument.

Arbetet kan grovt delas upp i tre delar. I ett första steg har förberedande arbete gjorts, kart- och arkivmaterial har gått igenom samt relevant litteratur. Kontakt har tagits med markägare som äger stående byggnader i kulturmiljöerna. Kontakt har också tagits med hembygdsföreningar.

Steg två är själva fältarbetet med dokumentation, värdering och förslag på kulturmiljöhänsyn vid eventuella framtida vattenvårdsåtgärder. Steg tre har inneburit mer arkiv- och litteraturstudier samt själva rapportskrivningen.

Under arbetet har ett GIS-skikt tagits fram på kulturlämningar längs Mieån. Till sin utgångspunkt har det utgått från befintliga skikt, samt kompletterats med material från kartstudier och från fältbesöken. De fornlämningar som har legat vid miljöerna har registrerats och skickats in till Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem, FMIS. Det finns dock flertalet fornlämningar mellan miljöerna som inte har besökts eller registrerats vid detta arbete. De lämningar som finns utefter Mieån från flottning, är också fornlämningar, men har inte tidigare registrerats.

Material

Materialet bygger till stora delar på det arkiv- och kartmaterial som Petra Torebrink samlade in under inventeringen 2008. De främsta källorna till ytterligare arkiv- och kartmaterial kommer från Historiska kartor på Lantmäteriet och arkivmaterial från Blekinge län landskontor nu beläget på Landsarkivet i Lund. Ytterligare material och bilder har fåtts från Asarums hembygdsförening och Karlshamns museum. Även muntliga uppgifter har fåtts från flera av ägarna till de olika miljöerna.

Kulturhistorisk värdering

Den metod som har använts för värderingen återfinns längst bak i rapporten som bilaga 1.

⁹ Torebrink 2010

1. Store Mölla/Mestertons kvarn

Län, kommun, socken:	Blekinge, Karlshamns, Karlshamn
Huvudavrinningsområde:	85 Mieån
Byggår:	1718 och 1745
Lagskydd:	Fornlämning, Karlshamn 81 (gammal registrering som övrig kulturhistorisk lämning i fornminnesregistret), bron uppströms är också fornlämning, registrerad som Karlshamn 75.
Kulturhistorisk värdering:	Visst kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Stenvalvsbro, lämningar efter dammfästen och turbinsump/hjulgrav samt stenskoningar.
Kärnvärden:	Vittnar om en tidig industrimiljö i Karlshamn.

Historik

Historiskt sammanhang: Mjöl kvarn, stensliperi och såpebruk.

Mestertons kvarn uppfördes år 1718 med tre par stenar efter landshövdingens tillstånd¹⁰. I äldre skattningsregister är Store mölla även omnämnd som Store qwarn. I Asarums sockens jordreansakning år 1806 beskrivs Store qwarn. Där framgår att mjöl kvarnen skattades efter kungl. Maj:ts, kungl. kammarkollegiet samt landshövdingens beslut år 1726¹¹. Samma år tas kvarnen upp i jordeboken¹².

Enligt en tidigare kulturhistorisk inventering uppfördes Store Mölla år 1718 och kom i slutet av 1700-talet att kallas för Tyska möllan. Kvarnen låg på östra (Historisk bild 2 och 3) åkanten medan Såpebruket låg på västra (Historisk bild 1 och 2). Tyska möllan blev år 1897 stensliperi¹³. Numera finns enbart delar av turbinsump, hjulgrav och dammfästen bevarade.

År 1744 eller 1745 uppförde Nils Grandell ett såpebruk i området, söder om ån, vilket under 1700-talets mitt drevs av en mästare och nio drängar. Mittemot såpebruket fanns vid samma tid ett oljeslageri och en stamp. På 1778 års ägomätningsskarta är "Nya Såpebruket" markerat med två byggnader på södra sidan av ån, SÖ om kvarnen, som på kartan kallas "Mestertons mölla". Cirka 60 meter SÖ om områdets västra del är det "Gamla Såpebruket" markerat med en byggnad (Historisk karta 1)¹⁴.

Beskrivning av miljön

Miljön vid Tyske mölla är idag kraftigt förändrad. Av det äldre småindustriområdet finns idag endast dammfästen på ömse sidor av ån samt rester efter turbinsump/hjulgrav i åfåran bevarade (Bild 1 och 2). Vidare är åkanterna stenskodda och på västra sidan vattendraget finns rester efter en grundmur från det intilliggande såpebruket (Bild 3 och 5). Under början av 1900-talet stod här en byggnad, kallad "Såpebruket" och som också fungerade som hyreskasern. Uppströms lämningarna finns en bevarad stenvalvsbro i tuktad sten. Husgrunden efter stensliperiet och kvarnbyggnaden revs för ett par år sedan och det finns idag inga synliga spår efter byggnaden. Uppströms kvarnen ligger en äldre stenvalvsbro (Bild 4, 5 och Historisk bild 1).

Kulturhistorisk värdering

Kvarnbyggnaden med beståndsdelar

Av kvarnbyggnaden finns idag inget bevarat vilket bidrar starkt negativt till det kulturhistoriska värdet.

¹⁰ Blekinge län landskontor, GIIIC:2, Specication öfwer skattlagde miohl och sågeqwarnar uthi Blekings län, efter 1718 åhrs jorde ransakning och ytterligare undersökning anno 1720.

¹¹ Blekinge läns landskontor, GIIIC10, Asarum sockens ransakningshandlingar, 1806.

¹² Riksarkivet, Jordeböcker i Blekinge län, akt nr: 55201.10:37, 1726, s. 700.

¹³ Torebrink Petra, *Kulturhistorisk dokumentation av vattendrag i Blekinge 2005–2008 – Mörrumsån, Mieån, Bräkneån och Lyckebyån*, 2006, s. 89.

¹⁴ 14 Riksantikvarieämbetet, Fornminnesregistret – FMIS, RAÄ-nummer: Karlshamn 81.

Dammen och vattenvägarna

De bevarade dammfästena samt stenskoningar och rester efter turbinsump/hjulgrav vittnar om den verksamhet som tidigare fanns på platsen och hur vattenkraft först utvunnits med vattenhjul och sedan turbin.

Helhetsmiljön

Det finns idag mycket få element som vittnar om den verksamhet som tidigare fanns vid Tyske mölle. Helhetsmiljön är svårtydd och svår att sätta i en kulturhistorisk kontext. Platsen har varit betydelsefull för Karlshamns tidiga industrihistoria och vittnar om vattnets betydelse som energikälla i en mångfacetterad miljö.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

I dagsläget finns inga förslag till vattenvårdsåtgärder. Vid eventuell blockutläggning bör sten hämtas och läggas i utifrån och inte tas på plats. Observera att området är fornlämning och tillstånd till ingrepp krävs enligt 2 kap. KML.

Bilder av miljön 2015

Bild 1. Dammfästen och betongskoningar är några få beståndsdelar som är bevarade vid Store mölla.

Bild 2. Inmätning vid Store mölla. På andra sidan vattnet låg kvarnbyggnaden och stensliperiet. På den här sidan låg såpebruket.

Bild 3. Grundmuren efter det gamla såpebruket.

Bild 4. Stenvalvsbron.

Bild 5. Grundmuren efter såpebruket och stenvalvsbron.

Historiska dokument, kartor och bilder

Historisk karta 1. I en ägobeskrivningskarta från år 1778 visas Store mölla eller Mestertons mölla. Lantmäterimyndigheternas arkiv 1778.

Historisk bild 1. Vy mot såpebruket vid slutet av 1800-talet eller början av 1900-talet. I bakgrunden syns den bevarade stenvälsbron och en kvinna som tvättar. Fotografiet ägs av Karlshamns museum.

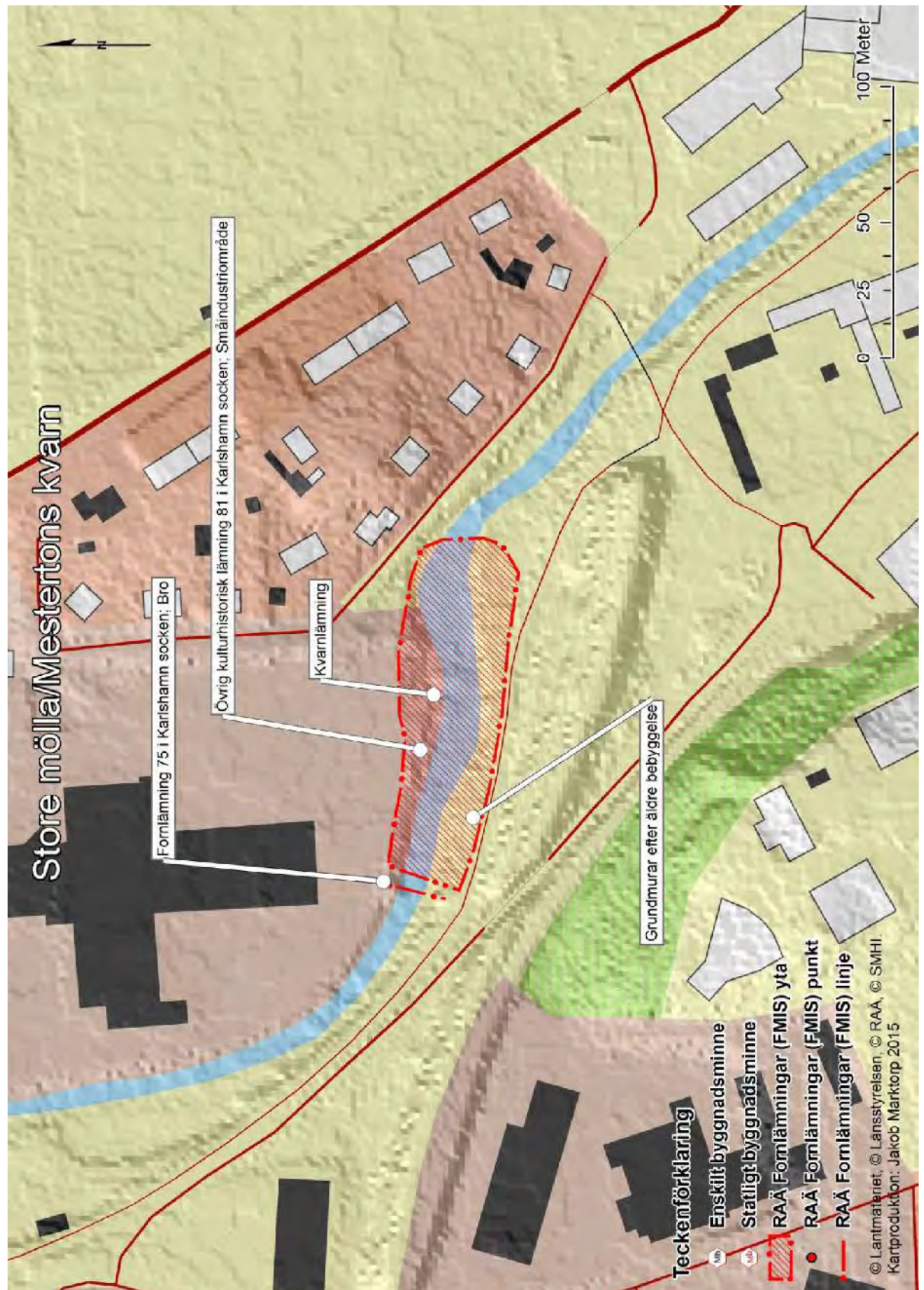

Historisk bild 2. Till vänster kvarnbyggnaden vid Store Mölla i slutet av 1800-talet. I förgrunden hämtar en kvinna vatten i Mieån till såpebruket som ligger till höger. Fotografiet ägs av Blekinge museum.

Historisk bild 3. Kvarn och stensliperibyggnaden vid Store Mölla i början av 1900-talet. På gårdsplanen står gravstenar som bearbetats vid Store Mölla. Fotografiet ägs av Blekinge museum.

Kartbilaga

2. Nyemölle

Län, kommun, socken:	Blekinge, Karlshamns, Asarum
Huvudavrinningsområde:	85 Mieån
Byggår:	1714
Lagskydd:	Fornlämning, (gammal registrering som övrig kulturhistorisk lämning i fornminnesregistret), registrerad som Asarum 387.
Kulturhistorisk värdering:	Visst kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Kvarngrunden, francisturbinerna, granittrappor och brunn.
Kärnvärden:	Nyemölle är genom de bevarade beståndsdelarna en begriplig kvarnmiljö som även vittnar om livet vid sidan om den primära verksamheten.

Historik

Historiskt sammanhang: Mjöl kvarn.

Efter tillstånd av landshövdingen byggde Jockum Möller Nyemölle år 1714 i två våningar med ett underfall och två stenpar i Mieån (Historisk bild 1)¹⁵. År 1841 gjordes en utredning kring skattläggningen av ett stenpar vid Nyemölle. Vid den här tiden fanns ett par skattlagda tullmålads stenar, ett par grovmålads stenar och ett par stålvarns stenar¹⁶. Samma år skattlades de tre stenparen. Kvarnen ägdes då av Olof Nilsson¹⁷. Kvarnbyggnaden byggdes troligtvis om ett antal gånger, bland annat år 1931¹⁸. Nuvarande kvarnägaren vid Jannebergs kvarn berättade att Nyemölle var i bruk fram till cirka 1960-talet. Kvarnfallet var 1,5 meter och kvarnverket drevs under 1900-talet av både turbin om 33 hkr (hästkrafter) och vattenhjul om 15 hkr. Vid Nyemölle fanns dubbel valsstol, korngrynsverk och fullständigt rensverk. Verksamheten sysselsatte två personer som även drev ett sågverk för husbehov¹⁸.

Beskrivning av miljön

Nyemölle kallas även Rosenborgs kvarn och består idag av en kvarngrund, en grävd ränna och en boningshusgrund. Kvarngrunden är uppförd i tuktad murad sten samt senare cementeringar (Bild 2). Vattendraget är här stenskott på ömse sidor ån (Bild 4). Den synliga grunden om 15x13 meter (ÖNÖ-VSV) ligger intill den äldre dammbyggnaden och är sannolikt resterna efter turbinhuset och hjulgraven. Luckorna i utskovsdammen är idag utrivna och dammkroppen fungerar idag enbart som bro och utgör troligtvis vandringshinder för simsvaga arter (Bild 3). Två turbinöverdrag tillhörande francislöphjul ligger intill kvarnlämningen. De ställbara ledskovlarna indikerar att turbinerna troligtvis tillverkades omkring 1930–1950-talet (Bild 1).

Vid Nyemölle kvarn finns även rester efter en grundmur intill klippväggen. Två trappor i granit-gnejs leder uppför berget till ett bostadshus från 1900-talets första hälft (Bild 5). På tomten finns grunden efter en äldre byggnad. Kanske ett bostadshus till kvarnen. I området finns även mindre odlingsterrasser. Troligtvis har området vid berget ingått i Nyemölles trädgård. Söder om husgrunden leder en trappa till en brunn uppförd i huggen och mönstrad granit (Bild 6).

¹⁵ Blekinge län landskontor, GIIIC:2, Specication öfwer skattlagde miohl och sågeqwarnar uthi Blekings län, efter 1718 åhrs jorde ranskning och ytterligare undersökning anno 1720.

¹⁶ Blekinge län landskontor, GIIIC:2, Avskrift angående Nyemölle kvars stenpar, 1841.

¹⁷ Blekinge län landskontor, GIIIC:2, Förteckning öfver expedierade utslag i anledning af advocatfiscali embetet, 1839.

¹⁸ Winning (red.), 1940, s. 377.

Kulturhistorisk värdering

Kvarnbyggnaden med beståndsdelar

Den bevarade grunden efter turbinhuset ökar förståelsen för platsen som kvarnplats.

Dammen och vattenvägarna

Dambyggnaden fyller inte längre någon funktion och har låga teknikhistoriska värden. Konstruktionen utgör däremot ett element i landskapsbilden och ökar förståelsen för platsen som kvarnplats. Vidare är stenskoningarna på ömse sidor vattendraget ett viktigt inslag i miljön och tydliggör ytterligare platsens historiska funktion.

Helhetsmiljön

Nyemölle är genom de bevarade lämningarna en begriplig och typisk f.d. kvarnmiljö. Flera värdebärande beståndsdelar såsom de bevarade stentrapporna samt brunnen gör miljön mer mångfacetterad, vilket ger oss en inblick i livet vid sidan om den primära verksamheten.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

I dagsläget finns inga planerade åtgärder vid Nyemölle. Eventuella åtgärder i och vid dammkroppen kan utföras i befintliga utskov utan någon större negativ påverkan på kulturmiljövärdena åsamkas. Viktigt är att helhetskonstruktionen och fundamenten bevaras. Stenskoningar och övriga lämningar bör dock beaktas i samband med vattenvårdsåtgärder.

Bilder av miljön 2015

Bild 1. Turbinöverdragen vid Nyemölle.

Bild 2. Kvarnlämningarna vid Nyemölle.

Bild 3. Utskovsdammen.

Bild 4. Stenskoningar.

Bild 5. Stentrapporna upp till en äldre husgrund.

Bild 6. Brunnen.

Historiska dokument, kartor och bilder

Historisk bild 1. Nyemölle i början av 1900-talet. Om miljön vittnar idag grundmuren efter turbinhuset, dammkroppens fundament samt stenskoningar. Fotografiet ägs av Karlshamns museum.

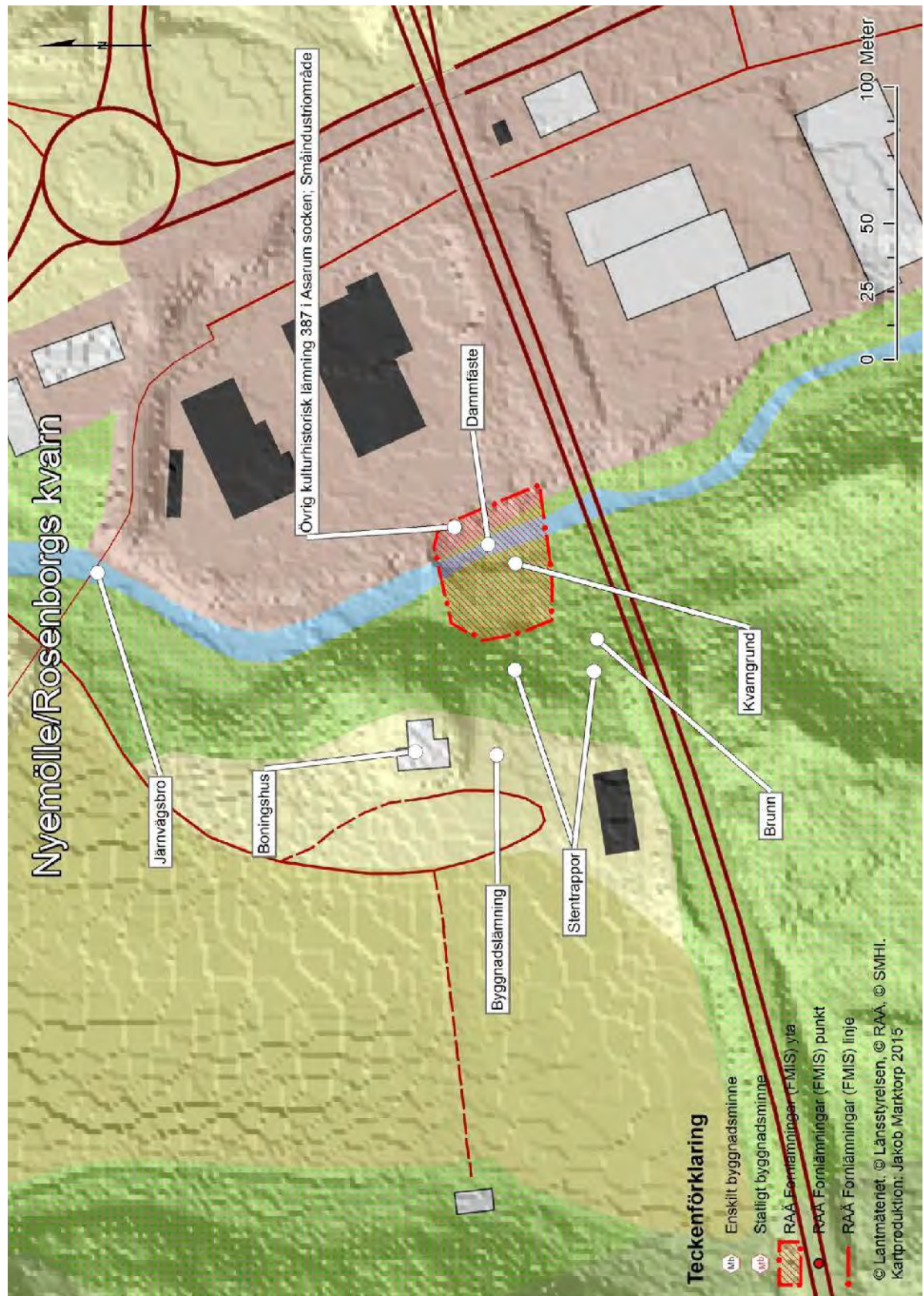

Historisk bild 2. Nyemölle vid 1900-talets början visar kvarnbyggnaden och mangårdsbyggnaden. På gårdsplanen står herrskapet med barn samlade vid mölleskjutsen. Fotografiet ägs av Asarums hembygdsförening.

Historisk karta 1. Nyemölle visas i enskifteskartan över Asarum år 1818.
Lantmäterimyndigheternas arkiv 1818.

Kartbilaga

3. Jannebergs kvarn

Län, kommun, socken:	Blekinge, Karlshamn, Asarum
Huvudavrinningsområde:	85 Mieån
Byggår:	1790, 1870 och 1900-tal
Lagskydd:	Generella hänsynsbestämmelser enligt KML, MB och PBL.
Kulturhistorisk värdering:	Högt kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Kvarnar, kraftverk, garverikällare och mangårdsbyggnad.
Kärnvärden:	Överskådlig och lättförstådd miljö av varierande stil och ålder vilket ger en mångsidig kulturmiljö med historiskt djup och hög dignitet.

Historik

Historiskt sammanhang: Småindustriområde; mjölkvarn, ekbarksstamp, garveri, bränneri, träullsfabrik, fiskodling mm.

I en topografisk karta över Mieåns flottled från år 1675 benämns Jannebergs kvarn som Krögarens mölla (Historisk karta 2).¹⁹ I en specifikation över skattlagda kvarnar och sågar benämns kvarnen som Stampamöllan som uppfördes år 1714. Det uppges även att stampamöllan sedan tidigare hade ett oskattlagt stenpar.²⁰

Den huvudsakliga sysselsättningen under 1700-talet var garveriverksamhet (Historisk bild 2). Under 1700-talet fanns vid Stampen två kvarnar på ömse sidor ån (Historisk bild 1). I 1725 års jordebok omnämns de som Stampen nr 39 och 40. Den ena var Stampamölla, som brukades mot skatt av Petter Holm under hela året. Den andre var Asarums kronokvarn som brukades av åbon till nr 15.²¹ I samband med en brandförsäkring över stampamöllans ägor upprättades en karta år 1862 där även den vattendrivna tröskverksbyggnaden är återgiven (Historisk karta 1).

År 1727 utfärdade Kommerskollegiet ett tillstånd för garverirörelse vid Stampamöllan. År 1756 fick Olof Ohlsson tillstånd att bruka garveriet vid Stampamölla på engelskt vis. Metoden innebar att man använde ekbark istället för granbark. På andra våningen fanns vid tiden en bostad där Ohlsson bodde. År 1861 uppfördes ett sommarhus till garveriet och år 1872 byggdes en ny garveribyggnad. Asarums kvarn ska sedan år 1718 ha tillhört Peter Mesterton men efter att ett nytt privilegiebrev utfärdades år 1727 byggdes kvarnen om till hjulkvarn av Nils Grandell.²² Jannebergs kvarn och Stampamölla kvarn fick nya stenpar skattlagda år 1841.²³

Beskrivning av miljön

Jannebergs kvarn ligger inte långt ifrån Karlshamn stad och har sedan länge varit en betydelsefull verksamhet för bygden och bönderna. Kvarnen är fortfarande verksam och eftersom flera jordbruk idag är inriktade mot mjölkproduktion finns idag den största lönsamheten i att ta emot, torka, rensa, lagra samt krossa spannmål till djurfoder. Vid sidan av denna verksamhet paketeras och säljs även bränslepellets. Jannebergs kvarn är en mångfacetterad miljö med många byggnader och platser med olika funktion. Nedan beskrivs de beståndsdelar som har starkast vattenanknytning.

Mieån delar sig vid Jannebergs kvarn i två fåror, en till kraftverket och en vid tröskverket och den äldre stampamöllan. Jannebergs kvarn tillhör idag Bernt Uno Santesson och har varit i släkten sedan år 1790. År 1790 ristades förfaderns initialer in i den äldre tröskverksbyggnaden (Bild 5). Den äldre tröskverksbyggnadens (Bild 2 och 3) nuvarande utförande är i tre våningar i bulkonstruktion med väggar av liggande timmer och falurödmålad stående panel med svartmålade knutlådor under

¹⁹ Krigsarkivet, Topografiska kartor, nr 37. Afrijningh oppå den åhn ifrån siön Mijen till Carelshambn, 1675.

²⁰ Blekinge län landskontor, GIIIc:2, Specication öfwer skattlagde miohl och sågeqwarnar uthi Blekings län, efter 1718 åhrs jorde ranskning och ytterligare undersökning anno 1720.

²¹ Gabrielson Bengt, Stampen och Strömman, s. 1 [publicerat manuskript].

²² Gabrielson Bengt, Stampen och Strömman, s. 1 [publicerat manuskript].

²³ Blekinge län landskontor, GIIIc:2, Förteckning öfver expedierade utslag i anledning af advocatfiscali embetet, 1839–1842.

ett sadeltak av korrugerad plåt. Byggnaden har sju småspröjsade tvåluftsfinster med svartmålade karmar. Mot framsidan finns ett tvärgående mittskepp/holk med svartmålade säckdörrar på respektive våningsplan. Torkladan (Bild 2 och 3) byggdes till i anslutning till tröskverksbyggnaden på 1960-talet i falurödmålad locklistpanel under sadeltak av korrugerad plåt.

Stampamöllan (Historisk bild 1) låg på motsatt sida ån men av byggnaden finns idag inget bevarat. Bengt Gabrielson på Karlshamns museum växte upp i närheten av Jannebergs kvarn och är släkt med ägarna Santesson. Han berättade att det på västra sidan av Mieån tidigare låg en ekbarksstamp som drevs av ett vattenhjul. Vid ekbarkstampen framställdes garvsyreämne till det intilliggande garveriet (Bild 20). Själva stampen finns fortfarande bevarad i Asarums hembygdspark. Stampamöllan uppfördes år 1714.²⁴

Jannebergs kvarn uppfördes år 1863 (Bild 8) efter att dåvarande ägare fått tillstånd att riva Stampamöllan och nyttja fallet. I samband med uppförandet av den nya kvarnbyggnaden plockades vattenhjulet från tröskverksbyggnaden bort och installerades i den nya kvarnbyggnaden. I tröskverksbyggnaden står idag två äldre rensmaskiner som inte används (Bild 6). Den nya kvarnen hade från början tre par grovmålds stenar, två par siktstenar och grynverk. I slutet av 1800-talet installerades även ett valsverk. Kvarnen drevs av vattenhjul fram till år 1920 då turbindrift tog över.²⁵ Året innan, 1919, uppfördes kraftverksbyggnaden med tillhörande transformatorstation (Bild 12 och 13). Byggnaden uppfördes i tegel och betong och innehöll två turbiner om tillsammans 160 hkr och en generator om 125 hkr. Kraftverket försåg kvarnen, tegelbruket, träullsfabriken mm med elektricitet.

Kvarnbyggnaden från år 1863 är en tegelbyggnad i tre våningar med hög grundmur i murad huggen granit. Väggarna är i tegel under ett sadeltak i korrugerad plåt. Förstavåningen har småspröjsade tvåluftsfinster, andravåningen småspröjsade fyrlyftsfinster och tredjevåningen småspröjsade överkantshängda enluftsfinster. På baksidan satt tidigare vattenhjulet. Detta plockades bort då kraftverket installerades (Bild 13). Vattenhjulet drev även tegelbruket med en järnvajer. Samtidigt som turbinsumpen byggdes så kulverterades hjulgraven. Mittskepp/holk finns med svartmålade säckdörrar på respektive våning. Kvarnbyggnaden rustades upp år 1934 då ytterligare ett valsverk, fullständigt rensverk och kärnputs installerades. Idag finns även kross och år 1987 gjordes en tillbyggnad i vilken råg paketerades och under 2000-talet även bränslepellets (Bild 19). Stenparen har under 1900-talets senare hälft bytts ut mot en hammarkvarn. På 1960-talet gjordes en tillbyggnad för torkning av spannmål intill tröskverksbyggnaden. Efter att bönderna har tröskat om hösten körs spannmålet till Jannebergs kvarn och tippas i behållare i torkladan. Byggnaden innehåller flera behållare eller s.k. ”fickor” där spannmålet sorteras efter sort.

Den kombinerade kraftverksbyggnaden från år 1919 är uppförd i en våning med ett transformator torn helt i tegel under ett kombinerat pulpet- och sadeltak i plåt. Fönsterna är överkantshängda småspröjsade tvåluftsfinster. Likströmsgeneratoren är tillverkad av ASEA i Västerås och installerad år 1920. Modellen är TD111B, nr: 204059. I kraftstationen finns även en 3-fas-synkron-motor installerad som är tillverkad av ASEA i Västerås och installerad år 1920. Modellen är G22, nr: 204058.

²⁴ Blekinge län landskontor, GIIIC:2, Specication öfwer skattlagde miohl och sågeqvarnar uthi Blekings län, efter 1718 åhrs jorde ranskning och ytterligare undersökning anno 1720.

²⁵ Winning (red.), 1940, s. 368.

Francisturbinen installerades år 1920 (Bild 14–16). Fasningsinstrumenten är monterade på en panel av carreramarmor (Bild 17).

Dammbyggnaden vid tröskverksbyggnaden och den f.d. stampamöllan är en utskovsdamm i betong med tre utskov och två skibordsvärn (Bild 4). Utskovet till den f.d. hjulgraven regleras med två spetluckor i järn. Det mellersta utskovet reglerar dammens bottenlucka genom tre spetluckor i järn. Det västra skibordet regleras med en spetlucka i järn och det östra med överfall i betongkrön. Det tredje utskovet med spetlucka i järn reglerar intaget till ekbarksstampen som tidigare låg på östra sidan av ån. Av byggnaden finns idag inget synligt bevarat.

Dammbyggnaden vid kraftverksbyggnaden är en utskovsdamm med tre utskov (Bild 18). Det östra utskovet/intaget är till turbinsumpen och regleras med två spetluckor i trä med ståndare och gåtar i stål. Det mellersta utskovet reglerar bottenluckan genom två planluckor i stål med ståndare och gåtar i stål. Det västra utskovet regleras med en lucka med ståndare i trä och gåtar i stål.

Kvarnmästarbostaden är enligt nuvarande ägare ursprungligen uppförd under 1700-talet och dess nuvarande utförande är i två våningar med väggar i falurödmålad locklistpanel med vita knutar och karmar under ett sadeltak i korrugerad plåt. Fönsterna är moderna tvåluftsfönster (Bild 1).

Den äldre garveribyggnaden var 59 alnar (cirka 35 meter) lång, 13,75 alnar (cirka 8,2 meter) bred och 7,75 alnar (cirka 4,5 meter) högt och uppfört i furuvirke²⁶ med fyra par fönsterbågar och under ett tegeltak med tjärade rännor.²⁷ Den nuvarande garveribyggnaden är uppförd på en hög grundmur av murad gråsten och tegel år 1872 (Bild 20). Då garveriet var verksamt förvarades hudar i källaren och i det intilliggande källarvalvet (Bild 22) samt i en källare längre bort i kvarnområdet (Bild 23). Fasaden är vitriolgråmålad under ett sadeltak av korrugerad plåt. Träullsverksamheten pågick mellan 1920–1960-talen (Bild 21), även i den äldre garveribyggnaden. Bernt minns från sin barndom att det fanns övergivna fiskdammar vid kvarnen. Dessa har dock tagits bort under senare tid.

Tegelbruket anlades år 1872²⁸ för tillverkning av mur- och taktegel, samt dräneringsrör. Leran var tagen strax norr om bruket. Ursprungligen hade bruket en ringugn med torkloft och separata torklador. På 1940-talet byggdes en kammaretorkanläggning. På 1960-talet byggdes ett nytt ugnshus i tegel kring den gamla ugnen. Tegelbruket lades ner 1973 och ringugnen är riven. Kammartorkarna och ugnbyggnaden står kvar och har senare använts som spannmålslager (Historisk bild 3).²⁹

Från 1800-talets början och fram till 1900-talets början fanns även bränneri på andra sidan vägen (Bild 25) vid mangårdsbyggnaden (Historisk bild 4 och bild 26). Byggnaden uppfördes år 1820 i två våningar med oljemålad fasad under tegeltak.³⁰ Produktionen under 1900-talets början var omkring 300 000 liter råsprit/år som levererades till L O Smiths spritfabrik. År 1939 uppfördes en transformatorstation i

²⁶ Riksarkivet, Brandförsäkring Asarum Stampen nr 24, Brandförsäkringsnummer: 02028, 1794, s.17.

²⁷ Riksarkivet, Brandförsäkring Asarum Stampen nr 24, Brandförsäkringsnummer: 17617, 1839, s. 140.

²⁸ Gabrielson Bengt, Stampen och Strömma, s. 2 [publicerat manuskript].

²⁹ Torebrink, 2006, s. 85.

³⁰ Riksarkivet, Brandförsäkring Asarum Janneberg, Brandförsäkringsnummer: 26650, 1881, s. 322.

anslutning till bränneriet och mangårdsbyggnaden. Transformatorstationen fungerade även som pumphus (Bild 24). Vid bränneriet låg tidigare även ett sågverk. Vid Janneberg fanns även, smedja, potatiskällare, stall för hästar och oxar, svin- och hönsbod samt slöjd- och mangelbod.³¹

Kulturhistorisk värdering

Kvarnbyggnaden med beståndsdelar

Det finns en tydlig relation mellan samtliga byggnader i Jannebergs byggnadsbestånd. De värdebärande beståndsdelarna är den äldre kvarnbyggnaden i trä, garveriet med tillhörande torkkällare, kraftverksbyggnad med generator och turbin samt kvarnbyggnaden från 1863 med tillhörande utrustning.

Dammen och vattenvägarna

Dammyggnadens konstruktion är i sig ingen unik konstruktion men är avgörande för förståelsen av helhetsmiljön, ägarens uppehålle samt för driften av verksamheten och således en grundpelare i bevarandet av kulturmiljön. Uppdämningsplatsen är känd sedan 1600-talet och dess topografiska läge har länge haft en central roll i bygdens agrara och samhällsliga utveckling.

Helhetsmiljön

Jannebergs kvarn utgör ett småindustriområde med beståndsdelar och byggnader. Verksamheten på platsen har under århundraden brukats och formats av olika yrkesgrupper och människor. Relationen till mangårdsbyggnaden med tillhörande beståndsdelar ger en ytterligare dimension i miljöns kulturhistoriska kontext. Helhetsmiljön är överskådlig och lättförstådd och uppvisar en samhällelig anpassning samt principer för kvarnverksamhet och vattenkraftsutvinning från tidigt 1800-tal till nutid. Byggnader och delar av miljön är av varierande stil och ålder vilket ger en mångsidig kulturmiljö med historiskt djup och hög dignitet.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

Ur kulturmiljösynpunkt föreslås åtgärder som i större omfattning inte påverkar kvarnverksamhetens drift. Exempel på lämpliga åtgärder är inlöp, dvs en naturliknande fiskväg, som utformas som en bäckfåra inuti intagskanalen. Omlöp och utrivning skulle innebära större ingrep i kulturmiljön.

³¹ Riksarkivet, Brandförsäkring Asarum Janneberg, Brandförsäkringsnummer: 26650, 1881, s. 322.

Bilder av miljön 2015

Bild 5. Inskriptionen från 1790 i tröskverksbyggnaden.

Bild 6. Rensmaskin i tröskverksbyggnaden.

Bild 7. Spannmålslager i tröskverksbyggnaden.

Bild 8. Kvarnbyggnaden från 1863.

Bild 9. Interiört våning ett i kvarnbyggnaden från 1863.

Bild 10. Interiört våning två i kvarnbyggnaden från 1863.

Bild 11. Interiört våning tre i kvarnbyggnaden från 1863.

Bild 12. Kraftverksbyggnaden från 1919.

Bild 13. Kraftverksbyggnaden och den kulverterade hjulgraven intill kvarnbyggnaden. Foto: Petra Stråkendal 2009.

Bild 14. Kraftverksbyggnaden från 1919.

Bild 15. ASEA-skytt till generatorm.

Bild 16. ASEA-skytt till trefasmotorn.

Bild 17. Fasningsinstrument.

Bild 18. Dambyggnad till kraftverket. Foto: Petra Stråkendal 2009.

Bild 19. Kvarnen från 1863 med tillbyggnad och kvarnmästARBostaden till höger i bilden.

Bild 20. Garveribyggnaden.

Bild 21. Träullsfabriken till vänster och garveribyggnaden till höger. Foto: Petra Stråkendal 2009.

Bild 22. Ett av källarvalven där hudar förvarades.

*Bild 23. Den äldsta källaren för torkning av förvaring av hudar.
Foto: Petra Stråkendal 2009.*

*Bild 24. Transformatorstationen vid
Jannebergs gård.*

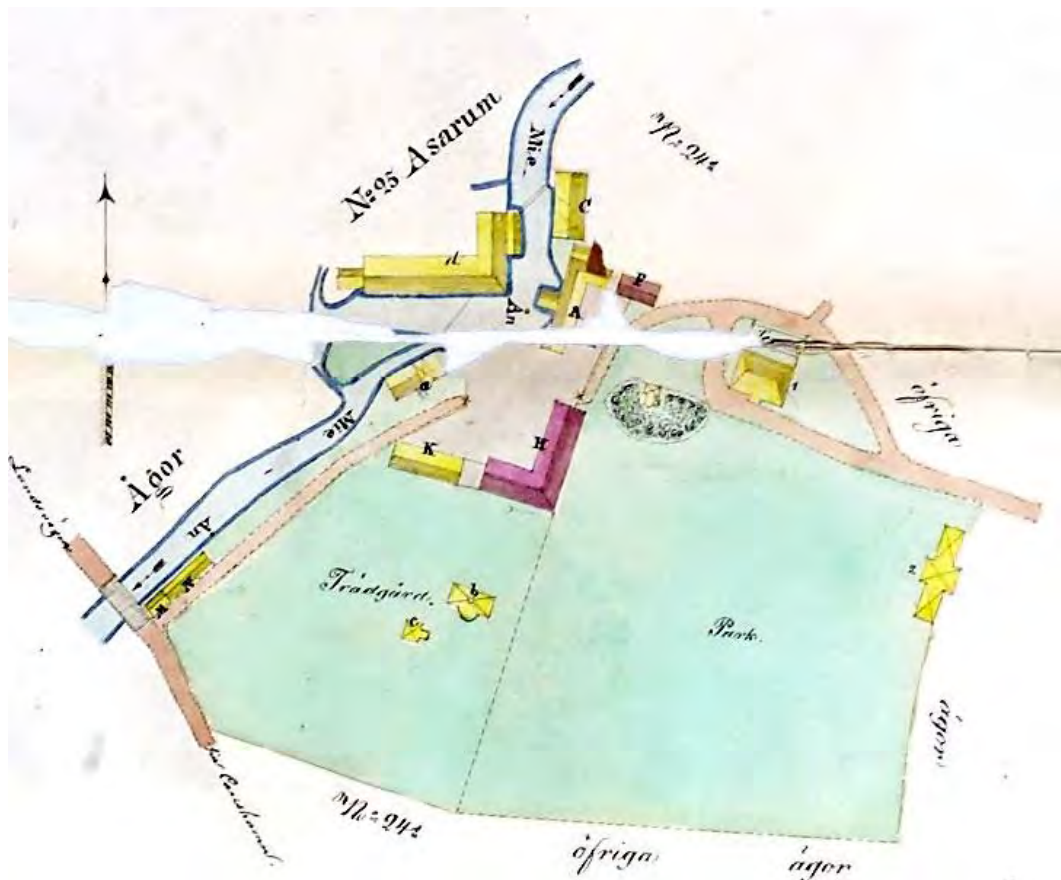

Bild 25. Bränneriet vid Jannebergs gård.

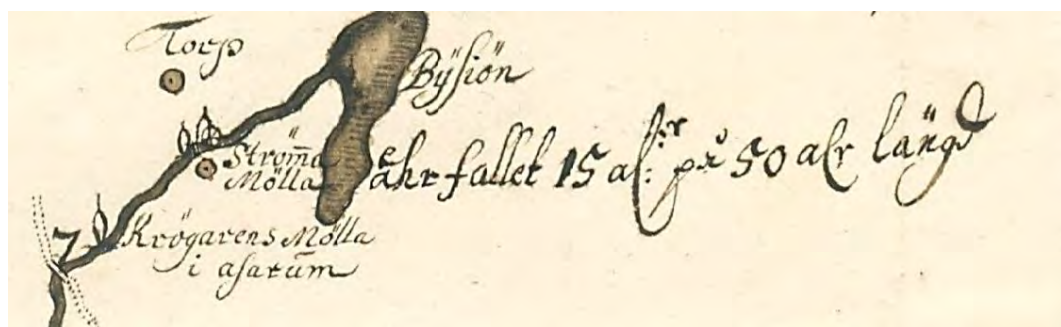

*Bild 26. Mangårds-
byggnaden vid
Jannebergs gård.*

Historiska dokument, kartor och bilder

Historisk karta 1. I en brandförsäkring år 1862 över Stampen no 24 i Asarum visas en del av de byggnaderna vid Stampamöllan och Jannebergs kvarn. Byggnad "d" är tröskverksbyggnaden där Santessons anfader ristade in sitt namn år 1790. Mittemot, på andra sidan ån, låg stampamöllan "c". Riksarkivet 1863.

Historisk karta 2. I en topografisk karta över Mieåns flottled från år 1675 visas Jannebergs kvarn eller Krögarens mölla som den då kallades. Krigsarkivet 1675.

Historisk bild 1. T.v. Tröskverket vid Janneberg och t.h. Stampamöllan i Asarum i början av 1900-talet. Fotografiet ägs av Karlshamns museum.

Historisk bild 2. Vy mot stampamöllan och dambyggnaden vid 1900-talets början. I förgrunden träullsfabriken vid stampamöllan. Notera hudarna på torkning. Fotografiet ägs av Karlshamns museum.

Historisk bild 3. Jannebergs tegelbruk. Fotografiet ägs av Asarums hembygdsförening.

Historisk bild 4. Mangårdsbyggnaden vid Janneberg. Fotografiet ägs av Asarums hembygdsförening.

Kartbilaga

4. Strömma bomullsspinneri

Strömma bomullsspinneri. Foto: Petra Stråkendal 2009.

Län, kommun, socken:	Blekinge, Karlshamn, Asarum
Huvudavrinningsområde:	85 Mieån
Byggår:	1831
Lagskydd:	Generella hänsynsbestämmelser enligt KML, MB och PBL.
Kulturhistorisk värdering:	Kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Spinneri och väveribyggnad, arbetarbostäder, kraftstation, dammbyggnad och vattentub.
Kärnvärden:	Strömma bomullsspinneri är ett landmärke av karaktär. Det höga fallet tillsammans med de många byggnaderna av olika ålder vittnar om 1800-talets industrialisering. Ger en god förståelse för platsens historiska sammanhang.

Historik

I en topografisk karta över Mieåns flottled från år 1675 omnämns Ströma mölla (Historisk karta 1). Redan år 1675 uppmärksammades det branta fallet vid Strömma; ”... Vidare därifrån ån utför åt Karlshamn med någon flotte står intet till att framhjälpa, förmedelst de åtskilliga höga och branta strömfällen där äro vid Nötabröna, Nybro och Strömma möllor som där har specificerade höjder efter varandra utvisade”.³²

Strömma omnämns i en förteckning över skattlagda kvarnar från år 1800 och var då en hjulkvarn i gott skick med skattlagt stenpar och sikt.³³ Bomullsspinneriet uppfördes år 1831 och dessförinnan fanns barkstamp, garveri, pappersbruk och mjölkvarn på platsen.³⁴ Byggnaderna uppfördes efter engelsk förlaga och vissa maskiner importerades även från England. Strömma var en framgångsrik industri i Karlshamn och därmed en viktig arbetsgivare i bygden. Under 1800-talet användes i huvudsak barn som arbetskraft. De var både billiga och smidiga och kunde röra sig i och mellan spinnstolarna.³⁵

År 1867 ombildades Strömma Bomullsspinneri till aktiebolag³⁴ och kom mot slutet av 1800-talet att inrikta produktionen mot tvinnat garn och bomullsväveri p.g.a. bomullsbrist under amerikanska inbördeskriget. Under första världskriget missgynnades likväl produktionen då återigen bomullsbrist och importstopp rådde. Nyinvesteringar och moderniseringar gjordes därefter och Strömma nådde en glansperiod under 1940-talet då även den nya stora väveribyggnaden uppfördes. Strömma Bomullsspinneri lades ner på 1970-talet i samband med textilkrisen.³⁵ Byggnaderna används numera som förskola, skola och vetenskapscentrum för barn och ungdomar, ”Kreativum”.

Beskrivning av miljön

Bomullsspinneriet vid Strömma utgörs av ett komplext industribyggnadsbestånd. Interiört finns idag inte mycket av utrustningen bevarad. Byggnaderna har idag andra användningsområden. Vid Strömma Bomullsspinneri finns byggnader från olika perioder; nya väveriet, gamla väveriet, färgeri, spinneri, snickeri, verkstad, gasklocka, handelsbod och smedja. Det finns även arbetarbostäder och disponentvillor. Byggnaderna har under 1900-talet byggts om och byggts samman.

Den gamla spinneribyggnaden är uppförd i tre våningar med två vindar i vitputsade tegelväggar under ett grönmålat plåttak. Spinneribyggnaden var år 1842 48 alnar (cirka 28,5 meter) lång, 21 alnar (cirka 12,5 meter) bred åt sydost och 29,5 alnar (cirka 17,5 meter) bred åt nordväst. Den västra gaveln var 37,5 alnar (cirka 22 meter) hög och den östra 31 alnar (cirka 18,5 meter) hög. Byggnaden hade en tillbyggnad i tegel. Gasbelysning fanns redan på 1840-talet. Gasen leddes från ett gasberedningshus genom kopparrör till spinneribyggnaden. Spinneriet drevs av ett vattenhjul. Intill spinneribyggnaden löpte en vattenränna från dammbyggnaden till hjulhuset uppfört i

³² Krigsarkivet, Topografiska kartor, nr 37. Afrijningh oppå den åhn ifrån sion Mijen till Carelshambn, 1675.

³³ Blekinge läns landskontor, GIIIC10, Förteckning över skattlagda mjölkvarnar, 1800.

³⁴ Torebrink, 2006, s. 84.

³⁵ Kreativum, Historia om Strömma: <http://www.kreativum.se/historia/>

sprängd gråsten med kalkbruk.³⁶ Den nya spinneribyggnaden uppfördes på 1940-talet och sammanlänkade det äldre spinneriet med väveriet (Bild 1 och 2 samt Historisk bild 2 och 3). Likt spinneribyggnaden var väveriet uppförd i putsad sten under plåttak.

Till spinneriet hörde flera andra byggnader; bland annat ett ångpannehus uppfört i tegel på en grund av sten med betonggolv 1897 (Nr 2 i Historisk karta 1). En manufaktursmedja uppfördes vid 1897 intill dammbyggnaden och var uppförd i tegel på gråstensfot. Byggnaden hade ett våningsplan och vind (Nr 3 i Historisk karta 1).

Även arbetarbostad uppförd i timmer med oljemålad panel under ett tak av asfaltspapp uppfördes likväl år 1897 (Nr 4 i Historisk karta). En kassörbostad uppförd i korsvirke och tegel under ett tak av tegel år 1913 (Nr 5 Historisk karta 1). Ytterligare en arbetarbostad med lägenheter uppfördes år 1913 i tegelkorsvirke i två våningar under ett tak av tegel. Med en förstuga i rödmålade bräder under asfaltspapp (Nr 6 Historisk karta 1).

Söder om ullspinneriet hörde även en ingenjörsbostad som uppfördes 1897 i timmer med oljemålad panelbeklädnad under ett tak av galvaniserad plåt på bräder.³⁷ Vid bomullsspinneriet fanns år 1842 även en mjölkvarn.³⁸

Dammbyggnaden är en skalmursdamm uppförd i murad granit och betong, troligtvis från 1800-talets slut (Bild 4 och Historisk bild 1). I dammkroppen finns ett intag till kraftverkstuben i trä. Vidare finns ett skibordsutskov samt två reservutskov med fyra bottenluckor. Kraftverksintaget regleras med två spettluckor i trä med ståndare och gåtar i trä. Ståndarhattarna är i järn. Skibordet är i platsgjuten betong och regleras med fem spettluckor i trä med ståndare och gåtar i trä. Ståndarhattarna är i järn. Vid sidan av skibordet finns ålyngelledare. De två reservutskoven är konstruerade i valv med fyra bottenluckor med ståndare i trä och i gåtar av järn. Det saknas en ståndarhatt men de övriga tre ståndarna har hattar i järn.

³⁶ Brandförsäkringsverket, Bomullsfabriken wid Strömma, försäkringsnummer: 18166, 1842.

³⁷ Brandförsäkringsverket, Strömma bomullsspinneri, försäkringsnummer: 58071, 1925.

³⁸ Brandförsäkringsverket, 1842.

Kulturhistorisk värdering

Industri med beståndsdelar

Av kulturhistoriskt värde är exteriören av byggnaderna omkring Strömma bomullsspinneri. Själva bomullsspinneriet och väveriet utgör ett arkitektoniskt intressant byggnadskomplex som i relation till läget vid vattnet vittnar om både grundläggande principer för vattenkraftsutvinning samt en svunnen era av tidig industrialisering. För förståelsen av miljöns proveniens är dammbyggnaden med trätub och kraftverksbyggnad viktiga värdebärare. Ytterligare byggnader såsom smedja, gasklocka och arbetarbostäder gör miljön mer komplex och begriplig ur ett samhälleligt perspektiv.

Dammen och vattenvägarna

Den gedigna dammbyggnaden är unik i sitt slag och tingar ett högt kulturhistoriskt värde. Dess uppbyggnad och funktion är påkostad och avancerad. Dammbyggnaden vittnar således om den industriella revolutionen och de ekonomiska glansår som utvecklat Strömma och samhället däromkring. Dammagasinet ger en ytterligare förståelse för hur vattenkraftsutvinning går till och är därmed ett viktigt inslag i kulturmiljön och avgörande för dammbyggnadens bevarande. Trätuben är typisk för vattenkraftsutvinningen under tidigt 1900-tal och bidrar till ett viktigt tidslager.

Helhetsmiljön

Strömma bomullsspinneri är ett landmärke av karaktär. Det höga fallet tillsammans med de många byggnaderna av olika ålder vittnar om 1800-talets industrialisering och livet under den industriella revolutionen. Miljön är värdefull på så vis att den ger en god förståelse för platsens historiska sammanhang.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

I samband med eventuella åtgärder vid dammbyggnaden bör den nordvästra sidan prioriteras. För att bevara dammbyggnaden intakt bör i första hand tekniska påbyggnadslösningar eller omlöp vid den nordvästra sidan göras. Diskussion med länsstyrelsens kulturmiljöfunktion bör göras i samband med ingrepp omkring dammbyggnaden.

Bilder av miljön 2015

Bild 1. Kraftstationen vid ullspinneriet. Under 1940-talet uppfördes det nya spinneriet och sammanlänkade de äldre byggnaderna.

Bild 2. Trätuben till kraftverket. I bakgrunden är den äldre spinneribyggnaden.

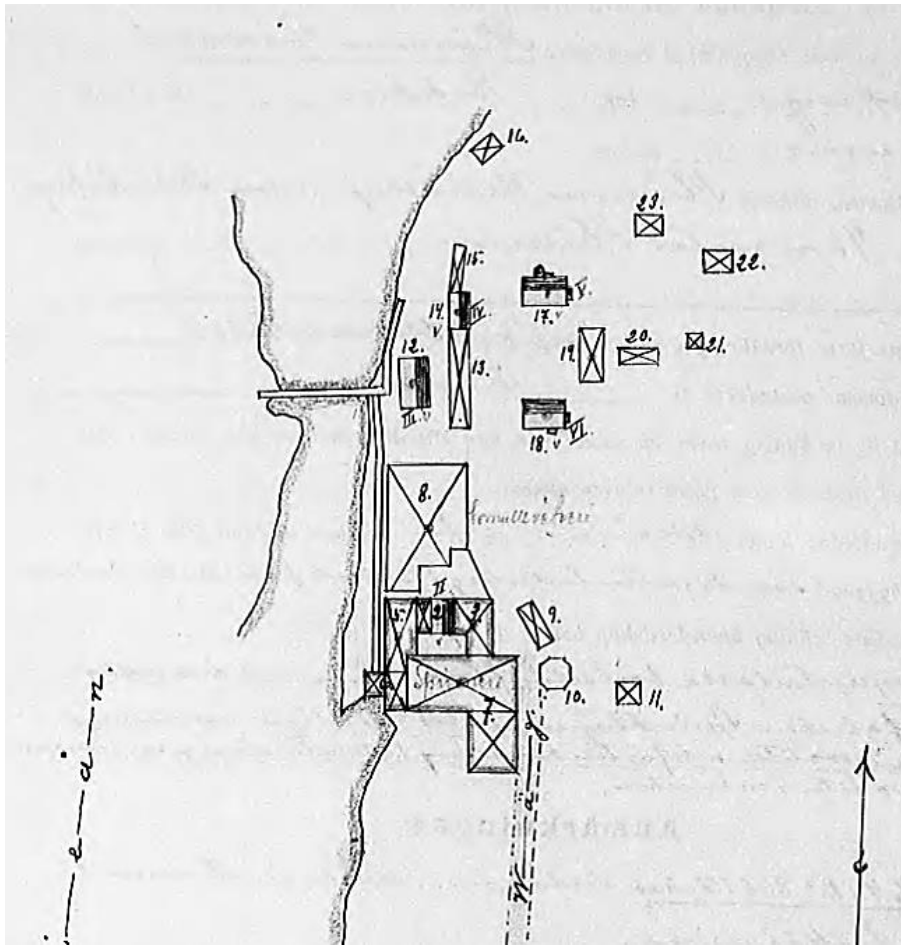

Bild 3. Smedjan ligger intill dammbyggnaden.

Bild 4. Dammbyggnaden vid Strömma.

Historiska dokument, kartor och bilder

Historisk karta 1. I en brandförsäkring år 1925 över Strömma bomullsspinneri visas byggnadsbeståndet. Brandförsäkringsverket 1925.

Historisk bild 1. En man vilar mot dammräcket vid Strömma. I bakgrunden syns väveribyggnaden. Fotografiet ägs av Karlshamns museum.

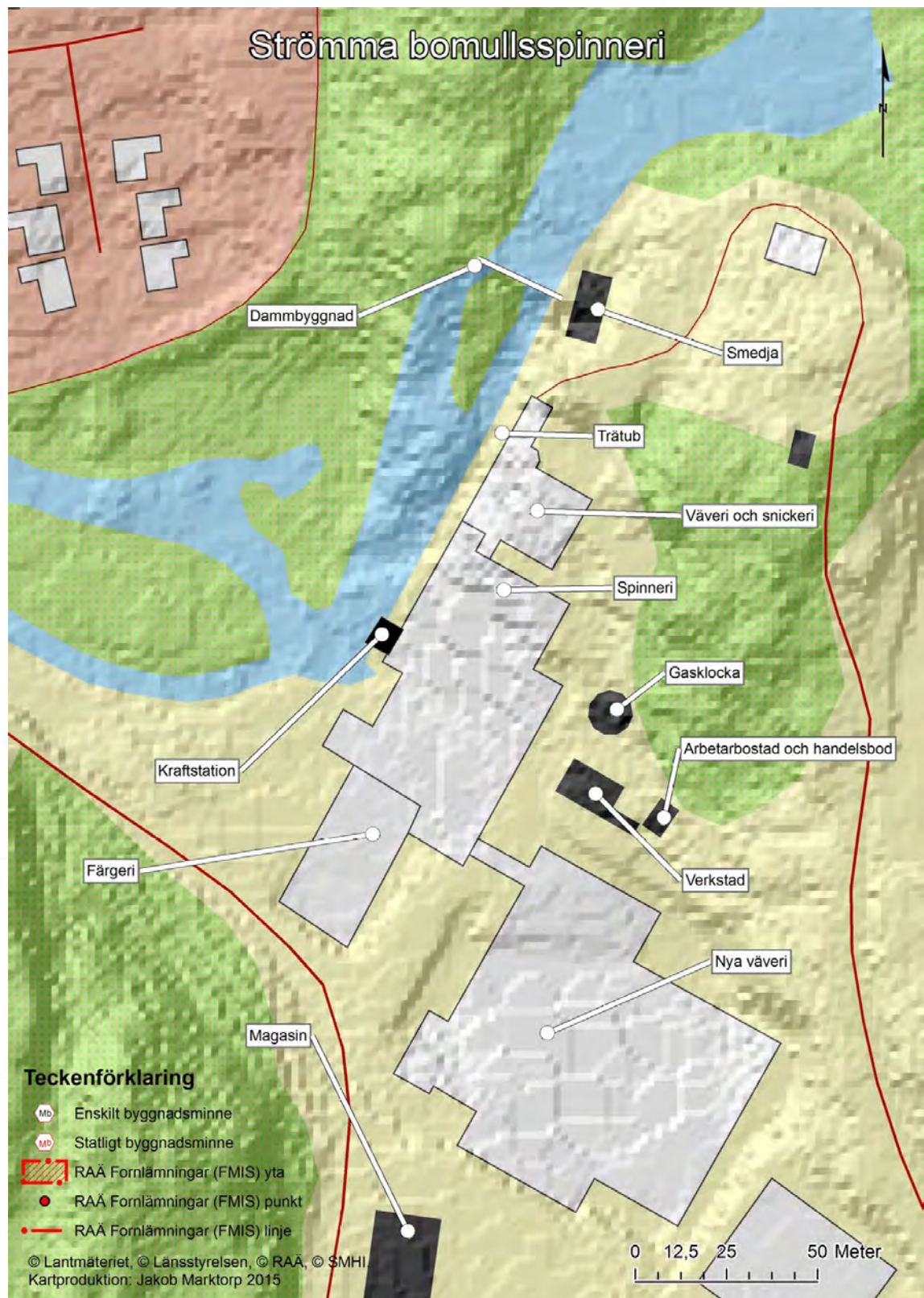

Historisk bild 2. Flygbild över Strömma från 1900-talets senare hälft. T.v. är väveribyggnaden och till höger i det sammanlänkade byggnadskomplexet ligger den äldre spinneribyggnaden. Byggnaderna har under 1900-talet byggts ihop med ett nytt spinneri. Fotografiet ägs av Karlshamns museum.

Historisk bild 3. Vy över spinneriet från sent 1800-tal eller tidigt 1900-tal. Notera att trätuben inte fanns utan en vattenränna med överfall försåg kraftverket med energi. Intill kraftverksbyggnaden är spinneribyggnaden och i bakgrunden väveribyggnaden. Fotografiet ägs av Karlshamns museum.

Kartbilaga

5. Granefors nedre bruk

Län, kommun, socken:	Blekinge, Karlshamn, Asarum
Huvudavrinningsområde:	85 Mieån
Byggår:	1891 och framåt
Lagskydd:	Generella hänsynsbestämmelser enligt PBL, MB och KML.
Kulturhistorisk värdering:	Kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Disponentvillan, dammbyggnad, kraftverksbyggnad och maskinhallar.
Kärnvärden:	Betydelsefull för bygden och metallindustrins utveckling. Vittnar om industrialiseringen under 1800- och 1900-talet.

Historik

Historiskt sammanhang: Bruksmiljö.

Nils Grandell fick ett privilegiebrev utfärdat år 1737³⁹ för att driva kniphammare och tråddrageri på sin fastighet Froarp nr 76. Det var även då bruket fick namnet Granefors.⁴⁰ Granefors omnämns i en förteckning över skattlagda kvarnar från år 1800. Där benämns kvarnen som en hjulkvarn med två par stenar som är igång året runt och i mycket gott skick.⁴¹ Under 1800-talets slut installerades nytt valsverk, kopparhammare och senare även ånghammare och bultverk. År 1889 köps även det nedre fallet där rörverk, gjuteri och tråddrageri installerades i nya byggnader.⁴⁰

Vid 1900-talets början köptes bolaget av Skultuna AB som senare överläts till Nordiska metall AB i Västerås. År 1943 lades kopparplåtproduktionen ner i det övre bruket. Mellan åren 1945-1950 gjordes nya maskininvesteringar och byggnationer vid det nedre bruket. År 1969 köptes bolaget av Gränges Essem AB och år 1979 fördes Granefors över till dotterbolaget Wirsbo Bruk AB. Vid 1980-talets början köpte Electrolux AB Gränges AB och nya investeringar gjordes vid Granefors bruk. År 1986 köpte Wirsbo Bruk AB det finska bolaget Outokumpu Oy med dotterbolaget Outokumpu Copper Tubes AB och under 1990-talet installerades en ny trerörs dragbänk och en för grövre rör samt en invändig gripper. År 1998-1999 genomfördes rationaliseringar inom bolaget och produktionen förflyttades till Spanien och Finland. En del av utrustningen flyttades till Outokumpus andra anläggningar och en del såldes till USA och Iran. År 2000 köptes fastigheterna av Hoby Energi AB och år 2009 av Nelson Logistic AB som numera bedriver sin verksamhet i lokalerna.⁴⁰

År 1923 ansökte Svenska Metallverken AB om prövning av lagligheten av bolagets tillhörande vattenkraftsanläggningar vid Granefors bruk. Ansökningen avsåg bland annat kopparplåtverket, tubdrageri och stampverk samt tillhörande strömfallsfastigheter.⁴²

Beskrivning av miljön

På sin färd mot Östersjön passerar Mieån Långasjön och utgör bygräns mellan Froarp och Tararp strax innan Granefors bruk. Den övre bruksdammen dämmer upp vatten över ett stort markområde och har gjort så sedan åtminstone 1600-talet. Strax nedströms det äldre bruket ligger det nedre ”nya” bruket vid Granefors.

Kraftverksbyggnaden (Bild 2 och 6), som ligger nedströms dammbyggnaden, är sammanbyggd med den nya fabriken, uppförd omkring år 1890. Både kraftverksbyggnaden och den nya fabriksbyggnaden från 1890 är uppförd i tegel med plåttak som under senare år bytts ut mot papptak. Under 1900-talet har påbyggnader gjorts. I en brandförsäkringskarta från år 1899 finns även kopparaffineringshuset återgivet söder om industri- och kraftverksbyggnaden. Byggnaden finns inte återgiven i brandförsäkringskartan från 1891 eller 1893 (Historisk karta 1 och 2). Interiört finns idag ingen kraftverksutrustning bevarad i någon av lokalerna.

³⁹ Granefors bruks arkiv, Privelegiebrev 1737.

⁴⁰ Granefors bruks arkiv, Granefors historia [opublicerat manuskript].

⁴¹ Blekinge läns landskontor, GIIIC10, Förteckning över skattlagda mjölkvarnar, 1800.

⁴² Söderbygdens Vattendomstol, 1923, s. 1.

I samband med att vattenkraftsanläggningarna vid Granefors bruk tillståndsprövades år 1923 beskrevs strömfallet vid det nedre bruket. Den nedre dammbyggnaden, även kallad "Bergforsdammen" uppfördes år 1890 (Historisk bild 4–6). Dessförinnan fanns en enklare dammanläggning till vadmalsstamp och kvarn. Tidigare fanns en ålyngelledare i trä dragen över skibordet vid dammbyggnaden. Denna byggdes om i samband med renovationer av dammbyggnaden år 1913. Fallhöjden vid dammen var 4,9 till 5,5 meter och vattenmängden cirka 5,5 m³/s ur vilket 280 hästkrafter kunde utvinnas.⁴³

Dammbyggnaden (Bild 5) är en skalmursdamm med två intag och två utskov som numera regleras med tre automatiska planluckor i stål. Ursprungligen reglerades det östra intaget med en spetlucka till trätuben till kraftverket (Bild 2, 4 och 5), det mellersta intaget med spetlucka till plåttuben för den elektriska belysningen och det västra utskovet med tre spetluckor till skibordsvärnet/utskovsrännan i trä. Dammbyggnaden är en typisk skalmursdamm från sent 1800-tal som under 1900-talets andra hälft förändrats genom att exempelvis luckorna bytts ut.

Disponentvillan uppfördes år 1890 på huggen gråstensfot med väggar i tegel i två våningar och vind under ett tak av asfaltspapp med en tillbyggnad i trä mot östra sidan. Vidare innehöll byggnaden källarvåning, en förstavåning med bakstuga, förstuga och tambur samt en andravåning.⁴⁴ Byggnaden har idag plåttak (Historisk karta 1 och 2, Bild 3, Historisk bild 8).

Vid det nedre bruket finns ett flertal industribyggnader som uppförts under 1900-talets senare del (Bild 1). År 1952 uppfördes den stora maskinhallen med modern utrustning för kopparrörsdragning. Kontors/bostadsbyggnaden är från cirka 1900. I övrigt är bebyggelsen från 1970-talet och framåt. Produktionen lades ner 1999.⁴⁵

Kulturhistorisk värdering

Kraftverksbyggnaden med beståndsdelar

Kraftverksbyggnaden vittnar om den kraftproduktion som pågått vid Granefors bruk, från tidigt till sent 1900-tal. De stora maskinhallarna vittnar likväl om en för 1900-talet stor industriverksamhet som likt många andra företag under 2000-talets början sålts och flyttats utomlands.

Dammen och vattenvägarna

Dammbyggnaden har idag en modern reglering men vittnar om brukets storhetstid och behov av en modernare industri vid det nedre bruket. Utskovsrännan i trä är bevarad vilket tydliggör principerna för reglering och kraftutvinning.

⁴³ Söderbygdens Vattendomstol, 1923, s. 2.

⁴⁴ Brandförsäkringsverket, Granefors koppar och messingsfabrik AB, Försäkringsnummer: 30541, 1893.

⁴⁵ 45 Torebrink, 2006, s. 83.

Helhetsmiljön

Interiört i industribyggnaderna finns inte mycket bevarat. Disponentvillan och den industribyggnaden från 1800-talets slut återspeglar brukets storhetstid och industriella framgång under 1800-talet. I relation till övriga byggnader vittnar platsen om 1900-talets samhälleliga utveckling. Dammbyggnadens topografiska läge och relation till byggnadsbeståndet förmedlar grundläggande principer för vattenkraftsutvinning. Granefors bruk har gått från kvarnplats till industri och har således varit betydelsefull för bygdens invånare. Granefors nedre bruk tingar ett kulturhistoriskt värde.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

Observera att dammarnas lovlighet tillståndsprövades år 1923–1924. Vid eventuella åtgärder bör mittenutskovet prioriteras för exempelvis inlöp. Total utrivning är inte att föredra ur kulturmiljösynpunkt; vilket även skulle påverka kvarn- och industrimiljöerna nedströms Granefors samt det övre bruket.

Bilder av miljön 2015

Bild 1. Granefors industriområde med diverse lager- och maskinbyggnader. Centralt i bilden syns disponentvillan.

Bild 2. Den äldre delen i Granefors nedre bruksområde. I bild syns även vattenrännan.

Bild 3. Disponentvillan i tegel med tillbyggnad i trä.

Bild 4. Hitom vattenrännan satt tidigare en trätub som försåg kraftverket med energi.

Bild 5. Skalmursdammen vid Granefors nedre bruk är uppförd år 1890 med två intag och ett utskov.

Bild 6. Kraftverksstationen. Maskinutrustningen är borttagen och lokalen används idag inte till något särskilt.

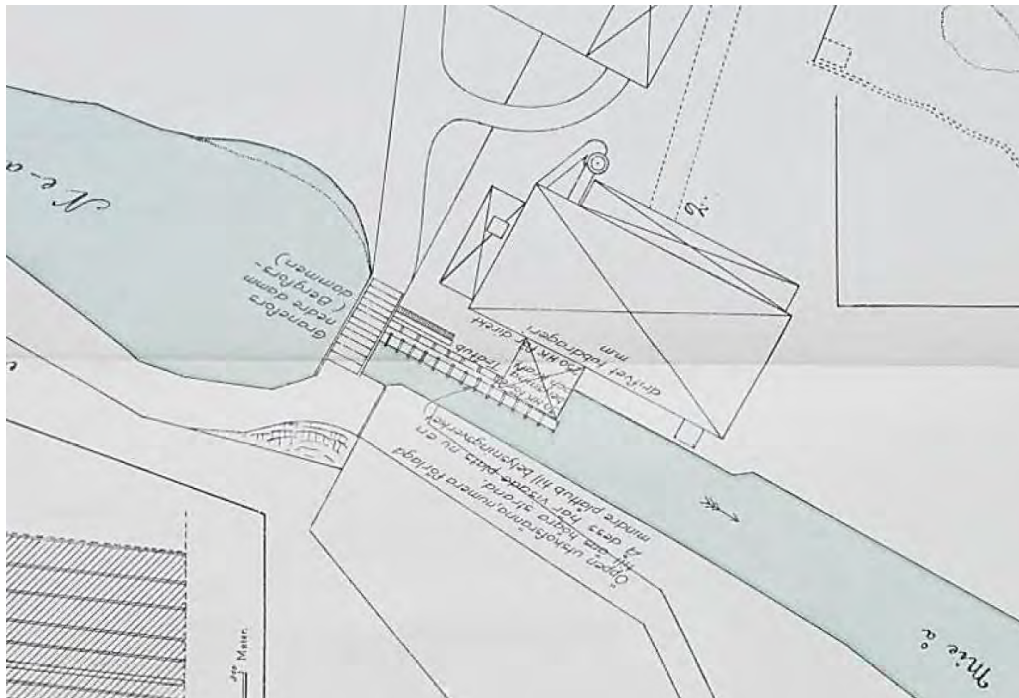

Bild 7. De stora industrilokalerna står tomma.

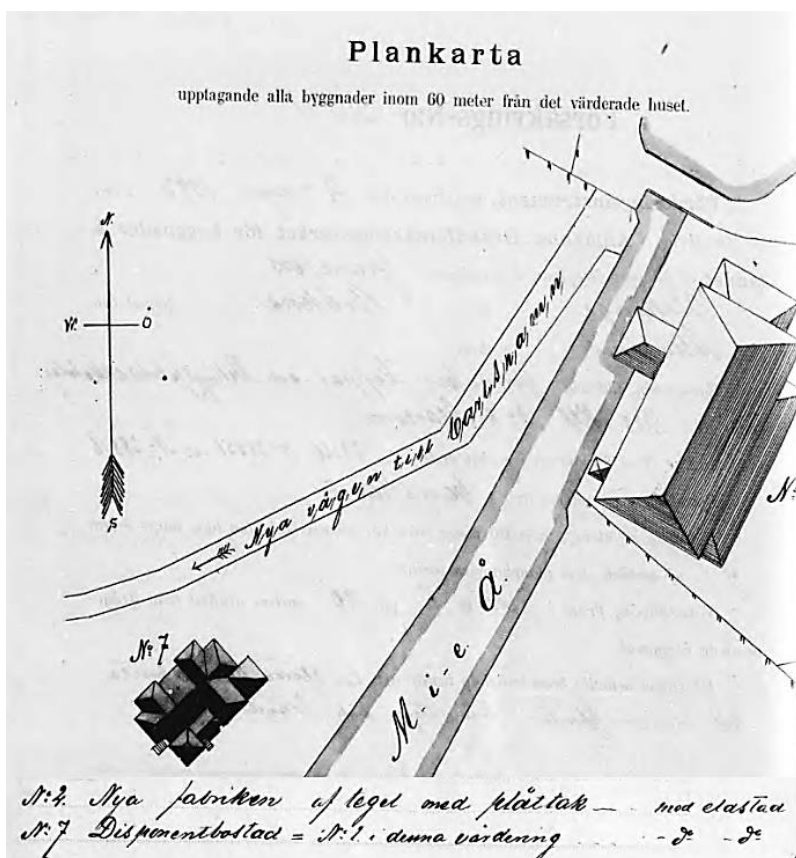

Bild 8. De stora industrilokalerna står tomma.

Historiska dokument, kartor och bilder

Historisk karta 1. Granefors nedre bruk – "den nya fabriken". Söderbygdens vattendomstol 1891.

Historisk karta 2. Disponentvillan och den nya fabriken vid det nedre bruket visas i en brandförsäkringskarta år 1893. Brandförsäkringsverket 1893.

Historisk bild 1. Granefors nedre bruk sett nedströms ifrån. Till vänster är kraftverksstationen. Fotografiet ägs av Asarums hembygdsförening.

Historisk bild 2. Kopparraffineringshuset vid det nedre bruket. Fotografiet ägs av Asarums hembygdsförening.

Historisk bild 3. Kraftstationen vid Granefors nedre bruk. Söderbygdens Vattendomstol 1923.

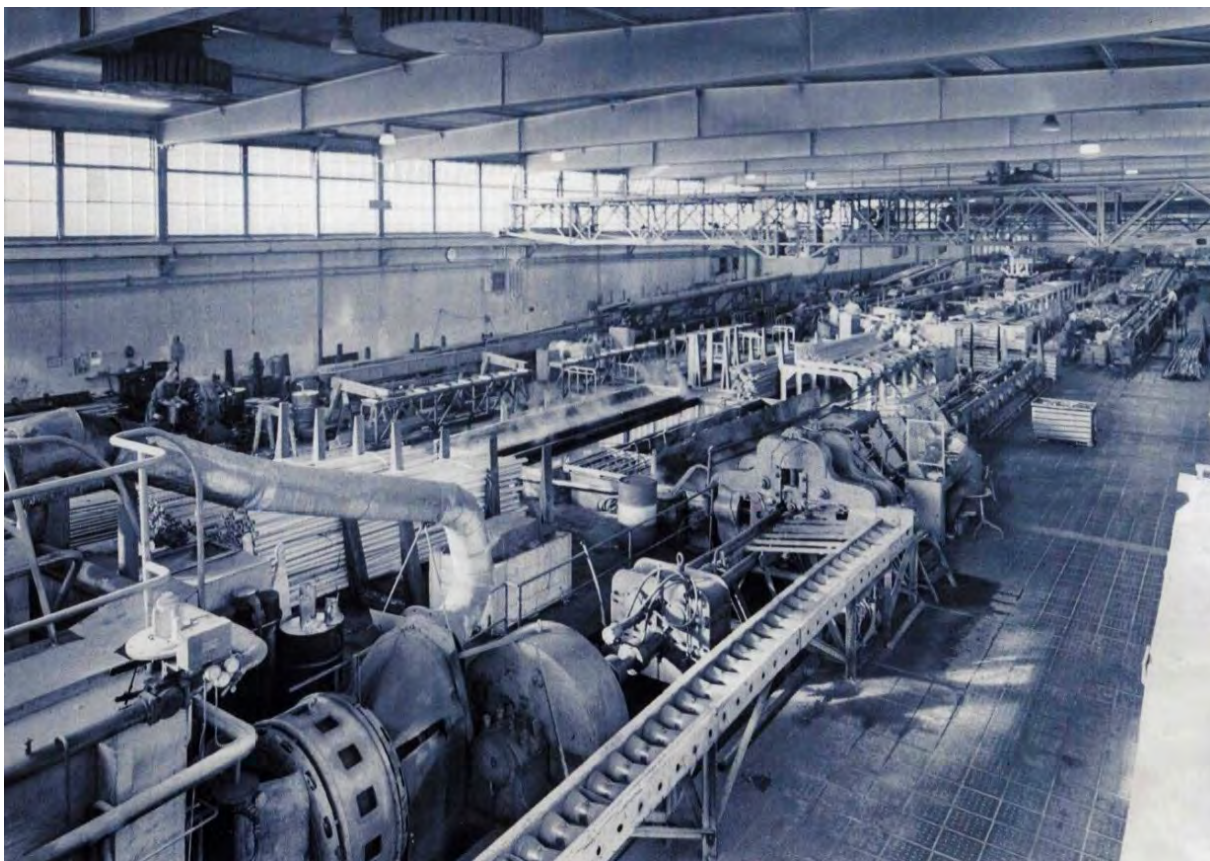
Historisk bild 4. Dammbyggnaden med en utskovsränna i trä (till vänster), ett plåttubsintag till den elektriska belysningen (i mitten) och ett trätubsintag till kraftverket (till höger). Söderbygdens Vattendomstol 1923.

Historisk bild 5. Tidigare reglerades dammbyggnaden med spettluckor i trä. Fotografiet ägs av Karlshamns kommun.

Historisk bild 6. Utskov och intag i den nedre dammbyggnaden. Söderbygdens Vattendomstol 1923.

Historisk bild 6. Interiört i maskinhallen vid Granefors nedre bruk. Fotografiet ägs av Asarums hembygdsförening.

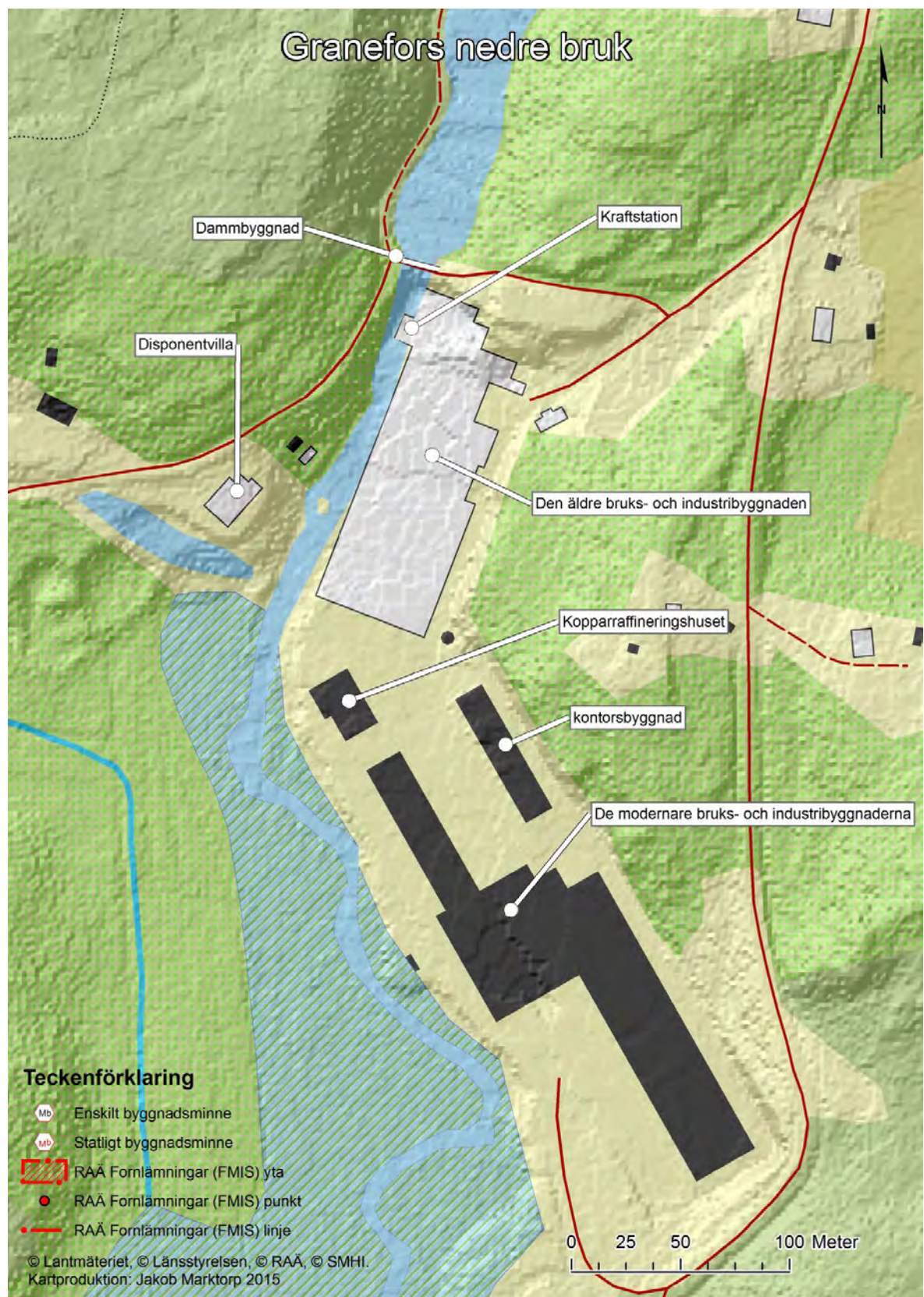

Historisk bild 7. Anställda vid Granefors bruk år 1906. Fotografiet ägs av Karlshamns kommun.

Historisk bild 8. Disponentvillan 1946. Fotografiet ägs av Karlshamns kommun.

Kartbilaga

6. Granefors övre bruk

Län, kommun, socken:	Blekinge, Karlshamn, Asarum
Huvudavrinningsområde:	85 Mieån
Byggår:	1800-tal
Lagskydd:	Generella hänsynsbestämmelser enligt PBL, MB och KML.
Kulturhistorisk värdering:	Kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Kopparsmedje- och valsverksbyggnaden samt dammbyggnaden och vattenvägarna.
Kärnvärden:	Återspeglar 1800-talets industrialisering och visar på hur en bruksmiljö utvecklats i samklang med samhället i övrigt. Komplex kulturmiljö och sammanhållen småindustri.

Historik

Historiskt sammanhang: Bruksmiljö.

Se: 5. Granefors nedre bruk.

Beskrivning av miljön

Då Mieån passerat Froarp och Tararps kvarnar börjar vattnet alltmer dämmas upp av dammbyggnaden vid Granefors övre bruk. Hjärtat i bruksmiljön är dammbyggnaden som pumpar kraft till valsverksbyggnaden i falurödmålad träpanel och den äldre kopparsmedjan/asksmältan i tegel. I miljön har under 1800- och 1900-talet även vuxit fram snickeri för emballagetillverkning samt arbetarbostäder och bryggghus. Granefors är en komplex miljö som sedan 1700-talet genomgått en hel del förändringar.

I samband med att vattenkraftsanläggningarna vid Granefors bruk tillståndsprövades år 1923 beskrevs strömfallet vid det övre bruket. Den övre dammbyggnaden ansågs vara av hög ålder då det redan på 1600-talet låg en kopparsmedja på platsen. Dammen byggdes om år 1888 utan några särskilda anordningar för fisk eller flottgods. Fallhöjden var på 4,5 till 5,3 meter och vattenmängden 3 m³/s ur vilket 145 hästkrafter kunde utvinnas⁴⁶.

Dammbyggnaden är en utskovsdamm uppförd i huggen sten med betongförstärkningar. I dammkroppen finns längst österut ett intag till det äldre stampverket dit vatten tidigare leddes genom en träränna. Därefter finns ett skibord med sättreglering, ett reservutskov med spetlucka samt ett utskov och intag till plåtvalsverket och den övriga industrin som regleras med fyra spetluckor i trä (Bild 5–6 och Historisk bild 2–3).

En fixpunkt i form av en kopparnit lär finnas inslagen i ett kors på en berghäll 14 meter ovanför den övre dammens övre fäste vid landsvägsbrons östra landfäste på dess norra sida.⁴⁷

Bruksmiljön är komplex och byggnader har tagits bort och byggts om sedan 1700-talet (Historisk karta 2). Byggnaderna som idag går att beskåda härrör från i huvudsak 1800-talets slut och 1900-talets början (Bild 1). Nedan följer en redogörelse över de förändringar som gjorts vid det övre bruket.

Vid Granefors övre bruk fanns år 1808 en mangårdsbyggnad, uppförd år 1779 på stenfot med ett våningsplan i rödmålat furutimmer till en längd av 20 ³/₄ alnars (cirka 15 meter), bredd 16 ³/₄ alnar (cirka 10 meter) och höjd 6 ³/₄ alnar (cirka 4 meter). Taket var täckt med näver.

Cirka 13 meter därifrån stod en till mangårdsbyggnad som var uppförd år 1769 i rödmålat furutimmer. Längden var 29 ¹/₄ alnar (cirka 17,5 meter), bredden 18 alnar (cirka 11 meter) och höjden 5 ¹/₄ alnar (cirka 3 meter). Taket var täckt med näver.

⁴⁶ Söderbygdens Vattendomstol, Fl:a:50:AD:22, Ansökan av Aktiebolaget Svenska Metallverken om prövning av lagligheten av bolaget tillhöriga vattenkraftanläggningar vid Granefors i Asarum socken, Blekinge län, 1923, s. 1.

⁴⁷ Söderbygdens Vattendomstol, 1923, s. 2.

År 1808 fanns även en förfallen drängstuga som var uppförd år 1761 i furutimmer, till en längd av 10 alnar (cirka 6 meter), bredd 8 ¼ alnar (4,9 meter) och höjd 4 ¼ alnar (cirka 2,5 meter). Taket var täckt med näver och torv. Dessutom fanns redskapsbod, stall, ladugårdsbyggnader.⁴⁸

År 1850 fanns kopparhammare/smedja, kålhus, magasin och vedbod, boningshus till smederna och mangårdsbyggnad. Det fanns likaså en kvarnbyggnad där stenparet på 9 spann var borttagna, där man istället satt in grynverk. Det fanns även ett vattenhjul med hjulstock och kugghjul i gott stånd. Vidare fanns brygghus samt bränneri (Bild 7).

Magasinet och vedboden var sammanbyggda och uppförda år 1837. Den västra sidan av var uppmurad mot berget; 16 alnar (cirka 9,5 meter) lång, 10 alnar (cirka 6 meter) bred, 5 alnar (cirka 3 meter) hög, täckt med tjär- och rödmålade bräder på bruten takfot. Grundmuren var 1 aln (cirka 60 centimeter) hög.

Smedernas boningshus var förflyttat cirka 40 meter och var då belägen vid landsvägen. Huset var uppfört år 1847 i furutimmer på ekefot och stengrund med utvändig furupanel under ett tegeltak och med murverk. Byggnaden var 25 ¾ alnar (cirka 15 meter) lång, 10 ½ alnar (cirka 6 meter) bred och 8 alnar (cirka 5 meter) hög. Nedervåningen hade sex rum, två kök och fyra kammare och två kontor. Ovanvåningen hade ett större rum mot väst och två kontor⁴⁹.

År 1860 togs det äldre brygghuset och bränneriet bort. Kopparsmedjan byggdes ut mot den norra gaveln. Hela kopparsmedjan var rödmålad. Interiört i kopparsmedjan fanns skrotbod, smedja med tryckpump, två spetsbälgar, slaggstamp, smältugn, smälthärd, hammare med flamugn samt valsverk med flamugn. På södra sidan fanns ett förvaringsrum för bearbetad koppar. Valsverket (Bild 8 och 9) drevs av ett vattenhjul tillverkat av J.T. Munktells mekaniska verkstad i Eskilstuna. Vattenhjulet var 13,6 fot (cirka 4 meter) i diameter och 10,7 fot (cirka 3 meter) bred med fyra vattenhjulsaxlar.⁵⁰

År 1873 uppfördes ett nytt boningshus vid Granefors bruk. Byggnaden var 88 fot (cirka 26 meter) lång, 29 fot (cirka 8,6 meter) bred och 13 fot (cirka 4 meter) hög på stengrund, täckt med Munksjö asfaltstakpapp på brädor. Boningshuset var beläget cirka 28 meter från kopparsmedjan.⁵¹

År 1885 uppfördes en ny kopparsmedja med tillhörande vattenhjul i korsvirke med rödfärgsmålade brädpanel in- och utvändigt under ett tak av Munksjö asfaltspapp. Längs byggnadens södra sida fanns en vattenränna för samlande av vatten till vattenhjulet. Vattenrännan var 193 fot (cirka 57 meter) lång, 4 fot (cirka 1,2 meter) hög och 10 fot (cirka 3 meter) bred och byggd av tre tums (cirka 7,6 centimeter) tjocka plank. Hjulhuset var uppfört i rödmålade bräder under ett tak av bräder med takpapp. Byggnaden var 38 fot (cirka 11 meter) lång 18 fot (cirka 5,3 meter bred) och 6 fot (cirka 1,8 meter) högt och inrymde tre vattenhjul varav två i trä och ett i järn.

⁴⁸ Brandförsäkringsverket, Granefors kopparhammare, försäkringsnummer: 07057, 1808.

⁴⁹ Brandförsäkringsverket, Granefors kopparhammare, försäkringsnummer: 21580 Nr 16 FROARP ¼ KRSK, 1850.

⁵⁰ Brandförsäkringsverket, Granefors kopparhammare, försäkringsnummer: 21580 Nr 16 FROARP ¼ KRSK, 1860.

⁵¹ Brandförsäkringsverket, Nr 16 TROARP GRANEFORS, försäkringsnummer: 24990, 1874.

Närmast kopparsmedjan låg en gasverksbyggnad i två våningar uppförd på en hög stenfot i gråsten och tegel. Den övre våningen var i trä under ett papptak. Till kopparsmedjan hörde även ett vattendrivet stampverk för krossning av slag mm.⁵² År 1888 byggdes även en torvlada i bruksområdet.⁵³ Intill gasverksbyggnaden finns ett snickeri som uppfördes i slutet av 1800-talet. Till väster om snickeriet finns två militära bergrum (Bild 8).

En märkbar upprustning skedde vid Granefors bruk år 1890 då flera byggnader uppfördes; de två arbetarbostäderna vid vägen söder om Granefors övre bruk. Även två till arbetarbostäder, svinhus, vedbod och stall. Bryggghus och bakstuga uppfördes sydväst om bron vid det övre bruket år 1890 (Bild 7 och Historisk bild 2).

Byggnaden uppfördes på en hög gråstensfot med väggar av bräder till en vånings höjd med torkvind. Taket lutar åt fyra sidor. Byggnaden innehöll brygggrum, bakrum och strykrum.⁵⁴ I brandförsäkringskartan från 1983 återges kontorsbyggnaden i tegel under ett tak av tegel (Bild 4 och Historisk bild 6) och smedjan i tegel ligger på södra sidan av Mieån (Historisk karta 1). På samma plats ligger idag asksmältan (Bild 3 och Historisk bild 1).

Kulturhistorisk värdering

Industrimiljöns beståndsdelar

Kärnvärdena vid Granefors övre bruk är kopplade till den bevarade kopparsmedje- och valsverksbyggnaden i relation till dammbyggnaden och vattenvägarna. Andra värdebärare är gasverksbyggnaden, brygg- och tvätthuset, kontorsbyggnaden, arbetarbostäder och smedjan. Byggnadsbeståndet vittnar om en äldre industrimiljö med anor från 1700-talet som anpassats till 1800-talets industrialisering. Det finns dock inte mycket utrustning bevarad som vittnar om den verksamhet som ursprungligen fanns.

Dammen och vattenvägarna

Platsen har sedan flera hundra år nyttjats för vattenkraftsutvinning. Kulturmiljöns topografiska läge lämpar sig väl för uppdämning vilket har format en komplex kulturmiljö där relationen till vattnet är ett påtagligt intryck. Dammbyggnaden och dammspegeln fyller idag ingen funktion för verksamheten på platsen men är av stor vikt för förståelsen av helhetsmiljön och grundläggande för vattenkraftsutvinningens grundläggande principer.

Helhetsmiljön

Byggnadsbeståndet i relation till dammen och vattenvägarna har skapat en komplex kulturmiljö och sammanhållen småindustri. Byggnadsbeståndet vid Granefors övre och nedre bruk representerar den industrialisering, rationalisering och modernisering som präglat samhället under i synnerhet 1800-talet och således förändrat och utvecklat bruksmiljöer samt levnadsförutsättningarna för de som levt och verkat i en sådan.

⁵² Brandförsäkringsverket, Kopparsmedja vid Granefors kopparhammare, Nr 76 Froarp ¼ MTL KRSK, försäkringsnummer: 28366, 1887.

⁵³ Brandförsäkringsverket, Granefors kopparhammare, försäkringsnummer: 28876, 1889.

⁵⁴ Brandförsäkringsverket, Granefors koppar och messing AB, försäkringsnummer: 30847, 1894.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

Observera att dammarnas lovlighet tillståndsprövades år 1923–1924. Det har funnits ett fall naturligt vid Granefors övre bruk. Hur pass passerbart det var innan människans ingrepp är dock oklart. Ur kulturmiljösynpunkt är tekniska fisktrappor och hissar att föredra. Förslag till goda lösningar bör diskuteras med Länsstyrelsens kulturmiljöfunktion.

Bilder av miljön 2014

Bild 1. Översikt över det övre bruket. Till vänster ligger snickeribyggnaden och till höger valsverksbyggnaden. I mitten syns kontorsbyggnaden i bakgrunden.

Bild 2. Bruksgatan. Gasverksbyggnaden intill snickeriet.

Bild 3. Asksmältan. Fönsterna är idag igenmurade. På samma sida vattendraget ska tidigare ha legat både smedja och stampverk.

Bild 4. Kontorsbyggnaden vid det övre bruket.

Bild 5. Dammbyggnad vid övre bruket från nedströmssidan.

Bild 6. Dammbyggnad vid övre bruket vid uppströmssidan.

Bild 7. Brygghuset. I bakgrunden syns även arbetarbostäderna som uppfördes 1890.

Bild 8. Valsverksbyggnaden var tidigare vattendriven.

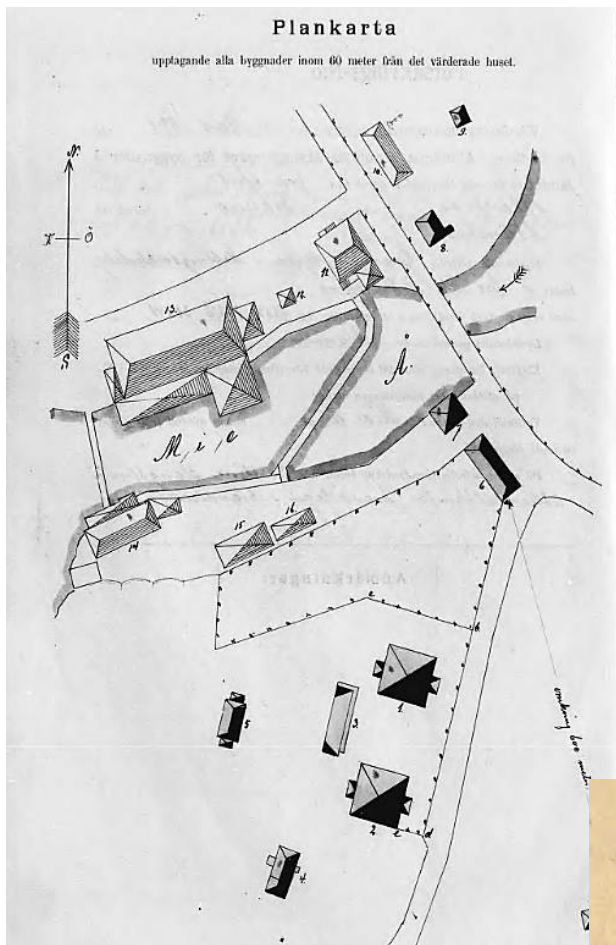

Bild 9. Hjulgraven vid valsverksbyggnaden.

Bild 10. Ett av de militära bergrummen.

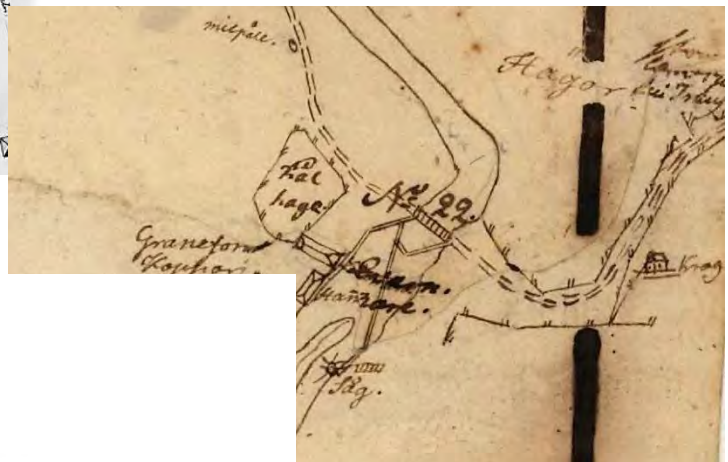
Historiska dokument, kartor och bilder

Kartebeskrifning.

N:1	Arbetsbostad	N:1	i denna värdering	med elden
N:2	Arbetsbostad	N:2	-	-
N:3	Arbetsbostad	N:3	-	utan
N:4	Arbetsbostad	N:4	-	med
N:5	Stuvhus	N:5	-	utan
N:6	Stall	N:6	-	-
N:7	Stuvhus	N:7	-	med
N:8	Stuvhus	N:8	-	utan
N:9	Stuvhus	N:9	-	med
N:10	Arbetsbostad af trä utvändigt kallkroppad under af	N:10	-	-
N:11	Kontorsbyggnad af tegel under afstjakt fästare i Förel.	N:11	-	-
N:12	Stuvhus	N:12	-	utan
N:13	Stuvhus af trä	N:13	-	med
N:14	Smedja	N:14	-	-
N:15	Materialkyl	N:15	-	utan
N:16	-	N:16	-	-
N:17	Arbetsbostad (af stenslutt)	N:17	i denna värdering	med
N:18	Stuvhus af trä fästare i Almenne skel	N:18	-	-
N:19	Arbetsbostad	N:19	i denna värdering	utan
N:20	Stuvhus	N:20	-	-

Historisk karta 1. Brandförsäkringskartan från år 1893 visar det övre bruket med bland annat kontorsbyggnad, valsverksbyggnad, smedja och brygghus. Brandförsäkringsverket 1893.

Historisk karta 2. Rågångsätgård över Froarps ägor år 1777 visar kopparbruket vid Granefors. Observera att det låg ett sågverk där stampen senare låg. Lantmäterimyndigheternas arkiv 1777.

Historisk bild 1. Granefors övre bruk år 1913. De välklädda barnen är uppställda framför valsverksbyggnaden, asksmältan och kontorsbyggnaden. Fotografiet ägs av Karlshamns kommun.

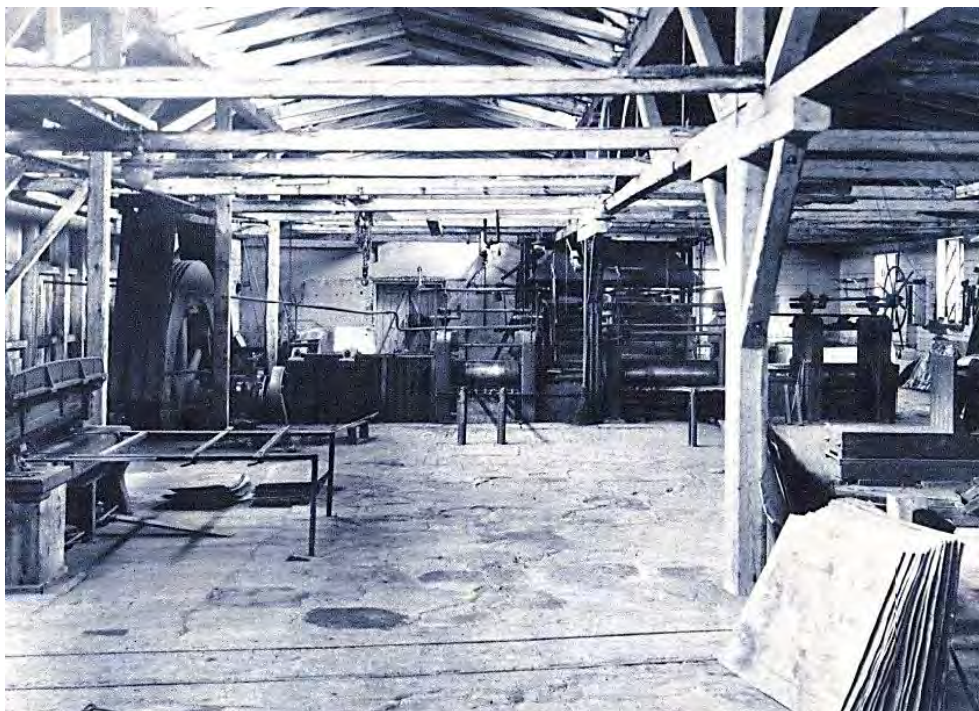
Historisk bild 2. Dammyggnaden vid det övre bruket. I bakgrunden syns bryggghuset. Söderbygdens vattendomstol 1923.

Historisk bild 3. Dammyggnaden vid det övre bruket. I bakgrunden syns valsverksbyggnaden och kontorsbyggnaden. Söderbygdens vattendomstol 1923.

Historisk bild 4. Vy över det övre bruket år 1913. Fotografiet ägs av Karlshamns kommun.

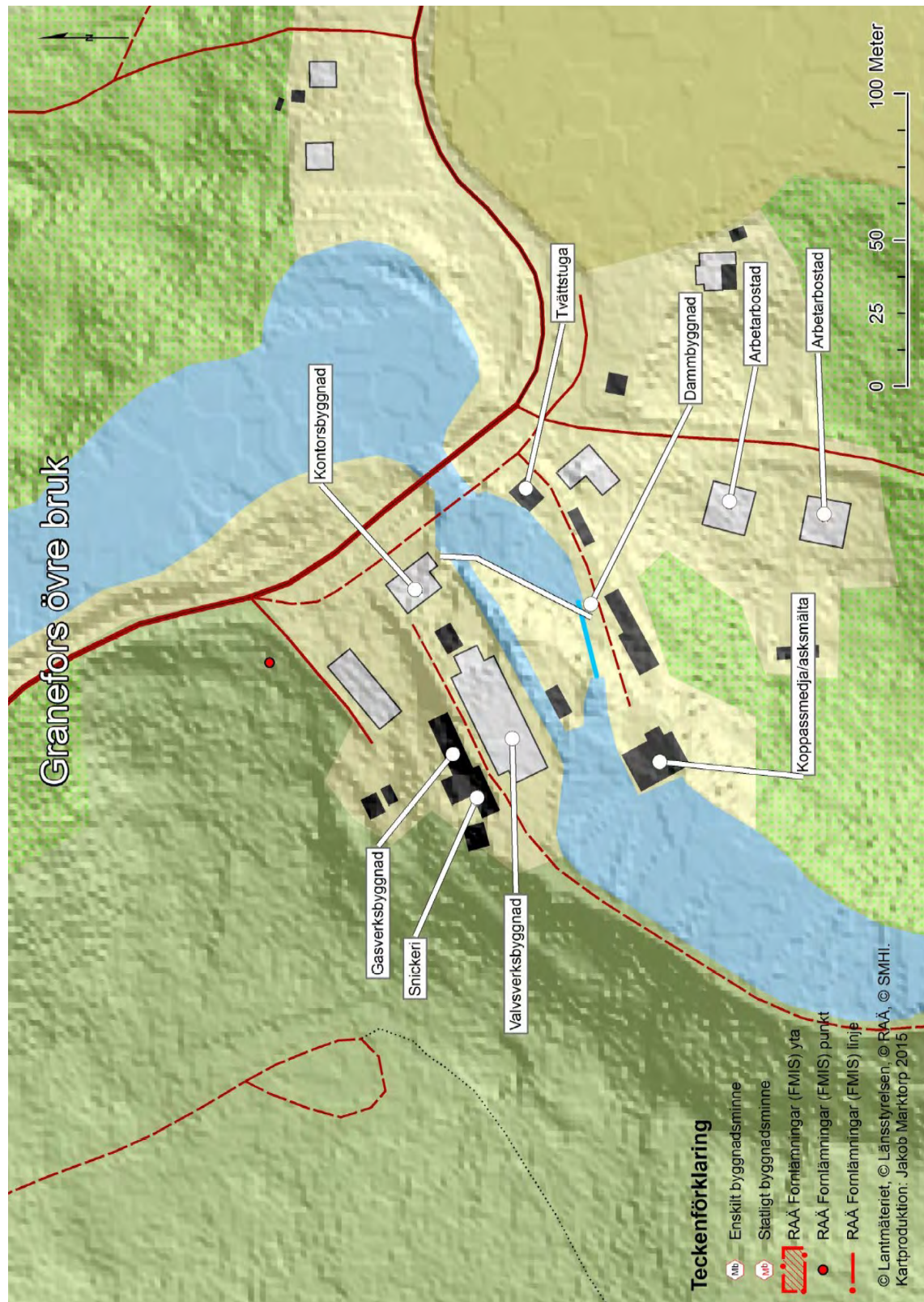

Historisk bild 5. Interiört i valsverksbyggnaden. Fotografiet ägs av Asarums hembygdsförening.

Historisk bild 6. Kontorsbyggnaden vid det övre bruket. Fotografiet ägs av Karlshamns museum.

Kartbilaga

7. Tararps kvarnar

Län, kommun, socken:	Blekinge, Karlshamn, Asarum
Huvudavrinningsområde:	85 Mieån
Byggår:	Kvarnar på plats sedan 1675, senaste kvarnbyggnaden från 1880.
Lagskydd:	Småindustriområde Asarum 642 fornlämning, kvarn och dammvall 643 och 644 är övriga kulturhistoriska lämningar.
Kulturhistorisk värdering:	Visst kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Kvarnlämningar, stenskoningar och dammkropp.
Kärnvärden:	Knutpunkt och samlingsplats i bygden. Vittnar om kvarnens betydelse i det äldre agrara landskapet.

Historik

Tararps kvarnar återges i en topografisk karta över Mieåns flottled från år 1675 (Bild 1 och Historisk karta 1)⁵⁵. I en karta över Froarps rågångsåtgärder från år 1777 visas två kvarnar vid Froarp och tre vid Tararp (Historisk karta 2 och 3)⁵⁶. Tararps kvarnar vann rättighet till husbehovs sågning för hela Tararps by enligt undersökning den 28 juni 1799 och konungens högsta befallningshavande fastställelse den 4 augusti år 1800⁵⁷. I samband med laga skifte av Tararps ägor beslutades att vid Tararpsbron skulle utläggas en plan för vattning och tvättning samt ett sandtag för de hemmansägare i nr 75, 77 och 78 vilka har husbehovskvarnar som ligger vid samma plan (Bild 2 och 3)⁵⁸.

I storskifteskartan från år 1801 över Tararps ägor återges kvarnområdet. Vid den här tiden verkar såväl Froarp som Tararp ha två kvarnar⁵⁹. Två av skvaltkvarnarna för husbehov tillhörde Västragården nr 81⁶⁰ respektive Östragården nr 83⁶¹. I generalstabskartan från år 1869 finns enbart Tararps såg återgiven⁶². I häradsekonomiska kartan från år 1915–1919 är Tararps såg benämnd som kvarn⁶³ men försvunnen i ekonomiska kartan från 1971⁶⁴.

År 1880 började den nya kvarnen i Tararp uppföras och blev färdig år 1886 (Bild 6–9 och Historisk bild 1). Kvarnen drevs av ett vattenhjul och senare turbin för framställning av mjöl och djurfoder. Kvarnen lades ner år 1948⁶⁵. I anslutning till kvarnen växte en lanthandel fram. Efter andra världskriget utkonkurrerades affären och fick lägga ner verksamheten på 1950-talet (Bild 4)⁶⁶.

Vid kvarnen fanns även ett boningshus, vagnmakarverkstad och smedja. Under tiden kvarnshjutsen väntade på att få säden malen passade man på att få hästen skodd vid smedjan⁶⁷.

Froarps sand, i södra änden av sjön Lången, omnämns som lastageplats för timmerflottar redan år 1675⁶⁷.

Beskrivning av miljön

Då Mieån passerat Långasjön och Nötabråne kraftstation meandrar vattendraget genom Froarp och Tararps in- och utägor där den bildar en stor holme. Söder om den gamla kyrkvägen är lämningarna efter Froarps kvarnar på den västra och södra

⁵⁵ Krigsarkivet 1675.

⁵⁶ Lantmäterimyndigheternas arkiv, Rågångsåtgärd Froarp, 1777, akt nr: 10-ASA-12.

⁵⁷ Blekinge län landskontor, GIIc:2, Förteckning öfver befintlige såg kvarnar uti Bräkne och Lister häraders fögderie, 1805–1806.

⁵⁸ Söderbygdens Vattendomstol, FIIa:50:AD:22, Ansökan av Aktiebolaget Svenska Metallverken om prövning av lagligheten av bolaget tillhöriga vattenkraftanläggningar vid Granefors i Asarums socken, Blekinge län, 1923, s. 37.

⁵⁹ Lantmäteristyrelsens arkiv, Storskifte Tararp nr 1-4 1801, akt nr: Asarums socken Tararp nr 1–4.

⁶⁰ Helen Petersson, Asarumsdalen: Tararp – en by i förvandling, 2011, s. 38.

⁶¹ Petersson, 2011, s. 43.

⁶² Rikets allmänna kartverks arkiv 1869.

⁶³ Rikets allmänna kartverks arkiv 1915–1919.

⁶⁴ Rikets allmänna kartverks arkiv 1971.

⁶⁵ Petersson, 2011, s. 46.

⁶⁶ Petersson, 2011, s. 47.

⁶⁷ Krigsarkivet 1675.

sidan av Mieån. Tararps kvarnlämningar är på den norra och östra sidan av Mieån. En kvarn tillhörande Froarp fanns även cirka 700 meter uppströms den äldre stenvalvsbron (Historisk karta 2–4).

Vid Tararps kvarn från 1880 finns idag lämningarna efter en skalmursdamm i kallmurad tuktad sten (Bild 6–9). Kvarnen uppfördes på äldre kvarn- och sågplats (Historisk karta 1–4) så äldre tidslager finns sannolikt i och omkring kvarn- och dambyggnadslämningen. Luckorna till intaget och utskovet är utrivna. Lämningen efter kvarnbyggnaden är uppförd i tuktad granit (0,3–0,7 meter stora stenar). Dambyggnaden är en skalmursdamm i tuktad granit med jordkärna cirka 15 meter lång (SV-NÖ), 1,5 meter hög och cirka 1,5 meter bred.

Intill Tararps kvarn finns lanthandelsbyggnaden samt boningshuset bevarade (Bild 4 och 5). Affärsbyggnaden är uppförd under 1900-talets början på en betonggrund i rödmålad locklistpanel med spröjsade och vitmålade tvåluftsfönster under ett tak av papp med en putsad murstock och vitmålad snickarglädje. Dörrarna är målade i en ljusblå kulört. Boningshuset är uppfört under 1900-talets början på betonggrund i gulmålad locklistpanel under ett tak av profilerade asbestcementplattor.

Övriga kvarnar vid kvarnholmen (Historisk karta 1–4) är idag svåra att lokalisera och utgörs enbart av ett fåtal grundmurstenar (Bild 3).

Kulturhistorisk värdering

Kvarnbyggnaden med beståndsdelar

Kvarnlämningens läge vid vattnet och intill dambyggnaden vittnar om vattenkraftens grundläggande principer och om de mindre husbehovskvarnarnas lokala betydelse för bygdens utveckling och för skogs- och jordbruket.

Dammen och vattenvägar

Dambyggnadens bevarade fundament och kropp är viktig för förståelsen av kvarnmiljön och representativ för 1800-talets dambyggartradition.

Helhetsmiljön

Tararps kvarn har utgjort en viktig knutpunkt i bygden omkring Tararps by. Andra verksamheter har således vuxit fram i kvarnens närvaro. Om detta vittnar än idag lämningarna efter kvarn och dambyggnad samt lanthandeln samt övriga byggnader och ägor i Tararps bymiljö. Tararps kvarnar vittnar om kvarnens viktiga funktion i det äldre agrara landskapet.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

Åtgärder görs lämpligtvis i befintligt utrivet utskov. Sten kan återföras i området men ej från de lämningar som omnämnts; jämför med GIS-skikt. Vidare bör stenen inte vara synlig vid vår- och höstflöde. Observera att Asarum 642 är fornlämning och ingrepp i och invid denna kräver tillstånd enligt Kulturmiljölagen.

Bilder av miljön 2014

Bild 1. Nedströms Tararpsbron finns stenskoningar som vittnar om den flottningsepok som präglat Mieån under århundraden.

Bild 2. Tararpsbron

Bild 3. Omkring holmen mellan Froarp och Tararp låg flera kvarnar som nu är försvunna. Vid ett par platser går att hitta rester efter grunder.

Bild 4. Lanthandeln som växte fram vid sidan av kvarnverksamheten i Tararp.

Bild 5. Boningshuset vid kvarnen.

Bild 6. Grundmuren efter Tararps kvarn som uppfördes 1880. Verksamheten upphörde 1948.

Bild 7. Intaget och hjulgraven till kvarnen.

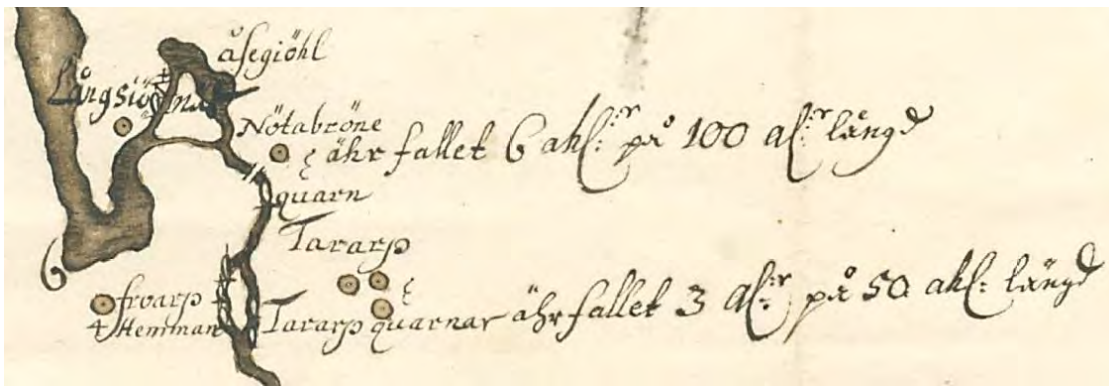

Bild 8. Trädelar finns bevarade från kvarnverket. I graven närmast stod stjärnhjulet – en av kvarnens mest vitala delar.

Bild 9. Dammbyggnaden vid Tararps kvarn löper tvärs över Mieån. Utskoven är dock utrivna.

Historiska dokument, kartor och bilder

Historisk karta 1. I en topografisk karta från år 1675 över Mieån visas kvarnarna vid Tararp. Krigsarkivet 1675.

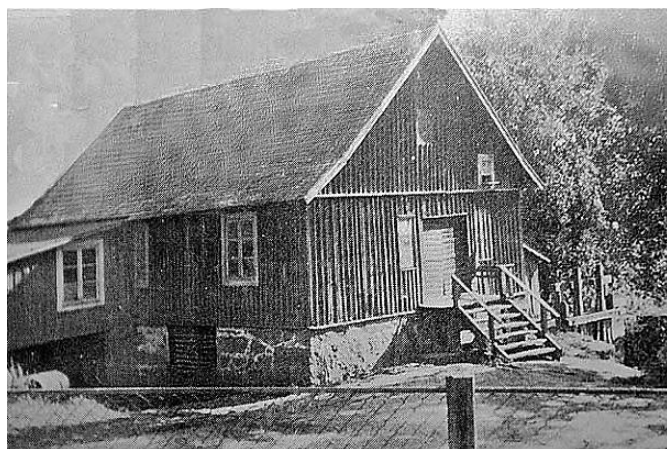
Historisk karta 2. I en karta över Froarps rågångs-åtgärder år 1777 visas kvarnarna vid Froarp och Tararps kvarnholme. Lantmäterimyndigheternas arkiv 1777.

Historisk karta 3. Fem kvarnar återges på samma plats i en ägobeskrivning över Tararps ägor år 1781. Lantmäterimyndigheternas arkiv 1781.

Historisk karta 3. Fem kvarnar återges på samma plats i en ägobeskrivning över Tararps ägor år 1781. Lantmäterimyndigheternas arkiv 1781.

Historisk bild 1. Tararps kvarn i början av 1900-talet. Fotografiet är hämtat ur Asarums hembygdsförenings årsbok 2011.

Kartbilaga

8. Nötabråne kraftstation

Län, kommun, socken:	Karlshamn, Asarum
Huvudavrinningsområde:	85 Mieån
Byggår:	1904
Lagskydd:	Generella hänsynsbestämmelser enligt PBL, MB och KML.
Kulturhistorisk värdering:	Mycket högt kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Kraftverket, dammvallen, trätuben, det fungerande maskineriet.
Kärnvärden:	Den tidiga elektrifieringen av samhället och den industriella utvecklingen kring förra sekelskiftet.

Historik

Då Kronan visade intresse i den allmänna flottningen längs Mieån planerades åtgärder i slutet av 1600-talet vid Nötabråne och fler platser; ”6 utvisar sanden belägen i Långens södra sjöände, där man med flottar kan komma, som är på 1/2 mil när Karlshamn. Vidare därifrån än utför åt Karlshamn med någon flotte står intet till att framhjälpa, förmedelst de åtskilliga höga och branta strömfällen där äro vid Nötabråna, Nybro och Strömma möllor som där har specificerade höjder efter varandra utvisade”⁶⁸. I samma karta (Historisk karta 1) beskrivs fallet vid Nötabråne vara 6 alnar högt (cirka 3,5 meter) på en sträcka av 100 alnar (cirka 60 meter).

Redan då, 1675, finns det alltså en kvarn vid Nötabråne. Exakt var den ligger går inte att utläsa från 1675 års karta, men sannolikt på samma ställe som senare. På en karta från 1781⁶⁹ ser man kvarnen ligga ute i åfåran ungefär där gångbron öster om dammvallen går över Mieån. Detta kvarnläge går att följa i kommande kartor fram till 1831⁷⁰ (Historisk karta 2). Nästa karta över Nötabråne är från 1897⁷¹ (Historisk karta 3) i samband med att Strömma Bommullspinneri AB året innan köper upp kvarnen. Då har kvarnen flyttat läge och ligger intill norra sidan av ån. Det rör sig sannolikt om att en ny och modernare kvarn har byggts (Historisk bild 1). Grunden från denna kvarn finns kvar. Mittemot kraftstationen går en stenskonung cirka åtta meter längs den norra strandkanten. Ett halvmeterstort fyrkantigt hål, som skulle kunna vara ett hål för en axel går in i grunden. Ingen kvarn här har dock kunnat beläggas i kartmaterialet.

1904 byggde Strömma Bomullsspinneri kraftverk och dammvall. Med ledning leddes sedan kraften de fyra kilometrarna nedströms till spinneriet⁷². Till en början med fanns det en liten filial till Strömma i kraftverket och på övervåningen stod 24 stycken vävstolar som var igång in på 1920-talet. Det gick en gång ovanför dagens trätub som ledde direkt till övervåningen. Gången och vävstolarna är borta idag, men dörren finns kvar och mynnar nu ut i intet⁷³.

Själva kraftverket drevs vidare till och med år 1964, då driften lades ned. År 1988 köpte nuvarande ägare upp kraftverket och har sedan dess omsorgsfullt renoverat byggnaden⁷⁴.

Beskrivning av miljön

Kraftverksbyggnaden har en regelstomme i trä och fasad i rött tegel. Det består av två våningar och har betonggrund. Fönstren är trelufts-fönster med tvärpost och småspröjs i både övre och undre bågarna. Spröjsen är av grönmålat trä. Ovanför ingången sitter ett grönmålat, rundbågat fönster i gavelröset. Sadeltaget är i grön falsad plåt. Det sitter ytterligare en port över intaget, dit den tidigare ingången till övervåningen var (se ovan). Byggnaden är välbevarad interiört, det finns även läderremmar kvar och ”kardläder” (en borste man borstade läderremmarna med så

⁶⁸ Krigsarkivet, Topografiska kartor, nr 37. Afrijningh oppå den åhn ifrån siön Mijen till Carelshambn, 1675.

⁶⁹ Lantmäterimyndigheternas arkiv 10-ASA-14

⁷⁰ Lantmäterimyndigheternas arkiv 10-ASA-97

⁷¹ Lantmäterimyndigheternas arkiv 10-ASA-216

⁷² Torebrink 2010:78

⁷³ Muntliga uppgifter Evert Mattsson

⁷⁴ Muntliga uppgifter Evert Mattsson

att de inte skulle glida). Det finns även en snöremaskin bevarad, där man på ett mycket sinnrikt sätt kan skapa 32 trådrullar samtidigt.

Turbinen tillverkad 1904 på Brevfvens bruk är fortfarande i drift. Den har dock byggts om 1920 och 1952. Det är en dubbel sugturbin med två turbinhjul. Regulatören är tillverkad 1921, även den på Brevfvens bruk. Generatören är en trefasmodell, tillverkad av ASEA 1938. Maskineriet är i gott skick.

Dammvallen är av betong med ett intag och tre utskov. Två spetluckor sitter vid intaget och två spetluckor sitter vid vartdera utskov. Ett utskov är ombyggt till intag till en mindre turbin. Årtalet 1904 är inskrivet på dammvallen.

Kraftverksintaget går först genom en ränna i trä där vattenmängden regleras genom överfall för att sedan ledas in genom en tub i trä till turbinen. Renoverad under 1980-talet. Väldigt fint renoverat, vattenrännor i trä ovanligt att de är bevarade (Bild 4).

Kvarngrunden av den senaste kvarnen finns fortfarande kvar på den norra sidan av ån (bild 2). Ett stenblock där axeln till vattenhjulet har vilat finns kvar och ligger i trädgården norr om bron över till kraftverket (Bild 1).

30 meter öster om denna grund finns en cirka åtta meter lång stenskoning vid strandkanten. Denna har ett halvmeterstort fyrkantigt hål i sin norra del. Troligen rör sig detta om en kvarngrund, men det kan inte beläggas i något kartmaterial.

Kulturhistorisk värdering

Kraftverksbyggnaden med beståndsdelar

Kraftverket är väl bevarat både exteriört och interiört. Med fungerande maskineri från byggtiden och mycket föremål från spinneritiden utgör kraftverket en osedvanligt välbevarat sådant från 1900-talets allra början.

Dammen och vattenvägarna

Dammvallen är i stort sett oförändrad från sin byggnation 1904 och utgör tillsammans med kraftverket en välbevarad helhet. De restaurerade trätuberna är mycket ovanliga och viktiga att bevara.

Helhetsmiljön

Kraftverket, dammvallen och trätuben är en välbevarad helhet som är sig mycket lik från byggåret 1904. Att anläggningen är mycket intakt och minutiöst omhändertagen ger den ett högt värde. Att föremål och maskineri från det tidiga 1900-talet med koppling till platsen har sparats i denna omfattning är ovanligt. Att kraftverket brukas ökar ytterligare det kulturhistoriska värdet. De synliga kvarnruinerna på norra stranden berättar om utvecklingen av vattenkraften och ger platsen ett tidsdjup. Tillsammans med Strömma berättar Nötabråne om landets industrialisering i allmänhet och Blekinges industrialisering i synnerhet. Platsen har således ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

Det är svårt att skapa bättre framkomlighet för vattenlevande organismer utan att skada kulturmiljön. Den södra sidan är bergig och på den norra ligger flera hus vilket gör det svårt att anlägga ett omlöp. En fisktrappa som är designad för att smälta in i

miljö vore antagligen det bästa alternativet. Nackdelen blir ju dock att svagsimmande arter har svårt att ta sig förbi.

Bilder av miljön 2015

Bild 1. Nedströms Tararpsbron finns stenskoningar som vittnar om den flottningsepok som präglat Mieån under århundraden. På bilden ett stenblock där en axel gått in.

Bild 2. Kvarngrunden från den senaste kvarnen.

Bild 3. Troligen har det legat ännu en kvarn här, mitt emot kraftverket. Hålet i stenskoningen skulle kunna vara ett hål för en axel. Framför grunden går en ränna, som är fortsättningen på rännan till kvarnen som legat längre västerut.

Bild 4. Trätuben till kraftverket har renoverats omsorgsfullt och är idag en av få bevarade trätuber i länet.

Bild 5. Dammvallen från 1904 är välbevarad. Förutom att utgöra en värdefull kulturmiljö är den dessvärre också ett vandringshinder för fisk och andra vattenlevande organismer.

Bild 6. Kraftverket bakifrån. Resterna av den naturliga fåran syns till höger i bild.

Bild 7. Nästan exakt samma vinkel som Historisk bild 1. Även om mycket har hänt går det fortfarande att känna igen sig.

Bild 8. Närbild på dammvallen. Foto: Petra Stråkendal.

*Bild 9. Den sinnrika trådrullemaskinen, där 32 stycken trådrullar kunde tillverkas samtidigt.
Foto: Petra Stråkendal.*

Historiska dokument, kartor och bilder

Historisk bild 1. En målning av hur Nötabråne såg ut innan kraftverket med dammvallen byggdes. Jämfört med kartan från 1897 rör det sig troligen om den utbyggnad som täckte kvarnhjulet som syns på bilden. Själva kvarnbyggnaden borde alltså ligga till höger om bilden. Målning av Nils Brorsson, privat ägo.

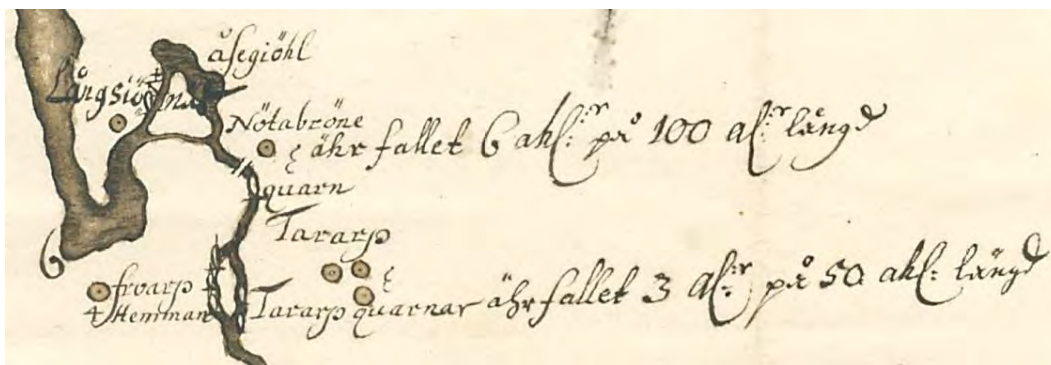
Historisk bild 2. Dammvallen under byggnation. På bilden syns att det rör sig om omfattande arbeten och större delen av den gamla dammvallen försvann säkert i detta arbete. Fotot taget från sydväst. Foto: Asarums hembygdsförening.

Historisk bild 3. Fotografi av kraftstationen. Okänt år. Gångbron över trätuben verkar dock försvunnen, kanske kan bilden vara från 1930-talet? Detta efter att spinneriverksamheten upphört 1924. Jämfört med denna bild syns att bara lite har förändrats i miljön sedan dess. Foto: Asarums hembygdsförening.

Historisk bild 4. Foto från 1903 då kraftstationen byggs. Foto: Asarums hembygdsförening.

Historisk karta 1. I en topografisk karta upprättad inför de planerade åtgärderna för flottningen i Mieån visas bland annat kvarnen vid Nötabråne med ett fall på cirka 3,5 meter. Krigsarkivet 1675.

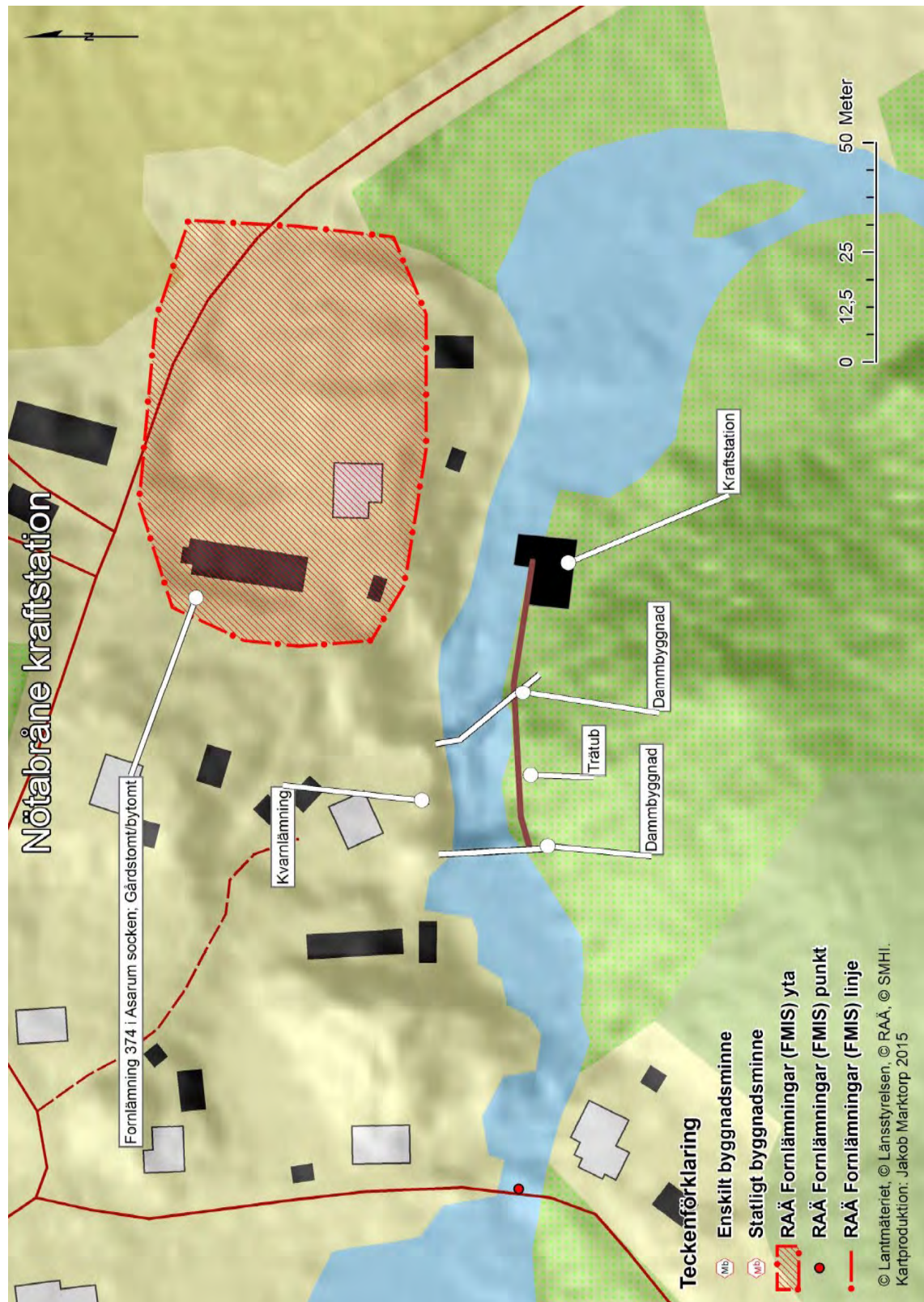

Historisk karta 2. På denna karta över Nötabråne från 1831 syns det en kvarn mitt ute i åfåran. Detta kvarnläge kan spåras från 1781 till 1831 i kartmaterialet⁷⁰.

Historisk karta 3. Denna karta från 1897⁷¹ upprättades efter att Strömma Bomullspinneri hade köpt kvarnen i Nötabråne. Kvarnbyggnaden, varav rester finns kvar än idag, ligger vid bokstaven d. En liten utbyggnad går ut över kvarnrännan. Kanske är det ett litet tak som skyddat vattenhjulet mot regn och rusk. Dammvallen ligger på samma ställe som dagens och är en rejäl skapelse av bredden att döma. Det finns två stycken utlopp utöver intaget till själva kvarnen. I väster, vid bron, ligger en byggnad ute i vattnet, möjligen är detta också en liten kvarn.

Kartbilaga

9. Långasjönäs pappersbruk

Län, kommun, socken:	Karlshamn, Asarum
Huvudavrinningsområde:	85 Mieån
Byggår:	Pappersbruk på platsen senast 1762. Den senaste bruksbyggnaden byggdes upp 1857 och brann slutgiltigt ned 1919.
Lagskydd:	Fornlämning, Asarum 112.
Kulturhistorisk värdering:	Kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Pappersbruksruinen, de övriga ruinerna. Platsen för Corps-de-logiet med omgivande park och damm.
Kärnvärden:	Bruksmiljö som visar på industrialiseringen i Sverige under 1700–1800-tal.

Historik

1762 omnämns pappersbruket för första gången. Det ägs då av köpmannen Oluf Berg från Karlshamn. Detta år arbetade tio personer i handpappersbruket. Ett århundrade senare, 1870, är arbetsstyrkan fortfarande densamma. Utöver dessa tio personer arbetade en del kvinnor med att sortera lump. Produktionen baserade sig just på linnelump och det man tillverkade var främst skriv-, tryck- och gråpapper⁷⁵.

Just produktionen av skrivpapper visar att vattenkvalitén vid denna del av Mieån var mycket god. Skrivpappret var den finaste papperssorten man framställde vid handpappersbruket och krävde riklig tillgång till rent vatten. Man har räknat med att det för ett kilo papper krävdes cirka 1000 liter vatten. 1831 tillverkades det 800 ris skrivpapper vid Långasjönäs (ett ris är 480 ark papper, detta motsvarade pappret till cirka 20 böcker). Detta stod för 72 % av det totala försäljningsvärdet av brukets produktion. År 1850 hade denna procentsats sjunkit till 34 %⁷⁶.

Vattnet krävdes dels för att tvätta linnelumpen när den kom, dels för att driva de stampar som outtröttligt malde ned lumpen till en massa. Viken uppströms pappersbruket gjorde att sedimenten i vattnet kunde sjunka till botten, så att vattnet blev renare när det kom fram till bruket. Det var också viktigt att pappersbruket inte låg nära verksamheter uppströms som kunde förorena vattnet. Etablerade verksamheter på platsen tillsammans med tillgången på rinnande rent vatten är den främsta förklaringen till att pappersbruket hamnade där det gjorde. Så krävdes det så klart också kapital till att få igång verksamheten. Att så pass många handpappersbruk anlades i Blekinge överhuvud hade också med att göra att landskapet var relativt välbefolkat, med odling av lin och tillgång till linnelump behövdes som råvara. Detta kunde det ibland vara svårt för bruken att få tag i då lokalbefolkningen själva hade nytta av sina trasor. Bruken anlätade därför särskilda lumpsamlare som färdades runt och införskaffade lump i byar och gårdar. Närheten till Karlshamn gjorde att man hade nära till avyttringsplatsen för sina pappersvaror.

Produktionen var olycksbelagd och det sägs att det brann nio gånger under pappersbrukets tid. De tidiga byggnaderna var av trä, men 1857 byggde man upp pappersbruket i sten. Detta hjälpte dock inte utan när det brann för sista gången 1919 flyttades tillverkningen istället till Forså bruk utanför Kisa⁷⁷. När produktionen upphörde var handpappersbruket i Långasjönäs det sista i Blekinge. Sammanlagt har det funnits 12 stycken handpappersbruk i Blekinge (det är dock oklart om produktionen kom igång i ett av dem).

Pappersbruket låg dock inte ensamt i Långasjönäs. Sedan länge låg det en gård på platsen. Denna gård hade flera andra verksamheter på platsen och det var också en av orsakerna till att pappersbruket anlades här. På en karta från 1777⁷⁸ finns både såg, kvarn, brygghus, tobakslada, packhus, stärkelsefabrik och brygghus. Enligt brandförsäkringshandlingar från år 1827⁷⁹ fanns det 21 byggnader som tillhörde bruket. Det var huvudbyggnaden där ägaren med familj bodde (Historisk bild 1), två

⁷⁵ Olles kulturskyltar 1999, skylt på platsen

⁷⁶ <https://kulturlandskapetblekinge.wordpress.com/2014/11/07/handpappersbruken-i-blekinge-pa-1700-och-1800-talen-del-2/>

⁷⁷ Torebrink 2010:76

⁷⁸ Lantmäterimyndigheternas arkiv 10-ASA-12

⁷⁹ Brandförsäkringsverket ASARUM, nr 14975, Riksarkivet

ladugårdar, bränneri, tre fristående (jord)källare, två avträden, oxstall, två drängstugor, två vagnsparker varav en med mangelhus, svinhus, sågkvarn, mjölkvarn, lada och hus till sågskäraren, pappersbruket, boningshus till bruket, arbetarbostad och lumpmagasin med torkhus. Det har också legat en ståtlig trädgård på platsen, varav det fortfarande finns spår kvar.

Under 1900-talet köptes gården in av dåvarande Asarums kommun och byggnaderna revs eller förföll. Sedan 1990 är det ett naturreservat på platsen och området är ett populärt rekreationsområde för Karlshamnsborna med en camping i närheten.

Beskrivning av miljön

Även om endast ett par byggnader finns kvar är miljön fortfarande tydlig och läsbar. Det finns flera ruiner i området, varav pappersbruket är den förnämsta och i gott skick efter att ha restaurerats under 2014. Parken med den vik som ligger här är också en viktig del.

Dammvallen består av kallmurade stenar med betonginslag, två stycken utskov och ett intag till pappersbruket (Bild 5). Det västra utskovet har två spetluckor och har varit ett intag till de sågar och kvarnar som har legat längs den västra sidan. Det andra utskovet har tre spetluckor. Intaget till pappersbruket har två spetluckor. Intaget går genom ett valv in i ruinen till hjulgraven, utloppet sker sedan genom ytterligare ett valv och utloppskanalen är stensludd. Luckorna, ståndare och ram är i trä. Luckorna är idag i dåligt skick och det växte en granplanta på en av dem vid besöksfallet (Bild 1).

I vikens östra del finns ytterligare en dammvall. Den är uppförd av jämnt huggna stenar ihopsatta med bruk. Överdelen av dammvallen är i betong. Utskovet består av två spetluckor i trä av liknande modell som på den andra dammvallen. Dammvallens syfte är sannolikt att hindra vattnet i viken att rinna ut detta håll, ingen verksamhet har kunnat beläggas här (Bild 7). Dammvallen i sitt senaste utförande är sannolikt en produkt från 1900-talets början eller möjligen från 1800-talets slut. Väster om denna dammvall ligger det en vacker stenvalvsbro (Bild 10).

Ruinen efter pappersbruket är imponerande och tydlig i landskapet. Det finns ett tydligt samband mellan dammvallen, ruinen och vattenmagasinet. Vattenmagasinet viktigt för förståelsen av pappersbrukets tidigare verksamhet och beroende av vattenkraft. Ruinen restaurerades under 2014 och är nu i gott skick.

Det finns flertalet grunder synliga inom området. Gamla kartor visar att det med största sannolikhet finns åtskilliga fler, men som inte är lika tydliga ovan mark. De viktigaste och tydligaste ruinerna utöver de från pappersbruket är en ruin i höjden strax öster om pappersbruket. Detta har utgjort både torklada och lumpmagasin (Bild 8). Sannolikt har byggnaden haft en överbyggnad i trä (Historisk bild 2). Längs hela den västra sidan av vattendraget mittemot pappersbruket finns det ruiner efter de sågar och kvarnar som legat här. Bakom dem åt nordväst finns det en större ruin efter en ladugård (Historisk bild 4).

Det finns två kvarvarande byggnader på området. Åldern och ursprunget för dessa är dock inte utredd. Stenbyggnaden förekommer inte på kartan från 1921 (Bild 9). Antingen var den då en ruin som sedan dess har fått tak och rustats upp igen eller så är den byggd efter detta år. Träbyggnaden lite högre upp i backen ligger på platsen

för vad som är en drängstuga 1827. Det är inte osannolikt att det är denna som har levt kvar och byggts om och till genom åren. Utan närmre undersökning kan det ju också röra sig om en senare byggnad som ligger på samma plats.

När man kommer till Långasjönäs från östra hållet kör man över en liten bro med en vik söder om bron (Bild 4). När man passerat denna ligger en park åt söder och en parkeringsyta åt norr. Här vid bron sydvästra ände har huvudbyggnaden till Långasjönäs legat med omgivande trädgård eller snarare park. Byggnaderna är rivna, men parken finns kvar om än vildvuxen. Viken som ligger här är naturlig, men vattenytan har förhöjts av dammvallar som anlagts.

Kulturhistorisk värdering

Pappersbruket med beståndsdelar

Ruinen efter pappersbruket är förhållandevis välbevarad och nu i ett gott skick efter restaureringen (Historisk bild 2 och 3). Kopplingen till vattnet är tydlig med ett intag som går in i byggnaden och sedan fortsätter ut i en stenskodd ränna. Ruinen efter det kombinerade lumpmagasinet/torkladan bidrar till dess historia. Ladugårdsruinen på motsatt sida är tydlig och om än ett sent tillskott till miljön, så berättar den om att Långasjönäs även var en bondgård med åkrar, ängar och boskap.

Såg- och kvarnlämningarna längs den västra sidan är tydliga, men de behöver en närmre förklaring för den besökande för att förstå (Bild 2 och 6).

Parken är tydlig, men utan förkunskap går det inte att återfinna mangårdsbyggnaden då inga tydliga grunder återstår. Parken är ändå en viktig beståndsdel för att förstå helhetsmiljö kring Långasjönäs och dess historia. Sammantaget visar alla resterna på den bruksmiljö som legat här.

Viken och vattenvägarna

Viken vid parken är också en del av den herrgårdsliknande miljö som skapades på platsen. Viken har också haft en viktig funktion för både bruket, sågarna och kvarnarna. Dels har den magasinerat vatten för en jämnare drift, men den har också gett en möjlighet för vattnet att låta sedimentpartiklar falla till botten och bli renare fram till bruket. Vattenvägarna förbi och genom pappersbruket ger en tydlig koppling till dess funktion och användning.

Helhetsmiljön

Även om i stort sett alla byggnader nu är ruiner, berättar de tydligt om platsens historia. Även parken där den forna mangårdsbyggnaden legat och viken är viktiga komponenter i detta. Långasjönäs med sina många och skiftande verksamheter har haft en stor betydelse för Karlshamn och traktens historia. Få handpappersbruk är bevarade i Blekinge och Långasjönäs utgör ett av de tidigaste handpappersbruken i Blekinge och också det sista. På så sätt berättar platsen även om en viktig del av hela landskapets historia. Miljön och är också väldigt publik då den både är ett naturreservat och ett viktigt rekreationsområde. Miljön får en förhöjd nytta då det är många som upplever kulturmiljön.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

Att göra åtgärder för att minska vandringshindrets effekter är inte det lättaste utan att minska de kulturhistoriska värdena i denna miljö. Viken är en viktig komponent i det hela och även om den i sin grund är naturlig är det viktigt att inte vattenytan sänks allt för mycket vid eventuella åtgärder. Dammvallen är viktig då den förklarar sambandet mellan vattnet och verksamheten på ett tydligt sätt. Över dammvallen löper också den gångväg som de flesta nyttjar för att ta sig över ån.

Att konstruera ett omlöp är inte enkelt då det finns fornlämningskyddade ruiner på båda sidor av ån. Ett omlöp utan att skada dessa vore svårt. Det bästa vore troligen att öppna upp ett av utskoven och låta fisk och andra djur ta sig igenom här. Detta kräver dock att vattenytan i viken inte sänks allt för mycket, vilket antagligen är svårt. Den bästa lösningen på platsen borde alltså vara någon slags fiskväg som nyttjar ett av utskoven.

Bilder av miljön 2015

Bild 1. Detaljbild av spettluckan längst i öster. Underhållet har så pass stora brister att en liten gran slagit rot i luckan.

Bild 2. Ruinen av kvarnen längst i nordväst.

Bild 3. Pappersbruket till vänster. Såglämningarna till höger. Rännan framför dessa syns tydligt på bilden.

Bild 4. Viken uppströms pappersbruket är en viktig komponent i miljön. Dels sjönk sediment i vattnet till botten här, vilket gjorde vattnet renare. Viken var också en del i den herrgårdsliknande miljö som man eftersträvade under gårdens storhetstid.

Bild 5. Bild på dammvallen med dess utskov. Som synes är det en skillnad i vattennivå på ömse sidor dammvallen.

Bild 6. Foto mot norr. Till vänster ligger först ruinen av sågkvarnen, följt av en kvarnruin längst i norr. Längst bort till vänster ligger ruinerna av en ladugård. Denna är byggd någon gång mellan 1827 och 1848.

Bild 7. Dammvallen i vikens östra del. Den huggna stenen tyder på tidigast andra halvan av 1800-talet. Troligen rör det sig dock om 1900-talets första hälft.

Bild 8. Denna husgrund ligger öster om pappersbruket. Möjligen är det en rest av den torklada/lumpmagasin som skymtar på Historisk bild 2. Foto: Petra Stråkendal.

Bild 9. Den kvarstående stenbyggnaden. Ungefär här har legat en stärkelsefabrik under 1700-talet. 1827 ligger det en kombinerad vagnspark/mangelbyggnad samt en gråstenskällare här. Det som förvirrar är 1921 års karta (Historisk karta 1), då det inte finns någon byggnad redovisad här. Kanske låg byggnaden i ruin då och har sedan byggts upp. Eller så rör det sig om en byggnad uppförd efter 1921. Foto: Petra Stråkendal.

Bild 10. En vacker stenvalvsbro. Liggande mellan den östra dammullen och viken. Foto: Petra Torebrink

Historiska dokument, kartor och bilder

Historisk bild 1. När mangårdsbyggnaden revs under 1930-talet hade den lidit av bristande underhåll. Ryktet säger att det även fanns gott om råttor då när huset var bebott. Det gällde nog dock många av dåtidens byggnader. Foto: Asarums hembygdsförening.

Historisk bild 2. Pappersbruket omkring 1880. Byggnaden snett bakom pappersbruket är troligen den kombinerade torkladan/lumpmagasinet. Byggnaden till höger var arbetarbostad. Foto: Asarums hembygdsförening

Historisk bild 3. Ett äldre fotografi på pappersbruket. Jämfört med Historisk bild 2 har bruket här fått ytterligare en våning. Kanske har byggnaden byggts om efter en av de många bränder som drabbade det. Foto: Asarums hembygdsförening.

Historisk bild 4. På detta foto syns sågen till vänster och bakom den stora ladugården. Foto: Asarums hembygdsförening.

Historisk karta 1. Denna karta är från 1921 och visar det senaste byggnadsskiktet i gårdens historia. De flesta av de ruiner som syns idag återfinns på denna karta.

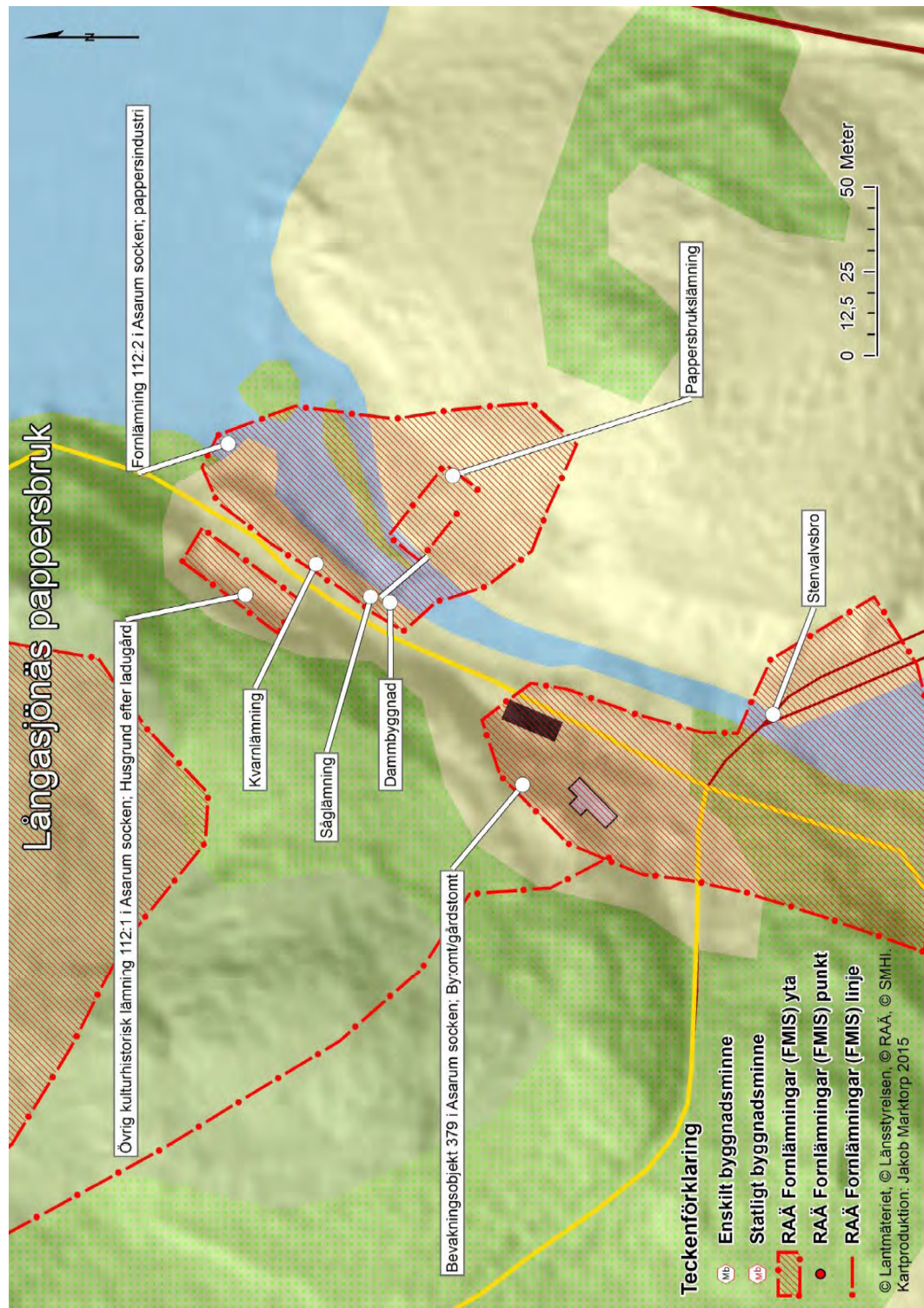

Historisk karta 2. Även på denna laga skifteskarta från 1851 syns de byggnader som idag återfinns som ruiner. Bilden från 1880-talet speglar byggnaderna på denna karta rätt väl.

Historisk karta 5. Denna karta från 1827 kommer från brandförsäkringshandlingar. Dessa var säkerligen välbehövliga då det sägs att bruket brann nio gånger under dess historia. Det framgår i detalj i själva handlingarna hur varje byggnad såg ut och av vilket material och till och med vilken färg de var målade med. Både för att avgöra hur brandfängda de var, men också för att kunna betala ut rätt ersättning om byggnaderna skulle skadas vid en brand.

Kartbilaga

10. Södra Hoka

Län, kommun, socken:	Karlshamn, Asarum
Huvudavrinningsområde:	85 Mieån
Byggår:	Kvarn och damm sedan åtminstone 1747. Såg senast 1757. Stärkelsefabrik byggd 1917. Kvarnen/sågen drevs till 1915. Kvarn och såg revs 1953. Fabriken rönte samma öde under 1950-talet.
Lagskydd:	Fornlämning Asarum 457; kvarn- och dammanläggning. Övrig kulturhistorisk lämning; stärkelsefabriken.
Kulturhistorisk värdering:	Visst kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Ruinerna från kvarn, stärkelsefabrik och dammanläggning samt gårdsmiljön.
Kärnvärden:	Vittnar om en mindre kvarn- och industrimiljö av lokal betydelse.

Historik

Södra Hoka är 1658 en av Hokas fem kronohemman. 1702 friköps gården av häradsskrivare Törneman och blir till kronoskatte⁸⁰. På kartan över gjorda flottledsrensningar i Mieån från 1747 är det markerat både en kvarn och en kvarndamm. I sin beskrivning över Blekinge från åren cirka 1750–1757 uppger Christopher Cronholm att det finns både två mjölkvarnar och två sågar i Södra Hoka⁸¹. 1778 ligger gården ute till försäljning, då fanns bara en mjölkvarn med ett par stenar och ett tvåbladigt sågverk⁸².

Var de äldsta kvarn- och såganläggningarna har legat vet vi inte. Däremot har den senaste kvarnen/sågen legat på nuvarande plats sedan åtminstone 1804 då vi har den första kartan med tillräcklig detaljgrad över platsen (Historisk karta 3). Ungefär vid denna tid uppförs dagens mangårdsbyggnad på Södra Hoka, nämligen år 1814. Ladugårdarna ska vara uppförda 1822 och 1880⁸³.

År 1915 inställs driften av kvarnen och sågen. Redan vid denna tid bör kvarnen ha varit ålderdomlig och det är möjligen en av orsakerna till att den slutar användas. Strax därefter, 1917, byggs dock en stärkelsefabrik på brons sydöstra sida. Det var lokala lantbrukare som gick samman i syfte att kunna förädla främst sina egna produkter. Fabriken drevs med ångkraft, men vattnet användes till att tvätta potatisen. Stärkelse användes som bindemedel i allt från pappersmassa till mat. År 1945 hade fabriken en yta på 350 m² (kvadratmeter) och tre anställda. Varje dag avverkades 125 hektoliter potatis. Årligen blev det 1300 deciton till ett värde av 60 000 kr⁸⁴. Redan på 1950-talet återstod dock bara grunderna av byggnaden. År 1953 revs även kvarnen/sågen som då stått oanvänd i närmare 40 år⁸⁵.

Gården i sig försålles år 1922 till Asarums kommun. Användningsområdena för själva gårdsbyggnaderna har under denna tid varit många. Skogvaktarboställe, förläggning för vägarbete, barnkoloni, ålderdomshem, flickläger och ungdomsgård. År 1953 friköptes mangårdsbyggnaden med tomt av Lunds stifts ungdomsförbund. Jordbruket på gården arrenderades till en början ut av kommunen, men upphörde 1963⁸⁶.

Beskrivning av miljön

Dammvall: Dammvallen är 20 meter lång, två meter bred och intill en meter hög och består av kallmurade, delvis tuktade stenar, 0,2–0,4 meter stora⁸⁷ (Bild 3-5). Tydliga strukturer efter den tidigare kvarnverksamheten. Murad stenvall med utskov/intag förstärkta med betong under 1900-tal.

Avvattningsdiket: Från den västra änden av dammvallen går en grävd ränna, cirka 20 meter lång (Ö-V), två meter bred och 0,5 meter djup. Rännan fortsätter sedan norrut drygt 180 meter. Rännan anlades för att avvattna markerna. I kartmaterialet återfinns

⁸⁰ Sjöberg 1965

⁸¹ Cronholm 1750-57

⁸² Sjöberg 1965

⁸³ Sveriges Bebyggelse Blekinge län del 2 s. 224

⁸⁴ Sveriges Bebyggelse Blekinge län del 2 s. 224

⁸⁵ Magnusson 1965

⁸⁶ Magnusson 1965

⁸⁷ Måttuppgifter på alla anläggningar utom jordkällaren från FMIS – Asarum 457

den tidigast på 1924 års karta (Historisk karta 1) och är antagligen anlagd under 1900-talets början.

Grundmurarna till en liten jordkällare finns belägen i backen väster om kvarnlämningarna (Bild 6).

Kvarngrund/såggrund: (Bild 7 och Historisk bild 1). Tre meter öster om dammvallens östra ände är en husgrund belägen på en liten ö mitt i ån, 3x2 meter (N-S) och 1,5 meter hög, av kallmurade stenar, delvis förstärkta med cement. Två meter öster om grunden är ytterligare en husgrund, 20 meter lång (N-S), 4–5 meter bred och 1–1,5 meter hög, av kallmurade, delvis tuktade stenar, även de förstärkta med cement. På ett gammalt fotografi (Historisk bild 1) syns byggnader på vardera sida om ån, en utgjorde troligtvis kvarnbyggnaden och en sågverket. Ett vattenhjul drev både sågen och kvarnen.

En trevalvs stenbro löper över ån. Två av valven är i natursten och det tredje av huggen sten. Åldern på bron är oklar, men redan 1804 löpte en bro på samma ställe.

Stärkelsefabrik: En husgrund, 6x6 meter stor, 0,2 meter hög och 1,5 meter djup, av kallmurade stenar och cementslätta väggrester, 0,2–0,4 meter tjocka, inuti vilken är ytterligare en cementslätta grund, 2,5x2,5 meter stor (Bild 2 och Historisk bild 2). Sydöst om grunden är ytterligare en grund 10x8 meter stor (Ö-V), 0,5–1 meter hög, av cementslätta stenar och tegel. I den östnordöstra delen av grunden är två cementslätta, åttakantiga, karliknande grunder, tre meter i diameter och 1,5 meter djupa med en tjocklek på 0,2 meter. Omedelbart söder om denna grund är en, i backen ingrävd, grund, 7x7 meter stor och 0,3–1,5 meter djup med stensatta kanter, av kallmurade, delvis tuktade stenar, 0,4–0,5 meter stora. Stenar och tegel ligger spritt i området.

Gården: (Bild 1) Det finns idag sju byggnader kvar på gården. Äldst ska mangårdsbyggnaden vara, uppförd år 1814. Den ena av de två ladugårdarna är uppförd 1822, den andra 1880. Mellan dessa båda är en jordkällare anlagd med ett torn för vällingklockan. Väster om dessa finns en gammal sädeslada och vid ån ligger drängstugan. Arrendatorsbostaden är uppförd 1940. Interiört har ingen av byggnaderna besökts, men exteriört är de välbevarade.

Kulturhistorisk värdering

Kvarnbyggnaden med beståndsdelar

Grunderna av kvarnen och sågen visar på den verksamhet som en gång ägt rum här. Då inget annat än grunderna återstår och det är en vanligt förekommande lämning i Blekinge får dessa ett visst kulturhistoriskt värde.

Dammen och vattenvägarna

Dammvallen är en robust konstruktion och syns fortfarande tydligt. Detta gör att den trots sitt förfall får ett visst kulturhistoriskt värde.

Stärkelsefabriken

Även om stärkelsefabriken är en relativt sen anläggning och inte är skyddad som fornminne, så utgör den intressant del av platsens historia. Trots att byggnaden är riven, syns grunderna tydligt och har ett visst kulturhistoriskt värde.

Helhetsmiljön

Desto mer återstår av gårdsbyggnaderna till Södra Hoka som har en väldokumenterad historia. Dessa har ett kulturhistoriskt värde. Anläggningarna vid vattnet i sig får dock bara ett visst kulturhistoriskt värde, då endast grunderna finns bevarade om och än de är läsbara.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

Vattenvägarna bedöms vara fria för fisk och andra vattenlevande organismer. Om grus behövs läggas på botten för att skapa lekytor är detta möjligt utan att skada kulturmiljön. Sten bör dock tas utifrån.

Bilder av miljön 2014

Bild 1. Gården Södra Hoka från söder. Mangårdsbyggnaden är från 1814. Ladugårdsbyggnaderna skymtar till höger i bild.

Bild 2. Detaljbild av stärlsefabriken. Stenvalvsbron skymtar i bakgrunden.

Bild 3. Översiktsbild av dammvallen norrifrån.

Bild 4. Här har en av dammluckorna suttit fästa.

Bild 5. Västra armen av dammvallen.

Bild 6. Jordkällargrunden nordväst om dammvallen.

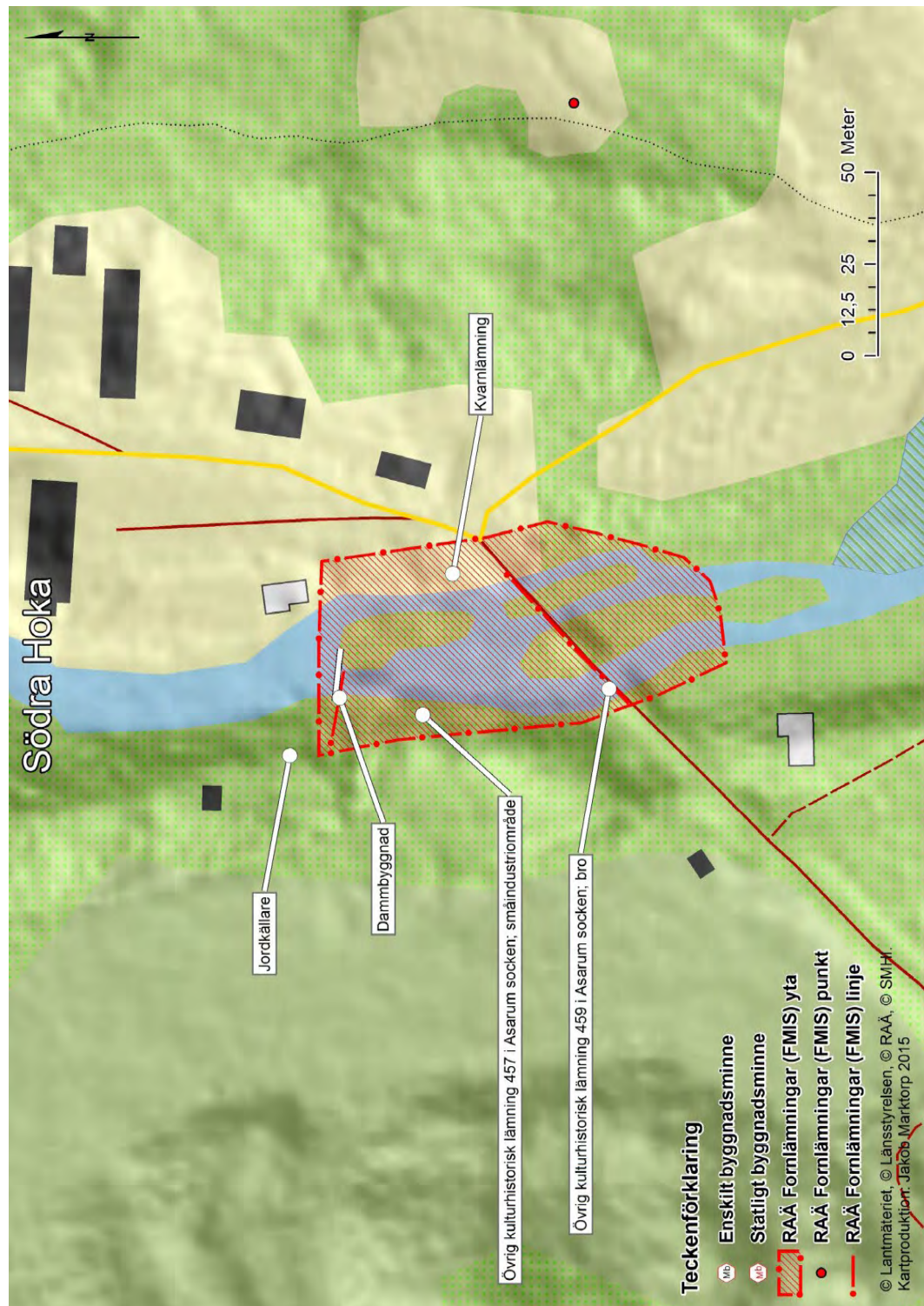
*Bild 7. Fotot är tagen från ungefär samma vinkel som Historisk bild 1. Kvarnen har antagligen legat på ena sidan av ån och sågen på den andra. I bakgrunden skymtar drängstugan.
Foto: Petra Stråkendal.*

Historiska dokument, kartor och bilder

*Historisk bild 1. Jämför med Bild 7 ovan. Bilden är tagen mellan åren 1915 och 1953. Taket över kvarnhjulet är nästan helt borta, medan vattenhjulet fortfarande finns kvar, om än i dåligt skick.
Foto: Asarums sockenbok.*

Kartbilaga

11. Pernilshoka kvarn och flottningsanläggning

Län, kommun, socken:	Karlshamn, Asarum
Huvudavrinningsområde:	85, Micån
Byggår:	Sågen fick tillstånd 1777. Kvarnar innan 1812. Övergivna innan 1919.
Lagskydd:	Fornlämning, felaktigt registrerad som övrig kulturhistorisk lämning under beteckningen Asarum 470.
Kulturhistorisk värdering:	Visst kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Dammvallen och rännan.
Kärnvärden:	Småskalig kvarn- och sågverksamhet på landsbygden.

Historik

Informationen som har gått att uppbringa kring platsen är sparsmakad. Christopher Cronholm omnämner cirka 1750–1757, två mjölkvarnar och två sågar vid Hoka by⁸⁸. Eftersom Hoka by sedermera blir uppdelad i fem gårdar, går det inte att säga exakt var de legat. Är det ett gott läge är det dock inte alls osannolikt att platsen har utnyttjats länge. Det bör dock då ha rört sig om mindre skvaltkvarnar för husbehovsbruk. En större kvarn borde ha lämnat mer avtryck i källorna.

Sågen är anlagd med tillstånd enligt en resolution av landshövdingen den 12 september 1777⁸⁹. Den skulle användas för husbehovsbruk för Pernilshoka, men också grannhemmanet. Detta får antas vara Jeppshoka som ligger bredvid och vart det också har gått en väg till kvarn- och sågplatsen.

På enskifteskartan över Pernilshoka från 1812 (1824) ser man tre byggnader (Historisk karta 1)⁹⁰. Den långsmala byggnaden på södra sidan kan lätt identifieras som sågen. De andra två är små och ligger på ena sidan och med stor sannolikhet identifieras som små kvarnar. På den renritade kartan i Lantmäteristyrelsens arkiv har en av byggnaderna inte ritats in av okänd anledning (Historisk karta 2). Det kan dock röra sig om en miss eller att markeringen suddats ut genom årens lopp och kartans något slitna skick⁹¹.

Vid samma tidpunkt är platsen avsatt som lastageplats. Det är oklart när byggnaderna på platsen överges. På häradskartan 1915–1919 finns inga byggnader markerade, så övergivandet måste ha skett under 1800-talets lopp eller 1900-talets tidiga början. Cementen som finns på dammvallen antyder dock ett relativt sent övergivande. Lastageplatsen fortsätts dock att användas och finns utmärkt på en karta från 1925⁹². Än idag är platsen en samfällighet.

Beskrivning av miljön

Enligt fornminnesregistret är dammvallen är cirka 30 meter lång, 2 meter bred och intill 1,5 meter hög och är uppförd av kallmurade stenar. På mitten är en cementerad sträcka, 6 meter lång där dammvallen är avbruten. Väster om dammvallen är en damm, närmast rund, cirka 20 meter diameter. Omedelbart väster om dammen går en ränna till Möllesjön, cirka 75 meter lång (cirka 90 enligt FMIS), 1 (3 enligt FMIS) meter bred och 1 meter djup med stensatta kanter.

Vid den nordöstra kanten av dammvallen hittades vid besiktningen en husgrund, cirka 4x4 meter stor bestående av ett skift med stenar. Det var sannolikt grunden till den nordligaste av de små byggnaderna som redovisas på 1812 års karta.

Kulturhistorisk värdering

Kvarnbyggnaden med beståndsdelar

Det finns inte mycket kvar av själva byggnaderna. Endast en grund hittades även om det troligen finns rester av de andra två gömda under växtligheten. Spåren efter den

⁸⁸ FMIS, Asarum 470

⁸⁹ Blekinge läns landskontor G IIIc_2

⁹⁰ Lantmäterimyndigheternas arkiv, Enskifte 1824, 10-ASA-79

⁹¹ Lantmäteristyrelsens arkiv, Enskifte 1812, Asarums socken Hoka 1–4

⁹² Lantmäterimyndigheternas arkiv, Ägostyckning 1925, 10-ASA-373

tidigare verksamheten är svaga och läsbarheten av miljön är därigenom svår. Miljön speglar dessutom en mycket vanlig kulturmiljö längs med Blekinges vattendrag. Dessa lämningar bedöms därför ha ett visst kulturhistoriskt värde.

Dammen och vattenvägarna

Både dammvallen och rännan är välbevarade och tydliga och är de delar av miljön som är mest läsbara. Dessa har därmed ett kulturhistoriskt värde.

Helhetsmiljön

Den vattenanknutna kulturmiljön vid Pernilshoka får sägas vara en av de mest typiska för Blekinge. Miljön utgörs här av mindre kvarn- och sågverksamhet för ett par av traktens gårdar, som här i och för sig blivit övergiven relativt tidigt. Däremot är miljön till stora delar ruinerad med dammvall och rännan som de tydligaste beståndsdelarna. Platsen har också ett avlägset läge och ingen väg leder dit idag vilket sannolikt ger den väldigt få besökare. Sammantaget är miljön så pass förfallen att den får ett visst kulturhistoriskt värde.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

Förslaget i den biologiska återställningsplanen från 2009 är att ta upp en två meter bred öppning i mitten på dammvallen och sänka av dammen. Detta är olämpligt ur kulturmiljösynpunkt, då det skulle skada en av de bäst bevarade komponenterna i miljön. Det bästa alternativet ur kulturmiljöperspektiv, förutom ett nolläge, är att göra ett omlöp. Detta är dock kostsamt och samhällsekonomiskt väger det knappast upp nyttan, särskilt som så få människor besöker platsen. En mer realistisk lösning vore en mindre öppning på max en meter i ena kanten av själva öppningen i dammvallen.

Observera att platsen är fornlämning och att alla ingrepp kräver tillstånd enligt kulturmiljölagen. Hur stor nytta faunan skulle ha av en friare vandringsväg får här vägas mot det kulturhistoriska intresset av att bevara miljön.

Bilder av miljön 2014

Bild 1. Kvarnrännan mellan strandkanten och Mölleön. Till vänster i bild hittades husgrunden. På Mölleön till höger så har den andra kvarnbyggnaden legat enligt 1812 års karta.

Bild 2. Närbild av öppningen i dammvallen.

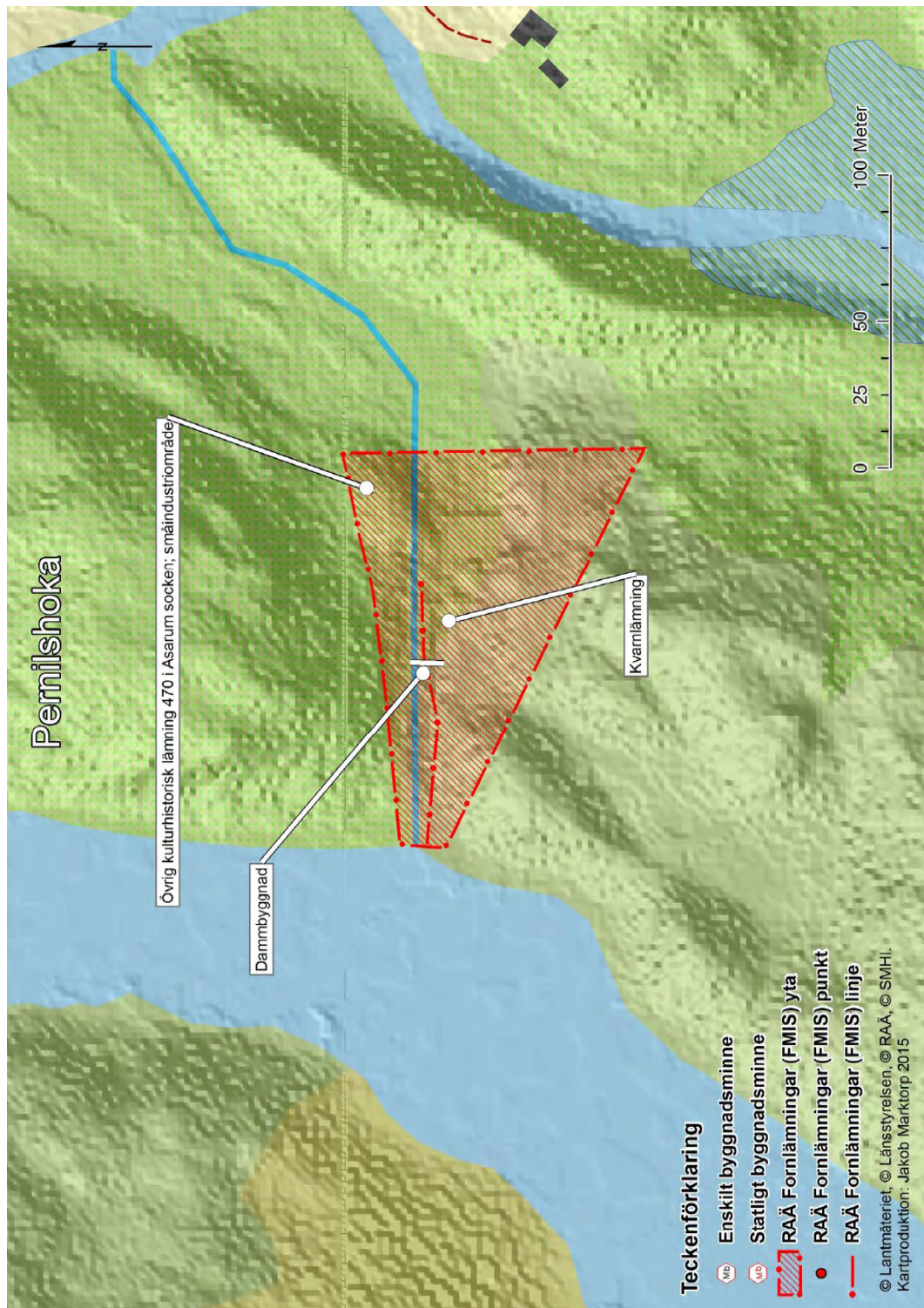
Bild 3. Rännan börjar här i dammens västra ände. Den sträcker sig omkring 75 meter västerut tills den börjar i Möllesjön.

Historiska dokument, kartor och bilder

Historisk karta 1. Enskifteskarta över Per-Nils Hoka från 1824. Norr om biflödet är sågverksbyggnaden avbildad. Intill sågverket fanns även två mindre byggnader. Vid besiktningen kunde endast en grund hittas på den norra sidan av ån.

Kartbilaga

12. Jeppshoka såg

Län, kommun, socken:	Blekinge, Karlshamn, Asarum
Huvudavrinningsområde:	85 Micån
Byggår:	1900-talets början
Lagskydd:	Generella hänsynsbestämmelser enligt MB och KML.
Kulturhistorisk värdering:	Kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Sågverksbyggnad med interiör, dammbyggnad, dammspegel, stenkista och stenrensningar med högar .
Kärnvärden:	Sammanhållen miljö som vittnar om hur människan nyttjat vattnet som resurs i en småbrukarbygd. Jeppshoka utgör en viktig beståndsdel som småskalig och tidig sågverksenhet i Micåns vattensystem.

Historik

Jeppshoka omnämns i en specifikation över skattlagda sågar och kvarnar år 1805-1806. Det framgår där att sågkvarnen skattlades första gången den 26 september år 1776 av landshövdingen och kungl. kammarkollegiet genom rådman och proviantmästare Elmqvist⁹³. Vilken av kvarnarna som skattlades nämns inte men tre andra sågkvarnar, förutom Norra Hoka, skattlades på okänd plats i Hoka år 1796, 1777 och 1778⁵⁷. Jeppshoka kvarn finns dock utmarkerad söder om Getabron i den topografiska kartan över Mieån från år 1675 (Historisk karta 1). Norr om Getabron verkar också ha legat en kvarn då området benämns som kvarnholme.

Vid enskifte över Jeppshoka ägor år 1825 upprättades en karta där sågen återges (Historisk karta 2)⁹⁴. År 1841 inkom ett brev till Konungens höga befallningshavande i Blekinge län från Sven Ohlsson, ägare till Jeppshoka husbehovs kvarn. I skrivelsen framgår att kvarnverket påverkats negativt sedan grannen Carl Johansson uppfört en kvarn söder om Jeppshoka och dämt upp vatten. Sven föreslår således att grannkvarnen skulle uttrivas⁹⁵. År 1841 fick både Sven Ohlsson vid Jeppshoka kvarn och Carl Johansson vid den andra Jeppshoka kvarn sina stenpar skattlagda⁹⁶.

Beskrivning av miljön

Jeppshoka såg ligger intill den äldre sockenvägen som följer Mieån. Byggnaden är uppförd under början av 1900-talet på äldre grund. Grunden är i huggen sten samt betongblock och fasaden är klädd i locklistpanel med småspröjsade fönster under ett sadeltak. Interiört är en del av utrustningen bevarad, bland annat ramsågen med cirkelsågsklinga. Turbinen finns bevarad men verkar inte längre vara i drift. Sågverket drivs av en motor.

Dammkroppen är en utskovsdamm med ett intag och två utskov. Betongförstärkningar och gjorts under 1900-talet. Det ena utskovet med två spettluckor i järn med ståndare i trä samt ett utskov med sättar i en spelanordning. Intaget till turbinhuset regleras med spelanordning. Utloppskanalen är stenskodd i tuktad sten och nedströms dammen finns även en stenkista bevarad. Stenkistan har troligtvis varit flerfunktionell. Dels för att öka vattentillförseln till hjulgraven, dels för att styra timmer. En spång mellan byggnaden och dammkroppen har rasat ner i dammen.

Kulturhistorisk värdering

Kvarnbyggnaden med beståndsdelar

Sågverksbyggnadens topografiska läge vid dammkroppen och dammagasinet vittnar om hur vattnet nyttjats för virkesförädling. Vidare finns pedagogiska värden knutna till byggnaden och ramsågen, vilka visar upp husbehovssågens roll i ett landskap präglat av småbrukare och skogsindustri.

⁹³ Blekinge län landskontor, GIIIC:2, Förteckning öfver befintlige såg qvarnar uti Bräkne och Lister häraders fögderie, 1805.

⁹⁴ Lantmäterimyndigheternas arkiv, Enskifte över Jepps Hoka ägor 1825, aktnr: 10-ASA-82

⁹⁵ Blekinge läns landskontor, GIIIC:2, Brev angående Jeppshoka kvarn, 1841.

⁹⁶ Blekinge län landskontor, GIIIC:2, Förteckning öfver expedierade utslag i anledning af advocatfiscali embetet, 1839.

Dammen och vattenvägarna

Dammbyggnaden har genomgått nödvändiga upprustningar under 1900-talet men vittnar fortfarande om vattnets betydelse som energikälla. De omsorgsfulla stenskoningar och stenrensningar samt stenkistan som finns nedströms dammen berättar för besökaren om metoder för hur människan under århundraden har använt vattnet för flera ändamål; både flottning och vattenkraftsutvinning för sågverksrörelse. Dammspegeln utgör ett estetiskt tilltalande inslag i landskapsbilden vilket även är kärnan i förståelsen för platsen som sågkvarn.

Helhetsmiljön

Jeppshoka är en sammanhållen miljö med värdebärande element såsom sågverksbyggnad med utrustning, dammbyggnad, dammspegel, stenkista och stenrensningar. Sammantaget vittnar miljön om hur människan nyttjat vattnet som resurs i en småbrukarbygd. Miljöns samhörighet med Mieåns övriga sågverk, kvarnar och plats för flottning ökar förståelsen för Jeppshoka som viktig beståndsdel i ett större system. Det finns således topologiska och pedagogiska värden knutna till platsen.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

Fallet vid Jeppshoka utgör vandringshinder för vattenfauna. För att möjliggöra vandringsmöjligheter önskar man göra biotopvårdande åtgärder. Enligt förslaget i åtgärdsrapporten finns det goda förutsättningar för omlöp på den västra sidan av dammbyggnaden. Ur kulturmiljösynpunkt är detta ett mycket bra åtgärdsförslag. Dammkroppen bevaras intakt samtidigt som svagsimmande arter och bottenfauna gynnas.

Vidare önskar man göra biotopvårdsåtgärder längs en stenrensad sträcka om cirka 200 meter nedströms dammen. Söder om sågbyggnaden på väster sida finns en stenvall (N-S riktning) med renssten cirka 15 meter lång, 2,5–3 meter bred och cirka 1,3 meter hög med 0,2–0,5 meter stora stenar. Närmare sågen ligger även partier av mindre stenhögar. Vallarna bedöms vara fornlämningar och tillstånd kan krävas enligt 2 kap KML. Sten bör inte tas från rensstensvallarna. Stenmaterial närmare vägen kan även användas till blockutläggning i vattnet.

Bilder av miljön 2014

Bild 1. Panoramavy över Jeppshoka såg och dammkropp. I förgrunden syns stenkistan.

Bild 2. Jeppshoka sågverksbyggnad.

Bild 3. Interiört i sågverksbyggnaden, med ramsåg och annan utrustning.

Bild 4. Dammbyggnaden vid Jeppshoka. Till vänster utskov med spel och till höger utskov med spettluckor.

Historiska dokument, kartor och bilder

Historisk karta 1. Topografisk karta över Mieån som upprättades i samband med kronans planer för allmän flötning år 1675. Jeppshoka eller "Hoka kvarn" är utmarkerad söder om Getabron. Krigsarkivet 1675.

Historisk karta 2. I en karta över enskiftet av Jepps Hoka's ägor återges Jeppshoka säg. Lantmäterimyndigheternas arkiv 1825.

Kartbilaga

13. Norrefors/Jeppshoka fiskodling

Län, kommun, socken:	Blekinge, Karlshamn, Asarum
Huvudavrinningsområde:	85 Mieån
Byggår:	1900-talets senare del.
Lagskydd:	Generella hänsynsbestämmelser.
Kulturhistorisk värdering:	Visst kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Dammyggnad och fiskodlingsdammar.
Kärnvärden:	Metoder för fiskodling.

Historik

Vid Jeppshoka fiskodling har det tidigare legat en kvarn (Historisk karta 1), läs mer i avsnittet om 12. Jeppshoka såg. I den topografiska kartan (som redovisas i avsnittet om Jeppshoka såg) framgår att en kvarn även låg norr om Getabron – då området benämns som kvarnholme. Detta är samma plats som fiskodlingen idag är anlagd. Under upprättandet av häradsekonomiska kartan år 1915–1919 var platsen fortfarande avsedd för sågverksamhet. I ekonomiska kartan är platsen däremot inte utpekad för sågverksrörelse men inte heller för fiskodling. Dammarna för fiskodlingen är troligtvis anlagda under 1900-talets senare hälft men har inte uppmärksammats i ekonomiska kartan.

Beskrivning av miljön

Vid Jeppshoka fiskodling finns idag två byggnader från omkring år 1900 bevarade. Fiskdammssystemet har byggts samman med den äldre dammkroppen och dammagasinet. I fiskdammarna (Bild 3) odlas i huvudsak regnbåge, vilka delas in i de olika dammarna beroende på storlek. Fiskodlingen är välkänd bland sportfiskare som ”put and take”-vatten. För att undvika att fisken rymmer har ett järngaller satts i en bifåra till Mieån och på så vis har ett vandringshinder för annan fisk skapats. Huvudfåran går genom dammarna.

Dammbyggnaden är en skalmursdamm i kallmurad tuktad sten (Bild 2). Utskovet är i gjuten betong och regleras med ett litet skibord samt två luckor i trä. Vid dammbyggnaden ligger en byggnad från tidigt 1900-tal som eventuellt är den äldre kvarnbyggnaden (Bild 1). Grunden är i betong och fasaden i locklistpanel med treluftsfönster med vit omfattning samt slätpanel i gavelröstena. Sadel tak i korrugerad plåt. Byggnaden har ett litet intag från dammen där vatten rinner genom byggnaden och vidare ut i en fiskodlingsdamm.

Nedströms fiskodlingen, innan Jeppshoka såg, ligger den äldre stenvalvsbron kallad Getabron (Bild 4). Bron är omnämnd redan år 1675⁹⁷ och utpekad som fornlämning (Asarum 92:1) enligt 2 kap KML.

Kulturhistorisk värdering

Kvarnbyggnaden med beståndsdelar

Det är osäkert om den eventuella kvarnbyggnaden har någon koppling till den äldre verksamheten på platsen. Byggnaden bör därför ses som en del i fiskodlingsverksamheten som berättar om metoder för fiskodling.

Dammen och vattenvägarna

Skalmursdammen är svår att sätta i sin historiska kontext men utgör en viktig funktionell beståndsdel.

Helhetsmiljön

Av kvarnverksamheten finns idag inget förutom dammbyggnaden med dammagasin bevarat. Miljön har under 1900-talets senare del förändrats väsentligt och utgör

⁹⁷ Krigsarkivet, Topografiska kartor, nr 37. Afrijningh oppå den åhn ifrån siön Mijen till Carelshambn, 1675.

numera en fiskodlingsmiljö. Av kulturhistoriskt värde är tillämpandet av fiskodling vilket förmedlar hur äldre metoder av fiskodling skulle kunna gått till.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

Dammkroppen vid Norrefors fiskodling är ett definitivt vandringshinder för fisk. Åtgärderna som önskas göras vid fiskspärren påverkar inte miljön negativt ut ett kulturhistoriskt perspektiv. Vid eventuella åtgärder eller utrivning av dammen bör dock fundamenten av dammbyggnaden sparas.

Bilder av miljön 2015

Bild 1. Byggnad från 1900-talets början vid Norrefors fiskodling.

Bild 2. Skalmursdammen.

Bild 4. Getabron.

Historiska dokument, kartor och bilder

Historisk karta 1. I en karta över enskiftet av Jepps Hocas ägor återges sågkvarnen vid nuvarande Jepps Hoka fiskodling. Lantmäterimyndigheternas arkiv 1825.

Kartbilaga

14. Norra Hoka/Norrefors såg, kvarn och pappersbruk

Län, kommun, socken:	Blekinge, Karlshamn, Ringamåla
Huvudavrinningsområde:	85 Mieån
Byggår:	1900-talets början.
Lagskydd:	Generella hänsynsbestämmelser enligt MB och KML.
Kulturhistorisk värdering:	Kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Sågverksbyggnad, dammbyggnad, dammspegel och möllebostad.
Kärnvärden:	Platsens mångfacetterade betydelse för bygden. Exempel på en sågmiljö under 1800- och 1900-talet. Principer för vattenkraftutvinning.

Historik

Historiskt sammanhang: Såg- och mjölkvarn samt pappersbruk.

Norra Hoka sågkvarn vann skattläggning den 14 september 1795 enligt kungl. kammarkollegiet. Det är dock oklart exakt vilken sågkvarn skattläggningen avsåg. Förutom Norra Hoka och Jepps Hoka skattlades även tre andra sågkvarnar på okänd plats i Hoka år 1796, 1777 och 1778⁹⁸.

Kvarnen vid Norra Hoka tillhörde Nr. 94 i Norra Hoka och drevs av ett skattlagt stenpar. År 1838 ansökte ägaren om att få kvarnen vid Norra Hoka skattlagd på nytt då två nya stenpar om nio respektive tio spans diameter skulle installeras. Kvarnen var redan skattlagd för sädesförmalning emot tulltåkt. I brevet framgår att kvarnen hade uppförts och nyttjats för husbehov sedan lång tid. Vidare låg kvarnhuset ett stycke öster om gården där ån löpte 2/3 fjärdingsväg (cirka 1800 meter) nedanför sågkvarnen till Dannemark och ovanför den såg och mjölkvarn som tillhörde Jepps Hoka.

Kvarnbyggnaden var uppförd av furustolpar på ekefot täckt med bräder under granspånstak. Byggnaden var 8 ¼ alnar (cirka 5 meter) lång och 5 alnar (cirka 3 meter) högt. Byggnaden innehöll kvarnstol med tillbehör, ett par kvarnstenar om 8 spans storlek och kugghjul om 3 alnar och 6 tum (cirka 186 centimeter) i diameter. Kvarnen drevs av ett underfallshjul för att få plats med båda stenparen och till den knappa vattentillgångens fördel för malningen. Vattenhjulet var 5 alnar och 19 tum (cirka 345 centimeter) högt och hjulstocken var 6 alnar och 20 tum (cirka 407 centimeter) lång.

Möllaren Håkan Bengtsson hade planer på att bygga om kvarnhjulet på samma plats och av samma material men till en storlek av 16 alnars (cirka 950 centimeter) längd och 12 alnars (cirka 713 centimeter) bredd. Han skulle då även höja dammen en aln (59,4 centimeter) och antingen driva mjölkvarnen med två vattenhjul eller med ett hjul.

År 1838 låg dammkroppen tvärt över ån och nyttjades av både mjölkvarnen och den skattlagda sågen med två klingor. Hela dammens längd utgjorde 87 ¾ alnar (cirka 52 meter); fördelat så att västra stranden hade en stenarm till en längd av 5 alnar och 6 tum (cirka 3 meter), en ränna till mjölkvarnen om 3 alnars bredd (cirka 178 centimeter) och 9 alnar och 15 tums (cirka 572 centimeter) längd och 1 aln och 15 tum (cirka 97 centimeter) bred vid kvarnhjulet. Sågrännan var 5 alnar och 10 tum (cirka 322 centimeter) och foten till såghuset 11 alnar och 16 tum (cirka 694 centimeter). Den östra sågrännan var 5 alnar och 3 tum (cirka 305 centimeter) och därefter fanns ett stenkar om 3 alnar och 19 tum (cirka 226 centimeter) samt en flotträdda om 6 alnar (cirka 356 centimeter) och ett till stenkar om 2 alnar (cirka 119 centimeter). En ränna (utskov) om 5 alnar och 9 tum (cirka 320 centimeter) med tre flodluckor om 1 aln och 21 tums (cirka 82 centimeter) höjd. Slutligen fanns en dammarm av sten och grus till östra stranden till en längd av 40 alnar och 3 tum (cirka 24 meter). Bottenstocken (grundstocken) hade en tjocklek av 16 tum (cirka 41 centimeter) och fallets höjd från östra kanten av samma stock till dåvarande vattenyta var 1 aln och 6 tum (cirka 75 centimeter) högt och till botten 1 aln och 19 tum (cirka

⁹⁸ Blekinge län landskontor, GIIIc:2, Förteckning öfver befintlige såg qvarnar uti Bräkne och Lister häraders fögderie, 1805-1806.

108 centimeter). Norra Hoka fick tillstånd till ombyggnationerna förutom höjningen av dammbyggnaden. På grund av den knappa vattentillgången kunde inte kvarnen användas mer än sex eller högst åtta månader om året. Norra Hoka malde för Askaremåla, Påkamåla, Ringamåla, Gyngamåla, Svansjömåla, Långeboda, Emmaboda och Grimsmåla⁹⁹.

Vid Norra Hoka har även funnits ett pappersbruk. Pappersbruket finns inte återgiven i kartan som upprättades år 1853 i samband med ett ägoutbyte men däremot i laga skifteskartan från år 1863 (Historisk karta 1 och 2). Alltså uppfördes pappersbruket någon gång däremellan.

Ofta fanns tvister och dispyter mellan de olika kvarnägarna längs vattendragen. Vid Mieån fanns ett flertal, exempelvis den 29 januari år 1707; ”Madame Vibecke salige Törnmans i Hoka kärar genom hennes fullmäktige Axel Schoug bönderna i Småland; Nils Sonesson i Gäddeviksås, Per Jonsson i Kornalycke, försvarskarlen Jöns Gummesson i Åsen, Jöns Arnesson i Källehult, försvarskarl Jon Nilsson i Källehult, Sven Giselsson i Bastaremåla, Lars Håkansson i Hätteboda, Gumme Persson i Midingstorp, Gumme Nilsson i Brorsmåla, Jöns Gummesson i Brortorpet angående att de mot lov gått igenom dess damm i Hoka med flottar. Bönderna tillstår gärningen, men säger att det skedde innan den förbjudna tiden”³.

Kvarnbyggnaden uppfördes år 1869 i tre våningar av Nils Karlsson. Under 1940-talet drevs kvarnen av en turbin med en effekt på 65 hkr. Kvarnverket bestod av två par stenar, en valsstol, korngrynsverk och fullständigt rensverk. Kvarnen sysselsatte en person som jämsides bedrev sågverksrörelse och hyvleri¹⁰⁰. Idag finns enbart sågverksbyggnaden med tillhörande kraftverk bevarat. Sågverksbyggnaden (Bild 2) är troligtvis uppförd/flyttad under slutet av 1800-talet, efter att kvarnbyggnaden uppfördes. Utifrån de historiska kartorna framgår nämligen att sågplanen tidigare låg norr om kvarnplanen på den västra sidan av Mieån.

Beskrivning av miljön

Kvarnbyggnaden uppfördes på samma plats, på sydvästra sidan av ån, som pappersbruket legat (Bild 1 och 4). Byggnaderna är idag borttagna och inga synliga lämningar ovan mark är bevarade förutom stenskoningar mot ån.

Sågverksbyggnaden (Bild 2) uppfördes troligtvis under 1900-talets början. Den äldre grundmuren i granit har under 1900-talets senare hälft delvis lagats och bytts ut mot betongblock. Stommen är i fur med en fasad i falurödmålad slätpanel under ett sadeltak med betongplattor. Tre av fönsterna är småspröjsade och två är moderna, mindre och ospröjsade fönster. Inte mycket är bevarat interiört i sågverksbyggnaden. Turbinen är i drift för elproduktion. Utrustningen är dock modern. Turbinhuset är uppfört i slätpanel under ett pulpettak i korrugerad plåt. Turbinsumpen är i gjuten betong.

Dammbyggnaden (Bild 3 och 4) är en skalmursdamm i kallmurad granit med tre utskov och ett omlöp (Bild 8). Omlöpet är på den västra sidan av sågverksbyggnaden men är idag torrlagd, delvis igenväxt och i behov av upprustning. Dammkroppen fungerar även som bro (Bild 3). Till sågverksbyggnaden finns ett utskov/intag med

⁹⁹ Blekinge län landskontor, GIIIc:2, Brev angående Norra Hoka kvarn 1838.

¹⁰⁰ Winning (red.) 1940, s. 377.

stötväggar i platsgjuten betong som regleras med sättar i spelanordning av stål (Bild 6). Det mellersta utskovet har ett självreglerande överfallsvärn med ett cirka fem meter långt skibord i platsgjuten betong (Bild 5). Intaget till turbinsumpen vid den tidigare kvarnen regleras med sättar i stålgåtar. Turbinsumpens flodluckor är utrivna och endast stålgåtar finns kvar (Bild 4).

Några meter nedströms det äldre kvarnläget ligger ett litet torp/möllarbostad, cirka 3x4 meter i NS-riktning. Fasaden är i rödmålad liggande slätpanel med vita knutar under ett sadeltak av tegelpannor. Murstocken är likväl i tegel (Bild 7).

Kulturhistorisk värdering

Kvarnbyggnaden med beståndsdelar

Den bevarade sågverksbyggnaden är idag inte i drift men vittnar om en tid då mindre sågkvarnar nyttjade vattenkraften för husbehov. Det topografiska läget ger besökaren en förståelse för de grundläggande principerna för vattenkraftsutvinning.

Dammen och vattenvägarna

De värdebärande beståndsdelarna vid dammen och vattenvägarna är i synnerhet dammbyggnadens topografiska läge med överfall och den mäktiga dammspegeln. Dessa vittnar om vattnet som resurs i en mångfacetterad tidig industrimiljö där kvarn, såg och pappersbruk varit beroende av vattentillgången. Det uppdämda området har tillgängliggjort området för bad, byk och tvätt.

Helhetsmiljön

De värdebärande beståndsdelarna i helhetsmiljön är sågverksbyggnaden, möllebostaden och dammbyggnaden med dammspegel. Byggnadernas läge vid vattnet och i anslutning till sockenvägen berättar för oss om platsens betydelse för bygden och om hur människor verkat i en kvarn- och sågmiljö under 1800- och 1900-talet. Det topografiska läget, höga fallet, dammkroppen och långa överfallsskibordet är viktiga inslag som ger en förståelse för platsen som energikälla.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

Åtgärdsförslagen som finns vid Norra Hoka såg är att rusta upp eller förlänga omlöpet. Ur kulturmiljösynpunkt är åtgärdsförslagen bra, vilka bidrar till att bevara de kulturhistoriska värdena som finns. Om andra ingrepp i dammkroppen skulle bli aktuella bör dessa göras i det före detta intaget till kvarnen vid det östra dammfästet.

Bilder av miljön 2015

Bild 1. Sågverksbyggnad och damm vid Norra Hoka. Pappersbruket och kvarnbyggnadens norra gavel låg där fotografen står.

Bild 2. Sågverksbyggnaden.

Bild 3. Dammkroppen fungerar även som bro.

Bild 4. Dammbyggnad vid Norra Hoka. Det närmsta utskovet i bild var till den tidigare kvarnens turbinsump.

Bild 5. Det mellersta utskovet regleras med ett skibord.

Bild 6. Intaget till turbinen regleras med en spelanordning.

Bild 7. Vy mot möllarbostaden.

Bild 8. Omlöpet på västra sidan av sågverksbyggnaden.

Historiska dokument, kartor och bilder

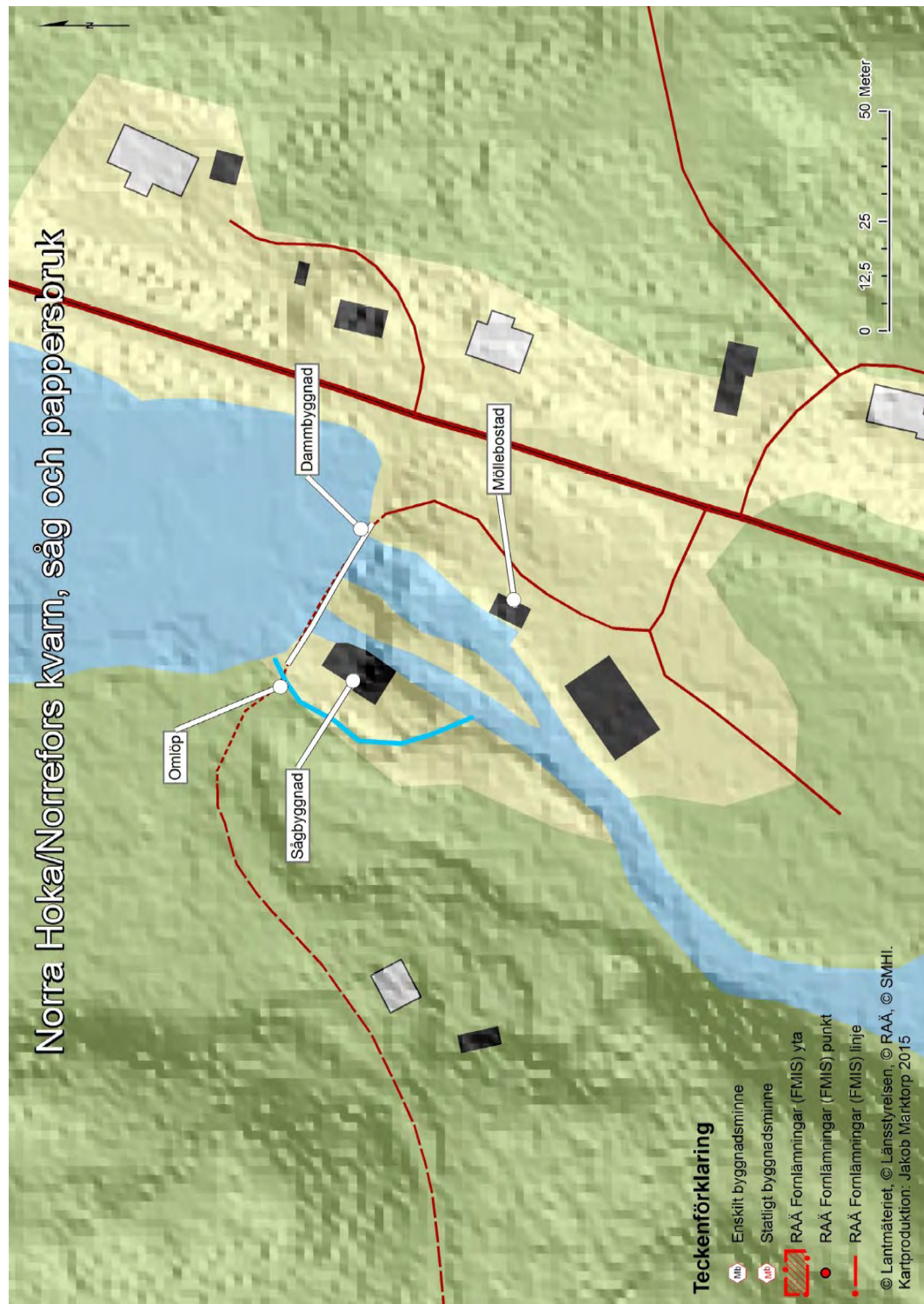

Historisk karta 1. Vid ett ägobyte år 1853 upprättades en karta över Norra Hokas ägor. Här över Norra Hokas kvarn. Något pappersbruk hade ännu inte uppförts, Lantmäterimyndigheternas arkiv 1853.

Historisk karta 2. År 1863 låg kvarn, såg och pappersbruk i den södra delen av hemmanet, Lantmäterimyndighetens arkiv 1863.

Kartbilaga

15. Norra Hoka såg

Län, kommun, socken:	Blekinge, Karlshamn, Asarum
Huvudavrinningsområde:	85 Mieån
Byggår:	1700–1800-tal
Lagskydd:	Övrig kulturhistorisk lämning, men bedöms vara fornlämning enligt 2 kap. KML.
Kulturhistorisk värdering:	Visst kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Sågbyggnadslämning, vattenfall och kanaliseringar.
Kärnvärden:	Lämningarna tillsammans med det lilla vattenfallet och vattenvägarna är element i landskapet som vittnar om ett typisk kvarn- eller sågläge. Norra Hoka såg vittnar om de mindre sågarnas funktion i den äldre skogsindustrin och betydelse för bygden och det småbrukande landskapet.

Historik

Historiskt sammanhang: Sågkvarn.

Norra Hoka sågkvarn vann skattläggning den 14 september 1795 enligt kungl. kammarkollegiet⁹³. Det är dock oklart exakt vilken sågkvarn skattläggningen avsåg. Förutom Norra Hoka och Jepps Hoka skattlades även tre andra sågkvarnar på okänd plats i Hoka år 1796, 1777 och 1778¹⁰¹.

Norra Hoka såg är återgiven i kartan över laga skifte år 1863 (Historisk karta 1) av ägora till gården Norra Hoka no.94¹⁰². I kartan visas sågverksbyggnaden samt uppdämningen av två dammkroppar. I häradsekonomska kartan från år 1915–1919 är sågen försvunnen¹⁰³.

Beskrivning av miljön

Kvarnlämningen är utpekad som övrig kulturhistorisk lämning (Ringamåla 530) men bedöms vara fornlämning enligt 2 kap. KML. Kvarnlämningen utgörs av en grundmur i kallmur av tuktad sten (Bild 1), cirka 10x10 meter (VNV-ÖSÖ). Dammluckorna är idag utrivna men dammfästen i tuktad granit finns bevarade. Kanaliseringarna och stenskoningar har bildat två mölleöar. Stenar i vattnet dämmer fortfarande och skapar ett litet fall. Kvarnen drevs troligtvis av ett underfallshjul (Bild 2).

Kulturhistorisk värdering

Kvarnbyggnaden med beståndsdelar

De värdebärande beståndsdelarna i miljön utgörs av lämningarna efter sågverksbyggnaden till vilken det finns såväl topografiska som topologiska värden knutna. Lämningarna vittnar nämligen om många av de mindre sågverk som uppfördes längs Micåns mindre vattenfall.

Dammen och vattenvägarna

De dämmande stenarna vittnar om det lilla fallet som drev vattenhjulet vid Norra Hoka såg. Vattnets kanalisering bildar två typiska mölleöar lämpliga för vattenkraftsutvinning.

Helhetsmiljön

Lämningarna tillsammans med det lilla vattenfallet och vattenvägarna är element i landskapet som vittnar om ett typisk kvarn- eller sågläge. Norra Hoka såg vittnar om de mindre sågarnas funktion i den äldre skogsindustrin och betydelse för bygden och det småbrukande landskapet.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

De fiskevårdsåtgärder som i dagsläget är aktuella vid Norra Hoka såg är att skapa lekbottnar. Ur kulturmiljösynpunkt kan detta genomföras utan någon större negativ effekt åsamkas på de kulturhistoriska värdena. Befintliga konstruktioner bör

¹⁰¹ Blekinge län landskontor, GIIc:2, Förteckning öfver befintlige såg qvarnar uti Bräkne och Lister häraders fögderie, 1805–1806.

¹⁰² Lantmäterimyndigheternas arkiv, laga skifte av Norra Hoka 1863, akt nr: 10-RIN-74.

¹⁰³ Rikets allmänna kartverks arkiv 1915–1919.

bibehållas. Stenutläggningen bör inte göras med stenar som inte täcks vid högflöden. Observera att kvarnlämningen bedöms vara fornlämning enligt 2 kap. KML. Kvarnlämningen, det lilla fallet och de kallmurade åkanterna skall bevaras.

Bilder av miljön 2015

Bild 1. Panoramavvy över Norra Hoka sågplan. Till vänster syns det lilla fallet där underfallshjulet suttit. I mitten syns kvarnlämningen där de två granarna växer och till höger mölleön.

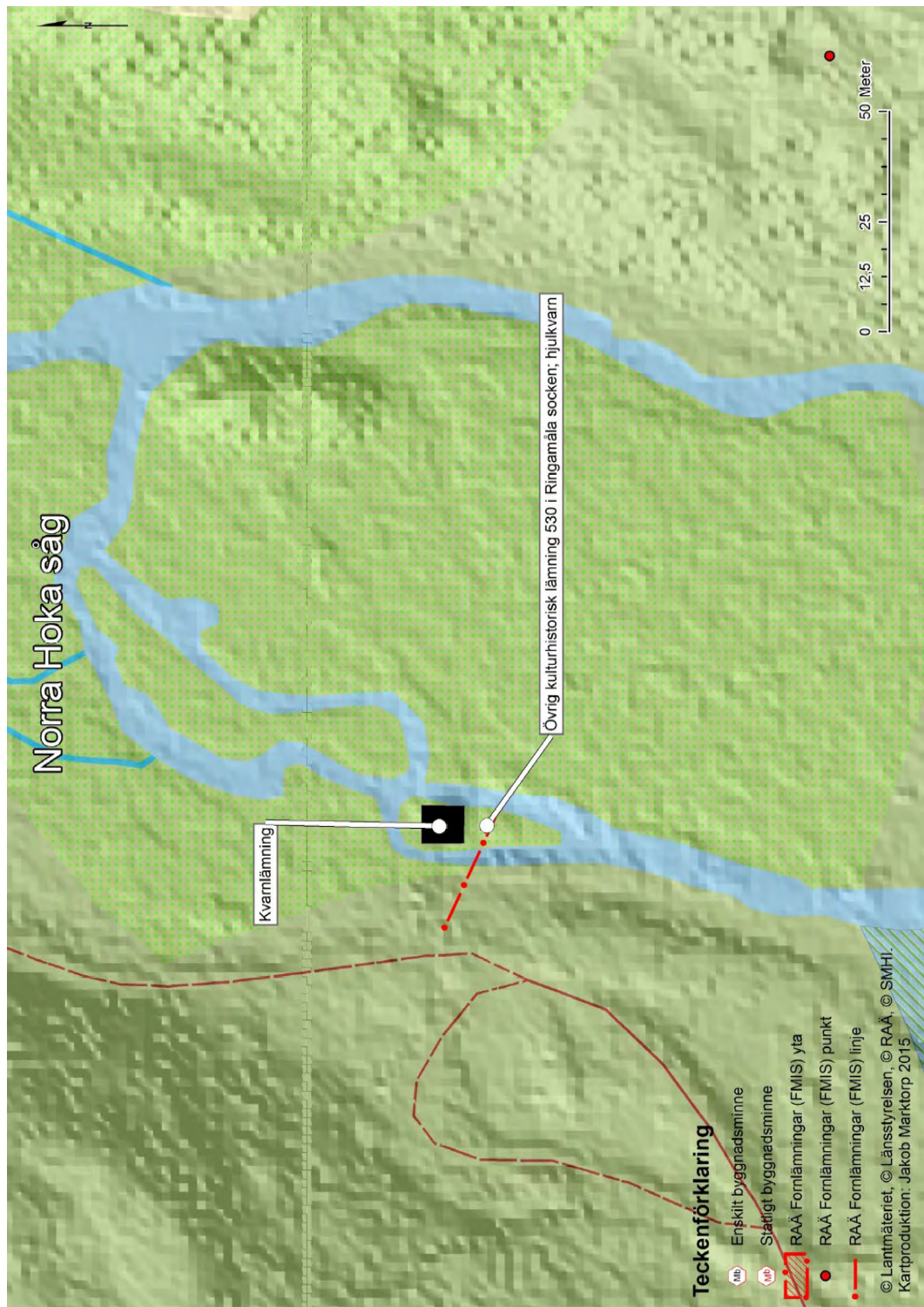
Bild 2. På andra sidan är lämningar efter kvarnbyggnaden samt kvarnfallet bevarat. Bilden är tagen från det västra dammfästet.

Historiska dokument, kartor och bilder

Historisk karta 1. I lagaskifteskartan år 1863 över Norra Hoka's ägor visas sågen norr om Norra Hoka/Norrefors kvarn och pappersbruk. Lantmäterimyndigheternas arkiv 1863.

Kartbilaga

16. Dannemarks kvarn och såg

Län, kommun, socken:	Blekinge, Karlshamn, Ringamåla
Huvudavrinningsområde:	85 Mieån
Byggår:	1700–1800-tal
Lagskydd:	Övrig kulturhistorisk lämning, men bedöms vara fornlämning enligt 2 kap. KML.
Kulturhistorisk värdering:	Visst kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Lämningar efter kvarn- och sågbyggnader samt bostad. Dammspegel och dammbyggnad.
Kärnvärden:	Hjulgraven och dammspegeln samt dammbyggnaden i relation till lämningarnas läge i landskapet utgör en grundläggande förståelse för vattenkraftsutvinning.

Historik

Historiskt sammanhang: Såg- och mjölkvarn

Dannemarks hjulkvarn finns omnämnd i jordeboken från år 1671¹⁰⁴ och skattlades därför den 29 juli år 1800¹⁰⁵. Vid Dannemarks kvarn gjordes stenrensningar under 1700-talets första hälft, för att lättare kunna flotta timmer⁶. I en karta över laga skifte av Ringamåla ägor år 1830 återges ägorna till Dannemark där sågen är utmarkerad (Historisk karta 1)¹⁰⁶. År 1838 genomfördes laga skifte även över Dannemarks ägor, där likväl sågen är utmarkerad (Historisk karta 2)¹⁰⁷. I Generalstabskartan från år 1869 är Dannemarks såg utmarkerad¹⁰⁸ och även i häradsekonomiska kartan från år 1915–1919¹⁰⁹. I Ekonomiska kartan från år 1971 är byggnaderna däremot försvunna¹¹⁰.

I slutet av 1800-talet drevs anläggningen med två vattenhjul och sågen var verksam fram till 1950-talet. Dammkroppen renoverades år 1972, men har de senaste åren börjat spricka på grund av bristande underhåll och igenväxning. Fiskodlingen finns inte återgiven i Häradsekonomiska kartan från år 1915–1919 men däremot i ekonomiska kartan från år 1971. Alltså har fiskodlingen tillkommit någon gång däremellan.

Beskrivning av miljön

Intill den äldre sockenvägen som följer Mieån går en mindre grusväg ner till Dannemarks kvarn och såg. Först passeras en stuga för tvätt, bad och byk (Bild 7 och 8), uppförd någon gång under 1900-talets början. Trädsiktet utgörs av i synnerhet björk, asp och klibbal – arter i en primärsuccession. I området finns även flera yngre individer av sekundärarter i plant- och buskstadiet. Detta indikerar att växtsamhället är i en övergångsfas mellan sen primärsuccession och tidig sekundärsuccession, vilket i sin tur indikerar att det var längesedan platsen övergavs och utsattes för störning (Bild 4). Rune Nilsson, ägare till Gäddeviksås och Midingsbråte kvarn, minns från barndomen på 1950-talet att kvarnbyggnaden vid Dannemarks kvarn och såg fortfarande stod kvar men var övergiven redan då.

På den östra sidan av Mieån ligger kvarn- och sågplanen. Området är registrerat i fornminnesregistret som övrig kulturhistorisk lämning (Ringamåla 514) och där det tidigare sandtaget låg ligger idag lämningarna efter mjölnarbostaden, bestående av fyra kallmurade husgrunder (Bild 5 och 6). Dessa är idag kraftigt igenväxta. Intill åfåran ligger den äldre kvarn- och sågbyggnaden (Bild 1), också registrerad i fornminnesregistret som övrig kulturhistorisk lämning (Ringamåla 536). Lämningen

¹⁰⁴ Blekinge län landskontor, GIIIC:2, Specication öfwer skattlagde miohl och sågeqwarnar uthi Blekings län, efter 1718 åhrs jorde ransakning och ytterligare undersökning anno 1720.

¹⁰⁵ Blekinge län landskontor, GIIIC:2, Förteckning öfver befintlige såg qvarnar uti Bräkne och Lister häraders fögderie, 1805-1806.

¹⁰⁶ Lantmäterimyndigheternas arkiv, Laga skifte över Ringamåla ägor, Ägobyte 1830, akttnr: 10-RIN-49.

¹⁰⁷ Lantmäterimyndigheternas arkiv, Laga skifte över Dannemarks ägor 1838, akttnr: 10-RIN-56.

¹⁰⁸ Rikets allmänna kartverks arkiv, Generalstabskartan, akttnr: Karlshamn J243-10-1, 1869.

¹⁰⁹ Rikets allmänna kartverks arkiv, Häradsekonomiska kartan 1915-1919, akttnr: Svängsta J112-4-18.

¹¹⁰ Rikets allmänna kartverks arkiv, Ekonomiska kartan 1971, akttnr: Grimsmåla J133-3E8i73.

utgörs av grundmuren i kallmurad sten samt rester efter kvarnverket med kugghjul och hjulstock (Bild 3).

Dammbyggnaden är en skalmursdamm och kombinerad bro i kallmur med jordkärna och betongförstärkningar (Bild 2). Dammkroppen har två utskov där det östra, till den stenskodda hjulgraven, har stötväggar i betong. Det andra utskovet reglerade troligtvis dammagasinet med en bottenlucka. Luckorna till utskoven är idag utrivna. På den västra sidan av Mieån går en enklare träspång över ett litet tillflöde. Därefter ligger fiskodlingen som anlades omkring 1950-talet.

Kulturhistorisk värdering

Kvarnbyggnaden med beståndsdelar

De värdebärande beståndsdelarna i kvarnmiljön utgörs av lämningarna efter kvarn- och sågbyggnaden samt mjölnarbostaden. I relation till det topografiska läget i landskapet berättar lämningarna om en tidig småindustri med anor sedan 1600-talet.

Dammen och vattenvägarna

Det är i synnerhet dammspegeln och hjulgraven som tingar ett kulturhistoriskt värde. För att upprätthålla vattenspegeln är dammkroppen avgörande. Tillsammans utgör beståndsdelarna en förståelse för att det har legat en vattenkraftsberoende verksamhet på platsen. Fiskodlingen utgör ett modernt inslag i jämförelse, men bidrar till förståelsen för den mångfacetterade utvecklingen vid flera kvarnmiljöer.

Helhetsmiljön

Hjulgraven och dammspegeln samt dammbyggnaden i relation till lämningarnas läge i landskapet utgör en grundläggande förståelse för vattenkraftsutvinning och för platsens historiska kontext.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

I kvillområdet uppströms Dannemarks kvarn finns åtgärdsförslag att öppna upp sidokvillar och återföra block från sidovallar. Ur kulturmiljösynpunkt bör ledarmarna som stänger av sidokvillar sparas; då konstruktionerna sannolikt härrör från tidigt 1700-tal – en tidig stenrensning av Mieån. Sten bör därför inte tas från vallarna utan i markområdet bakom. Om sidokvillarna skulle öppnas upp bör det göras med antikvarisk medverkan.

Vid Dannemarks kvarn föreslås två åtgärder. Det första alternativet är avsänkning av dammen genom utskovet vid kvarnbyggnaden. Det andra alternativet är att gräva ett omlöp vid det västra dammfästet. Ur kulturmiljösynpunkt är ett omlöp att föredra då dammagasinet med den intakta dammkroppen är ett viktigt inslag i helhetsmiljön.

Bilder av miljön 2015

Bild 1. Lämningarna efter Dannemarks kvarn och såg.

Bild 2. Dammkroppen vid Dannemarks kvarn.

Bild 3. I kvarn- och sågbyggnaden finns delar av kvarnverket kvar.

Bild 4. Kvarnplanen vid Dannemark övergavs omkring 1950-talet och har sedermera växt igen.

Bild 5. Lämningarna efter mjölnarbostaden.

Bild 6. Lämningarna efter mjölnarbostaden.

Bild 7. Stugan för tvätt, bad och byk.

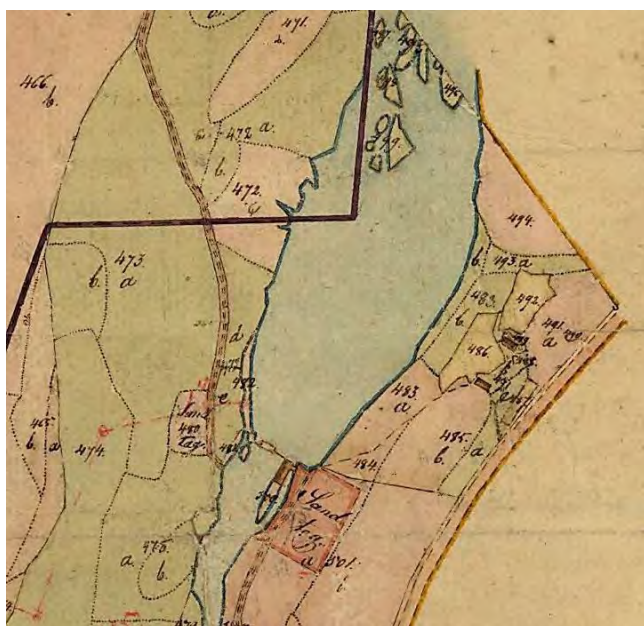

Bild 8. Stugan för tvätt, bad och byk.

Historiska dokument, kartor och bilder

Historisk karta 1. I lagaskifteskartan år 1830 över Ringamåla ägor visas Dannemarks såg. Lantmäterimyndigheternas arkiv 1830.

Historisk karta 2. I lagaskifteskartan år 1838 över Dannemarks ägor visas Dannemarks såg. Notera att övriga byggnader inte är tillkomna ännu. Lantmäterimyndigheternas arkiv 1838.

Kartbilaga

17. Dalfors kvarn och sågverk (åtgärdsområde 4)

Län, kommun, socken:	Karlshamn, Ringamåla
Huvudavrinningsområde:	85 Mieån
Byggår:	Kvarn fanns på plats senast 1671. Såg flyttades hit 1788. Nuvarande såg troligen från 1800-talets slut. De flesta byggnader byggda under 1900-talets lopp. Senaste kvarnen troligen från 1800-talets andra hälft. Kraftigt ombyggd 1928.
Lagskydd:	Allmän hänsyn enligt KML, PBL och MB.
Kulturhistorisk värdering:	Kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Kvarnen, sågverksbyggnaden med torn.
Kärnvärden:	Sågindustrins utveckling under 200 år.

Historik

Det äldsta belägget för en kvarn i Ire är från jordaboken 1671¹¹¹. År 1839 hamnade kvarnen under myndigheternas lupp tillsammans med flera andra kvarnar i Blekinge då man malt åt andra utan tillstånd. Kvarnen hade då ett stenpar på åtta spann (cirka 1,2 meter) och hade bara tillstånd till husbehovsmalning. Två år senare uppges kvarnen förfallen och att det är så illa att Irebönderna ofta tvingas att mala på andra kvarnar¹¹². Sedan 1888 har kvarnen varit i samma släkt. Nytt kvarnverk installerades senast 1928¹¹³. Det nya kvarnverket ska i stort sett ha inneburit en ny kvarn enligt den nuvarande ägaren. Historien kring hur denna kom till är mycket sällsam och ska ha grundats i att den dåvarande ägaren hade en dålig relation till dåvarande Ringamåla landskommun. Kommunen ville inte ge tillstånd till en ny kvarn. Ägaren tog då och byggde en ny kvarn innanför väggarna på den gamla. När den var klar kunde väggarna rivas och kommunen stod då inför fullbordat faktum¹¹⁴.

I sitt utbyggda skick sysselsatte kvarnen på 1940-talet en man och hade tre par stenar och ett fullständigt rensverk. Vattenkraft fick man från Mieån året om och extra kraft fick man från en vattenturbin på 20 hkr¹¹⁵.

Sågens skriftliga historia börjar redan den 5 augusti 1778 då en såg på ett blad införs i jordeboken. Sågen låg då vid Irebäcken. Tio år senare, den 6 augusti 1788, får man tillstånd att flytta sågen till sitt nya läge vid Mieån. Ett tag fanns det två sågar i Ire, den andra sågen skattlades den 14 september 1795. Det är oklart när den andra sågen försvinner, men åtminstone 1806 finns båda kvar¹¹⁶. Sågen som ligger på platsen idag är till största del av yngre datum, enligt ägaren är dock delar av sågen från 1800-talet¹¹⁷. Jämför Historisk karta 2 och 3. Inte mycket ser ut att ha hänt på nästan hundra år. Fram till 1921 hörde såg, kvarn och mark nämligen till Ire by. Detta år säljs allt detta till mjölnare Adrian Augustinssons änka Hilda Augustinsson¹¹⁸. Det är imponerande att en änka med åtta omyndiga barn har råd och möjlighet att göra ett sådant förvärv. Efter detta ökar sannolikt investeringsviljan när brukarna äger anläggningarna själva. Stora investeringar och förändringar sker också under 1900-talets lopp.

Även hyvleri och grustag fanns på platsen. Vid försäljningen 1921 framgår det att det även finns förekommer ålfiske på platsen¹¹⁹. En del flottning pågick ända fram tills efterkrigstiden till sågen, efter det tog lastbilar över. Många stockar kom innan dess med häst och vagn, där ett ekipage kunde ha med sig 7–8 stockar. Dagens hyvleribyggnad uppförde på 1960-talet¹²⁰. På 1940-talet sysselsatte alla verksamheterna inklusive kvarnen tre man, så det var ingen jättestor verksamhet vid

¹¹¹ GIIc_10

¹¹² GIIc_2

¹¹³ Winning 1940 s. 364

¹¹⁴ Muntlig uppgift ägare Göran Augustinsson

¹¹⁵ Winning 1940 s. 364

¹¹⁶ GIIc_10

¹¹⁷ Muntlig uppgift ägare Göran Augustinsson

¹¹⁸ Lantmäterimyndigheternas arkiv, avsöndring Ire 1921, 10-RIN-628

¹¹⁹ Lantmäterimyndigheternas arkiv, avsöndring Ire 1921, 10-RIN-628

¹²⁰ Muntlig uppgift ägare Göran Augustinsson

denna tidpunkt¹²¹. Mot slutet av 1900-talet sysselsatte verksamheten 10–11 man, men gick i konkurs 1993¹²².

Kraftverket började byggas i mitten av 1950-talet och dammen stod klar 1965¹²³. Kraftverket är fortfarande i drift.

Beskrivning av miljön

Vid kvarnbyggnaden (Bild 2) finns ingen vattentillförsel. Fasaden består av liggande panel målad med faluröd slamfärg. Brutet sadeltak i tegel med två takkupor i takfallen. Spröjsade fönster. Utanför ligger en kvarnsten från 1900-talets början (Bild 1). Kvarnen har inte besökts inuti.

Sågverksbyggnaden och tornen är i liggande panel, behandlade med järnvitriol och med eternittak. Det lägre av tornen är för sågspån och det högre för flis. Det mesta av utrustningen såldes efter konkursen, så denna byggnad liksom hyvleriet är relativt tomta inuti (Bild 3).

Hyvleriet (Bild 5) är i liggande panel behandlat med järnvitriol och med eternittak. Tornet är anlagt för kutterspån. Hyvleriet byggdes i mitten på 1960-talet.

Magasinet är uppfört med korrugerad plåtfasad. En modern magasinsbyggnad med betonggrund och liggande röd träpanel ligger längst i nordväst på sågverksområdet och används fortfarande fast till annan verksamhet. I sydöstra delen av området står en personalbod som är sent tillkommen, troligen 1980-tal. Snett mittemot kvarnen på andra sidan vägen ligger det tidigare bostadshuset till sågverksägaren. Denna byggnad uppfördes 1939 i trä med en våning och en mansardvåning.

Tidigare förvarades virket i en öppen förvaringsbyggnad. Denna rasade p.g.a. snö och is. Spår finns kvar i form av gropar längs med åkanten (Bild 8). Söder om sågverket låg tidigare ett sorteringsverk, där man sorterade olika brädor. 25 vagnar stod där och virket sorterades i dessa.

Vid vägkanten, cirka 175 meter norr om kvarnbyggnaden stod förr ett mobilt sågverk. Sågverket hade råoljemotor och flyttades med häst.

Kraftverksbyggnaden är uppförd i betong med flackt tak och ospröjsade treluftsfönster. Ovanpå taket ligger en träbyggnad där det ryms ett kombinerat kontor och maskinrum.

Dammvallen är en stenskodd jordvall. Det finns tre spetluckor till intag. Luckorna är i trä, ramen i stål och ståndarna i stål. Det finns tre mekaniska luckor vid utskov med luckor i trä. Ytterligare ett utskov är igensatt med block. Träränna för ålyngel finns vid den västra sidan av dammbyggnaden.

¹²¹ Sveriges bebyggelse 1945 Blekinge del II s. 763

¹²² Muntlig uppgift ägare Göran Augustinsson

¹²³ Muntlig uppgift ägare Göran Augustinsson

Kulturhistorisk värdering

Kvarnbyggnaden med beståndsdelar

Kvarnen är exteriört rätt så välbevarad, även om vattenhjulet är borta. Vattenvägarna till kvarnen är igenfyllda och det är svårt att se att byggnaden varit en kvarn om man inte vet bakgrunden. Interiört har inte kvarnen besökts, så det är oklart hur pass bevarad kvarnen är inuti. Läsbarheten av byggnadens historia och relationen till vattnet är därmed bruten, vilket minskar dess kulturhistoriska värde. Kvarnen bedöms ha ett kulturhistoriskt värde.

Sågverket

Miljön som syns vid sågverket idag är framför allt en relativt sen 1900-talsmiljö. Miljön fångar inte något enskilt ögonblick utan byggnader har kommit till vartefter sågverket växt och behoven ändrats. Samtidigt har komponenter rivits eller fallit samman. Interiört saknas mycket av utrustningen i byggnaderna, då det såldes efter konkursen. Miljön är inte heller unik, då det funnits en hel del sågverk i landet med samma ålder. Det kulturhistoriska värdet varierar mellan byggnaderna, men de flesta har ett relativt lågt värde. Något större värde har själva sågverket med sina torn, som varit hjärtat i verksamheten. Detta är också den av verkets anläggningar som har högst ålder och där som sågverket har legat så långt tillbaka som vi kan se.

Dammen, kraftverket och vattenvägarna (Bild 6, 7, 9 och 10)

Dammvallen och kraftverket är en sen skapelse. De ska ha påbörjats i mitten av 1950-talet och varit klara cirka tio år senare. Kraftverket är en del av vår energihistoria under en tid när vattenkraften expanderade. Anläggningarna är i gott skick, men är inget extraordinärt. Anläggningarna bedöms ha ett visst kulturhistoriskt värde.

Helhetsmiljön

Dalfors är en komplex miljö med ett flertal komponenter. Platsen har förändrats mycket under 1900-talet, med en ombyggnad och senare avveckling av kvarnverksamheten. Sågverkets expansion under 1900-talet med en mängd nya byggnader och slutligen dess förfall från år 1993. Vattenvägar har lagts igen och förändrats och en stor dammvall med kraftverk har uppförts.

Det som har högst värde idag är kvarnen och sågverket med sina torn. Dessa utgör en samlad enhet och sammanfattar mycket av platsens historia. Dessa har ett kulturhistoriskt värde. Övriga byggnader har ett varierande värde där de yngsta har ett mycket lågt eller inget kulturhistoriskt värde, även om de bildar en hel miljö i sågverket. Dammvallen och kraftverket har också endast ett visst kulturhistoriskt värde (se ovan).

Förslag till kulturmiljöhänsyn

Ur kulturmiljösynpunkt skulle vandringshindret kunna tas bort utan att skada några större kulturhistoriska värden. Anläggningarna är viktiga för förståelsen av platsens historia. Ur kulturmiljösynpunkt är det därför önskvärt att inte mer än nödvändigt åtgärdas. Att dokumentera anläggningarna innan de tas bort är en också en bra åtgärd.

Bilder av miljön 2014

Bild 1. En kvarnsten från tidigt 1900-tal ligger utanför kvarnen. Det är en av få ledtrådar för vad byggnaden har använts till.

Bild 2. Dalfors kvarn byggdes 1928 utan lov inuti en befintlig kvarn som sedan revs.

Bild 3. Interiör från sågverket. De mesta av utrustningen såldes efter konkursen och miljön inuti är relativt tom och trasig. Ett par av byggnaderna på sågverksområdet används idag, medan de andra står tomma.

Bild 4. Översiktsbild från sydväst. I förgrunden ligger det raserade virkesskjulet. Precis bakom ligger hyvleriet med kutterspångsförrådet. Till vänster i bildens kant skymtas ett modernt magasin. Precis till höger om hyvleriet ligger ett magasin i röd plåt. Till höger om detta syns sågverket med sina torn. Bakom sågverket skymtar taket på kvarnen.

Bild 5. Hyvleriet är uppfört på 1960-talet.

Bild 6. Kraftverket bakifrån. Den vita träbyggnaden ovanpå innehåller kombinerat kontor/maskinistrum. Den mäktiga dammvallen syns till höger om kraftverket. Här syns också den kraftiga stenskoningen.

Bild 8. Av det långa virkesskjulet längs Mieåns åkant återstår inte mycket annat än stenskodda stolphål med jämna mellanrum. När det fortfarande fanns kvar var det cirka 80 meter långt.

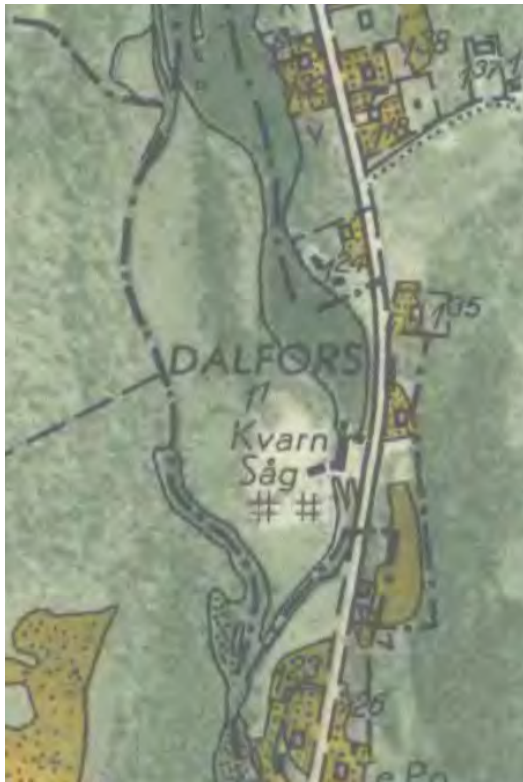

Bild 9. Dammvallens västra del. I vänstra kanten på bilden börjar ålyngelledaren.

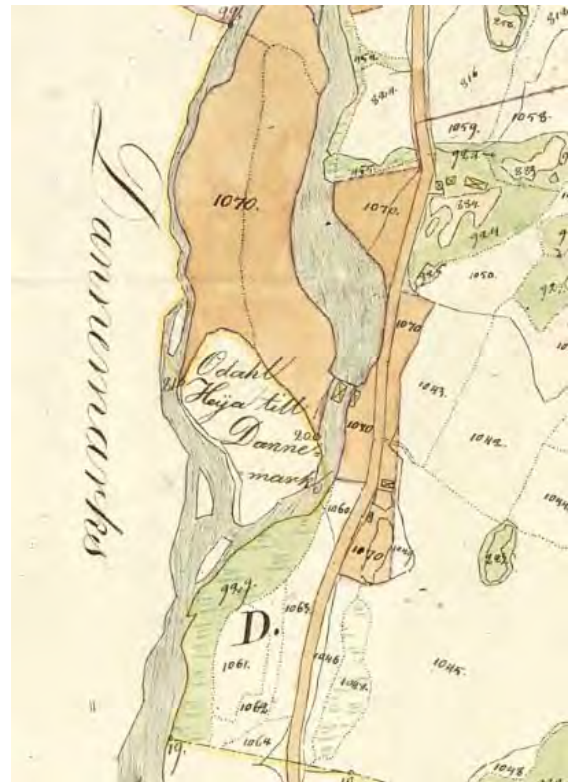

Bild 10. Dambyggnadens bottenutskov och intag regleras med respektive tre luckor med gåtar och ståndare i stål.

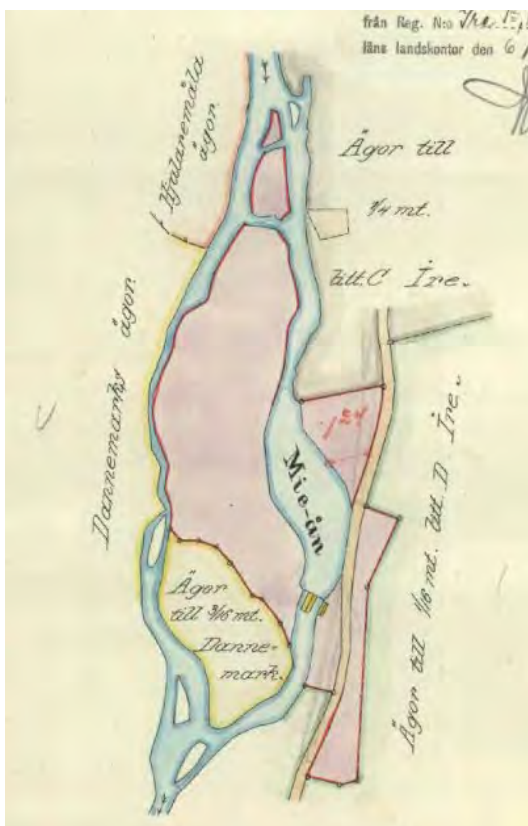
Historiska dokument, kartor och bilder

Historisk karta 1. I ekonomiska kartan från 1949 är sågverket eller kraftverket ännu inte utbyggt.

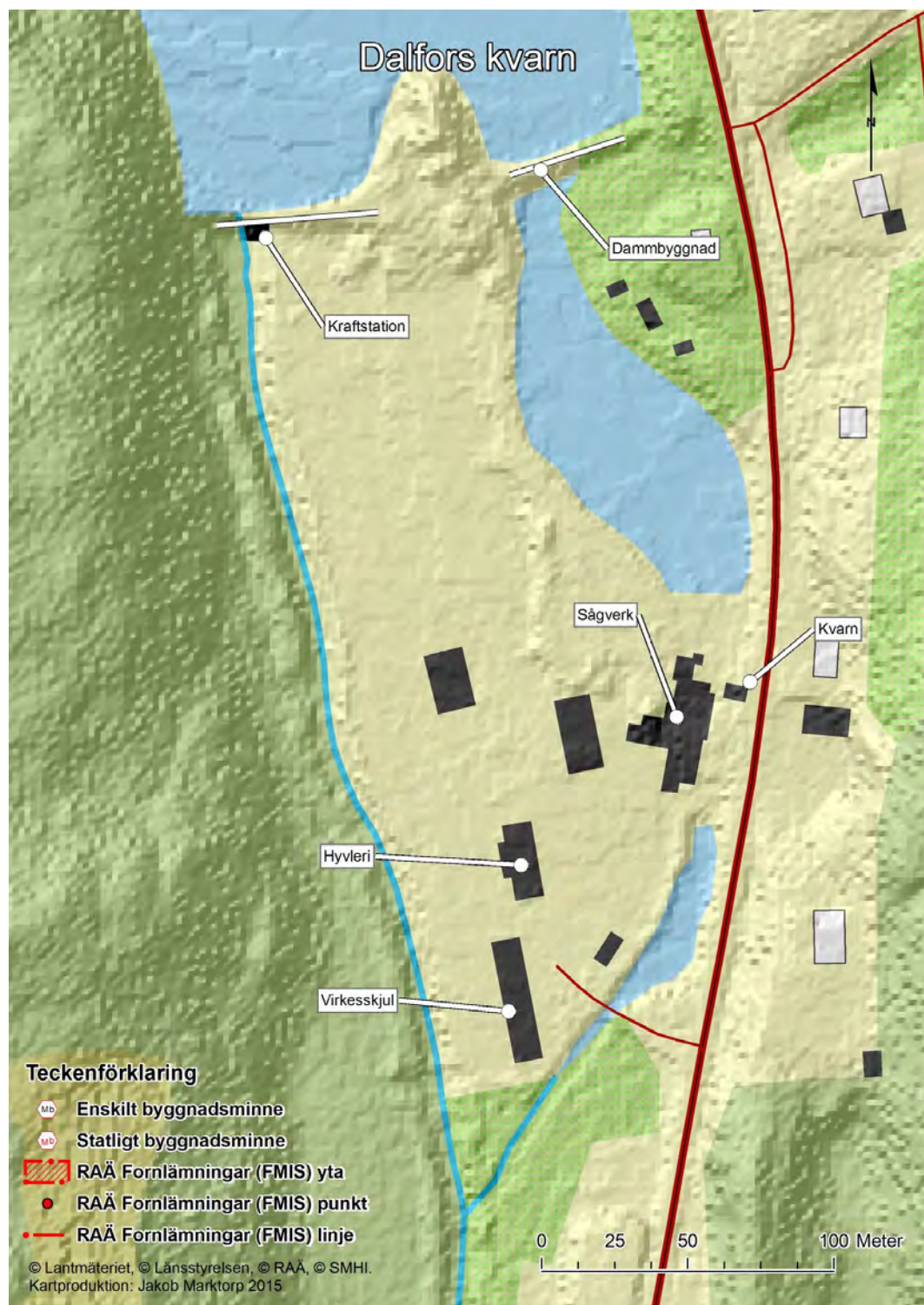

Historisk karta 2. I enskifte Ire 1822 visas Dalfors sågkvarn.

Historisk karta 3. Avsöndring 1921 (Lantmäterimyndigheternas arkiv 1921). Inte mycket har hänt på 100 år om man jämför med Historisk karta 2. Fram tills detta år tillhörde marken med kvarn och såg till Ire by.

Kartbilaga

18. Loberget kvarn och såg

Län, kommun, socken:	Karlshamn, Ringamåla
Huvudavrinningsområde:	85 Mieån
Byggår:	Kvarn innan 1671, såg senast 1773. Senaste kvarn- och sågbyggnad från tidigt 1800-tal. Sågverksamhet nedlagd mellan 1974 och 1981.
Lagskydd:	Eventuella rester av kvarnen/sågen är fornminne. I övrigt gäller allmänna hänsynsregler enligt PBL, KML och MB.
Kulturhistorisk värdering:	Lågt kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Dammvallen, vattenvägarna.
Kärnvärden:	Fiskodling under sent 1900-tal.

Historik

I samband med kronans intresse för timmerflottning längs Mieån planerades åtgärder vid Lobergets kvarn; ”Ifrån nr 3 igenom Loberg och Jularemålas kvarndammar, till Smidievadh nr 4 blir till att röja bort kvarndammarna och sten och sedan allt till Björcksjön nr 5 som allt går med långsamt strömmande, utan något brant falls förhindrande. Ifrån Smidievadh nr 4 är för detta av bönderna där vid ån boendes lite uppröjt till några bräders utflottande som måste förbättras och emellan sjöarna uppröjas. Berörda sjön Mien ligger 26 alnar högre än Lången”⁶⁸.

I jordeboken från 1671 inbegriper det i räntan för Loberget att ha en kvarn för husbehovsbruk. År 1806 uppges den vara en skvaltkvarn¹²⁴. En kvarn som kallas för Olof Nilssons mjölkvarn syns redan på en karta från 1773 och ligger då i den västligaste av åfåror (Historisk karta 4). Där ligger den kvar till åtminstone 1826 då den finns med på en enskifteskarta (Historisk karta 3). Senare hamnar både kvarn och såg i samma byggnad. År 1849 blir det rättssak kring kvarnen då man endast har tillstånd för husbehovsbruk, men ändå låter andra mala på den mot ersättning. Vid denna tid finns det ett par kvarnstenar på åtta spann i diameter (cirka 1,2 meter). Ägarna hävdade att detta inte var sant utan att de endast låtit någon torpare mala någon skäppa någon gång då och då av barmhärtighet. Vid ärendet framkommer andra intressanta uppgifter om omgivningens kvarnar. Ägarna till Lobergets kvarn vill inte låta skattlägga den (den behöver bara vara skattlagd om man bara ska mala utöver husbehovsbruk efter som det ingår i räntan), anledningen är att det inte finns någon lönsamhet i att mala åt andra och att det inte skulle räcka till Kronans andel. De som bor i grannskapet har nämligen egna skvaltkvarnar som de kan mala på vår och höst. Under sommartid knatar dessa istället iväg till Norra Hoka eller Jeppshoka och mal där istället¹²⁵.

Den senaste kvarnen låg i en byggnad tillsammans med sågen och ska ha uppförts i början av 1800-talet i två våningar. Den byggdes till senast år 1900 då man också installerade ett nytt kvarnverk. Det rörde sig fortfarande om ett stenpar och kraft fick man från ett vattenhjul som kunde drivas hela året¹²⁶.

Lobergets såg skattlades med ett första sågblad den 26 september 1776. Men den fanns redan innan då den syns på en karta upprättad år 1773. Ett andra sågblad skattlades den 14 september 1795. Man skattlade för att kunna såga och sälja virke främst från Småland¹²⁷.

Både mark, kvarn och såg tillhörde länge Lobergets gård. Den 19 februari 1911 friköper dock toffelmakaren Magni Johansson marken med åbyggnader för 2000 kr. I samband med detta köp får fastigheten namnet Bergsfors. Älfiske finns på platsen vid detta köp¹²⁸.

Det finns en dom vid vattendomstolen från 1949 där man godkänner dammanläggningen¹²⁹. Vid en sågverksinventering 1958 var sågen i drift under

¹²⁴ GIIC_10, Blekinge läns landskontor

¹²⁵ GIIC_2, Blekinge läns landskontor

¹²⁶ Winning 1940 s.373

¹²⁷ GIIC_2, Blekinge läns landskontor

¹²⁸ Avsöndring Bergsfors 1911

¹²⁹ AD61/1948, Dom A93 1949, 11 1821-1518-81

namnet Göte Lindqvist Såg och Trävaruaffär. Göte Lindqvist sålde sågen den 6 februari 1974 till Sawo Export AB¹³⁰ och 1981 köptes marken av Norrefors sportfiske HB med syftet att anlägga en fiskodling. Då hade verksamheten legat nere något eller några år. Byggnationen kom inte igång direkt, men i oktober 1984 fick man tillstånd från Miljö- och hälsoskyddsnämnden till en reningsanläggning i samband med ansökan om bygglov. Något år efter detta har fiskodlingen kommit igång¹³¹. Sedan 2014 är Tommy Svensson, Camp Mayfly ägare till anläggningen.

Beskrivning av miljön

Lobergets kvarn kallas även Bergfors såg. Idag finns det inga spår av de äldre kvarn- eller sågbyggnaderna. Området är inhägnat och den nuvarande byggnaden på platsen är av vit korrugerad plåt med ett svart plåttak. Troligen byggd på 1980-talet (Bild 9). Byggnaden har en liten utbyggnad där det sannolikt ryms (eller har rymts) ett litet kraftverk. I anslutning till byggnaden ligger också en fiskodling av betong cirka 20 x 10 meter stor. Bostadshuset till kvarn- och sågägaren var uppfört i trä 1915 med en våning och vind. Det ligger ett hus på platsen idag, men som är betydligt högre. Det är osäkert om det är samma byggnad som byggts om eller om det rör sig om en senare byggnad.

Dammvallen är en överfallsdamm i betong. Den har ett utskov med spettluckor i trä, nu ej fungerande på grund av dåligt skick (Bild 4). Ramen är i stål. Intaget har två luckor i trä och en ram i stål (Bild 8). I sitt nuvarande utseende är dammvallen en 1900-talskonstruktion, men dammvallen har legat på samma läge sedan åtminstone 1773 då vi har den första kartan över platsen. Utloppskanalen är nu igenlagd, men där den syns i södra änden, syns det att den varit stensködd. Dess södra ände är igenlagd med stora huggna block och i själva rännan har marken fyllts ut (Bild 2). Fram till åtminstone 1911 fanns det fem åfåror på platsen. De två östra är igenfyllda. Den i mitten finns kvar, även om det är troligt att den har förändrats något. De två västra kunde inte ses vid besiktningstillfället, men det är troligt att de finns kvar.

Kulturhistorisk värdering

Fiskodlingen med beståndsdelar

Fiskodlingen är en modern anläggning utan något kulturhistoriskt värde. Av historien med kvarnar och sågar syns inga spår ens i form av grunder från bebyggelsen. De får därför ett mycket lågt kulturhistoriskt värde.

Dammen och vattenvägarna

Dammvallen har i nuläget ett 1900-talsutseende, men har legat på platsen så länge det går att spåra bak till 1700-talet. Dammvallen har i och med sin kontinuitet och klara koppling till platsens historia ett visst kulturhistoriskt värde. Likaså har de gamla vattenvägarna ett visst kulturhistoriskt värde.

Helhetsmiljön

Sammantaget finns det mycket få spår av den verksamhet som har ägt rum här. Fiskodlingen med dess delar är en modern anläggning utan något högre kulturhistoriskt värde. Det som däremot har ett högre värde är dammvallen och vattenvägarna som är de tydligaste spåren av den äldre verksamheten. Sammantaget

¹³⁰ MIFO-blankett LST F1082-0013 Sägverk Loberget

¹³¹ MIFO-blankett LST F1082-0013 Sägverk Loberget

får dock platsen ett lågt kulturhistoriskt värde, då så pass mycket av de äldre spåren har förstörts genom de yngre aktiviteterna.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

Ur kulturmiljösynpunkt bör åtgärder hålla sig till den östra sidan av ån. På den västra finns de gamla vattenvägarna och möjligen också rester av Olof Nilssons mjölkvarn från 1700-talet. Den östra sidan har blivit så pass omgjord att det finns mer utrymme för eventuella lösningar.

Bilder av miljön 2014

Bild 1. Grund efter en liten anläggning söder om inhägnaden, invid Mieåns östra strandkant. Troligen efter ett pumphus eller annat litet verk. Av cement, cirka 2 x 1,5 meter stor.

Bild 2. Den gamla åfåran genom sågen är nu igenfylld. Där den mynnar är den igenlagd med stora huggna stenblock.

Bild 3. Skibord vid dammvallens östra sida. Dammanläggningen har ett tillstånd från 1949.

Bild 4. Närbild på intaget med två luckor.

Bild 5. Mieån efter fiskodlingen. Här låg ända fram på 1900-talet en lite större vattensamling där alla kvillfårorna möttes. Vattensamlingen kallades för Stillningen eller Fävadet.

Bilden är borttagen av säkerhetsskäl.

Bild 6. Fiskodlingen söderifrån. Fiskodlingen byggdes under 1980-talets andra hälft.

Bilden är borttagen av säkerhetsskäl.

Bild 7. Utlopp för vatten. Här åker vattnet ut efter att ha passerat både fisk och rening.

Bilden är borttagen av säkerhetsskäl.

Bild 8. Intaget till fiskodlingen.

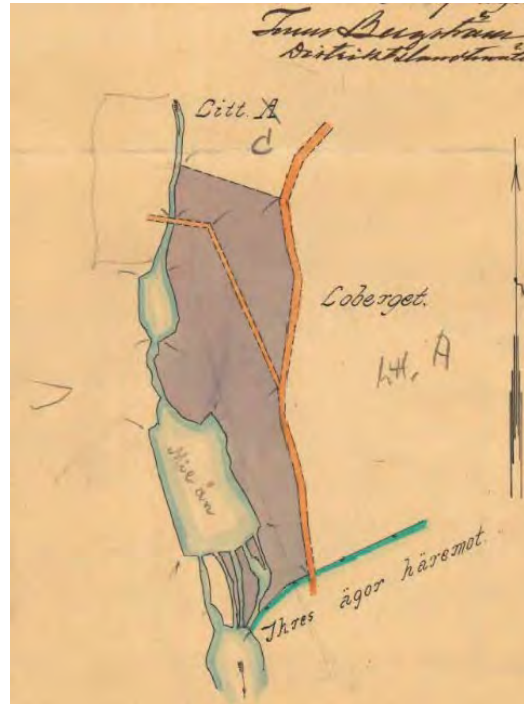

Bild 9. Dagens byggnad. Förmodligen uppförd på 1980-talet.

Historiska dokument, kartor och bilder

Historisk karta 1. Ekonomiska kartan 1949 (Rikets allmänna kartverks arkiv 1949).

Historisk karta 2. Avsöndring 1911. Notera det breda kvillområdet vid Lobergets kvarn (Lantmäterimyndigheternas arkiv 1911).

Historisk karta 3. Enskifte 1826. Lobergets såg med en liten kvarn i öst och ålkista i väst (Lantmäterimyndigheternas arkiv 1826).

Historisk karta 4. Tvistig rågång 1792. B är Olof Nilssons mjölkvarn. D är sågkvarnen. (Lantmäterimyndigheternas arkiv 1773).

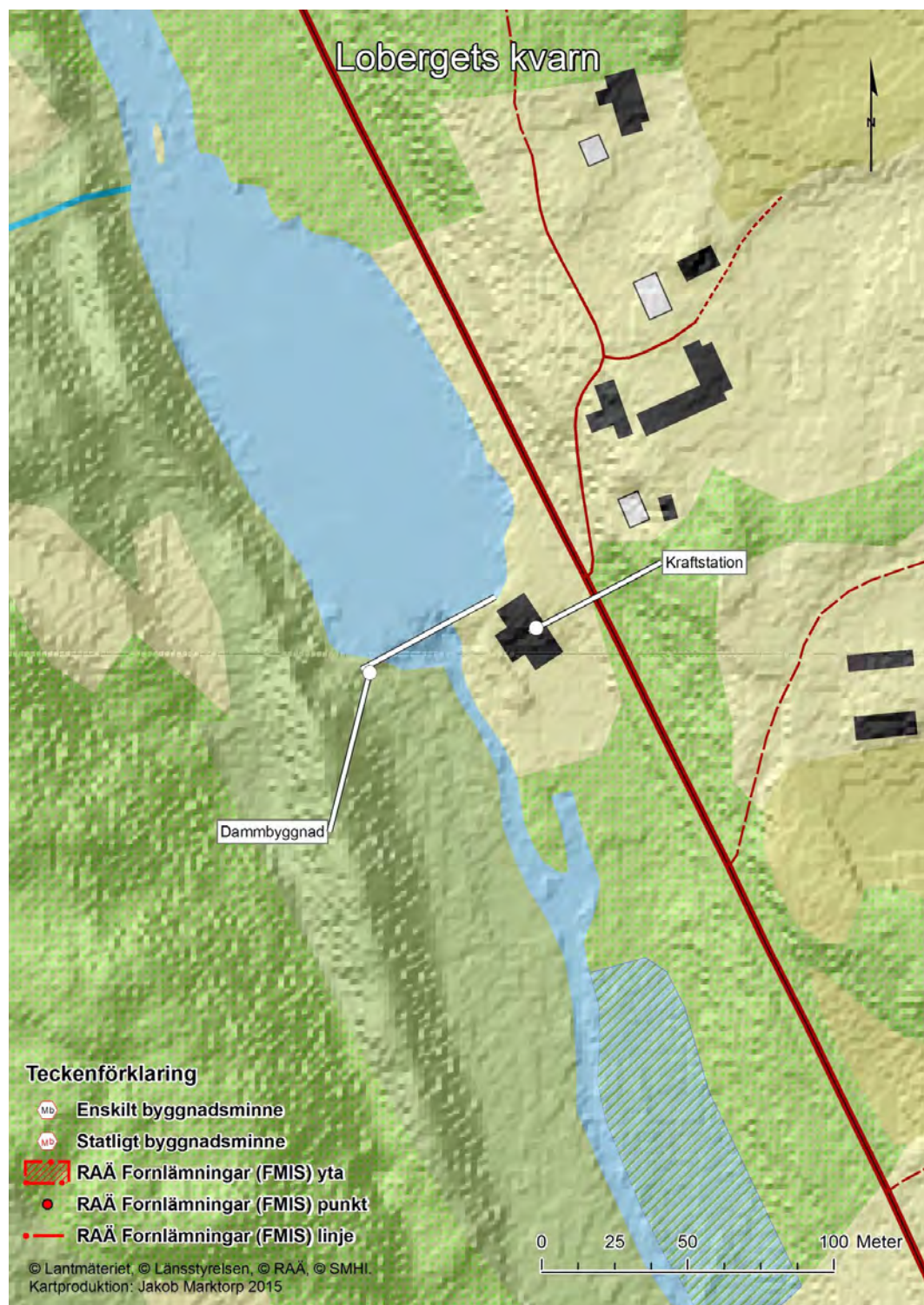
Bilden är borttagen av säkerhetsskäl.

Historisk karta 5. Fiskodlingen 1982–1984. (MIFO-blankett LST F1082-0013 Sågverk Loberget).

Historisk bild 1. Den gemensamma såg- och kvarnbyggnaden på 1940-talet. Bilden från Sveriges Bebyggelse.

Kartbilaga

19. Grimsmåla kraftverk

Län, kommun, socken:	Karlshamn, Ringamåla
Huvudavrinningsområde:	85 Mieån
Byggår:	Kraftverket är byggt på 1940-talet. Flottningslämningen ursprungligen från innan 1747. Fortsatt rensad fram till och med 1900-tal.
Lagskydd:	Flottningslämningen är fornlämning under RAÄ nr: Ringamåla 343.
Kulturhistorisk värdering:	Flottningslämningen har ett högt kulturhistoriskt värde. Kraftverket har ett visst kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	De tydliga rensningsrösenä särskilt på västra sidan av åfåran.
Kärnvärden:	Kronans intressen i Mieån med flottning av ektimmer. Småskalig kraftutvinning under 1900-talet.

Historik

Det fanns planer på att röja sträckan vid Loberget redan 1675¹³². Om det utfördes redan då vet vi inte med säkerhet, dock så finns rensningen med i en karta från 1747 som visar redan upprepade partier¹³³. Orsaken var att man ville säkra och förbättra tillgången till virke åt örlogsbasen i Karlskrona. Sträckan har sedan säkerligen rensats och förbättrats vidare genom seklernas lopp. Så sent som på 1940-talet ska man ha rensat sträckan för att förbättra för kraftverket när det byggdes¹³⁴. Särskilt tydligt på västra sidan av åfåran är stenrösen belägna med jämna mellanrum. Dessa är resultatet av en stenjätte som har arbetat med att prydligt lägga upp sten från åfåran.

På 1940-talet byggdes Grimsmåla kraftverk. Det försåg cementgjuteriet 400 meter uppströms med el.

Beskrivning av miljön

Kraftverket består av en liten rödmålad träbyggnad 7,5 x 5 meter stor med tak av tegelpannor (Bild 2 och 3). Exteriört är den i dåligt skick och kommer snart att falla samman. Interiört är den också illa åtgången med det mesta av maskineriet försvunnet eller förstört. Tillflödet till kraftverket är igenfyllt.

Söder om kraftverket går dels utloppet från kraftverket, dels själva huvudfåran (Bild 4). På en sträcka av cirka 130 meter är ån kraftigt rensad med rensstenen upplagd i stenrösen med jämna mellanrum, särskilt tydligt är detta på den västra sidan (Bild 1 och 5). Under 2013 röjdes skogen vid detta parti, så att lämningarna syns nu mycket tydligt. Åldern på rensningen som resulterade i stenrösen är inte känd.

Kulturhistorisk värdering

Kraftverksbyggnaden med beståndsdelar

Grimsmåla kraftverk är lokalhistoriskt betydelsefullt då det uppfördes för att ge elektricitet åt cementgjuteriet. Den lilla kraftstationen vittnar om 1900-talets tidiga kraftverksbyggande och elektrifiering av landsbygden. Kraftverket är dock i sämre skick och har sammantaget ett visst kulturhistoriskt värde.

Flottningslämningen

Citat från Kulturhistorisk dokumentation av vattendrag i Blekinge 2005–2008:

*”Av de fyra inventerade vattendragen Lyckebyån, Bräkneån, Mieån och Mörrumsån, är detta de bäst bevarade miljöerna för att förstå den blekingska flottningen. Dels är det tydliga anläggningar och finns under lång sträckning, del kan man belägga ursprunget till minst mitten av 1700-talet.”*¹³⁵

De ovanligt tydliga lämningarna, den höga åldern och kopplingen till värdsarvet Örlogsstaden Karlskrona gör Ringamåla 343 till den viktigaste flottningslämningen i Blekinge. Detta trots att lämningen har förändrats genom årens lopp genom ytterligare rensningar. Flottningslämningen har ett högt kulturhistoriskt värde.

¹³² Se Flottning i Mieån sidan 3 och framåt i rapporten, särskilt kartan på s. 6

¹³³ Geographisk carta över Mörrums och Miens år.1747. Krigsarkivet

¹³⁴ Dammsäkerhetsinventeringen 1982

¹³⁵ Torebrink 2008 s. 59

Helhetsmiljön

Kraftverket har ett lägre värde, medan flottningslämningen har ett högt. Sammantaget utgör kraftverket endast en liten del av miljön varför platsen som helhet för ett högt kulturhistoriskt värde.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

Sträckan som berör Ringamåla 343 kallas i åtgärdsplanen för biologisk återställning för Sträcka 1: Lobergets naturreservat¹³⁶. I åtgärdsplanen är man medveten om platsens höga kulturhistoriska värde, men presenterar fyra förslag som sträcker sig från fullständig återställning till att inte utföra några åtgärder alls. Då flottningslämningen är en av de mest värdefulla i Blekinge är det så klart bäst om åtgärderna kan hållas till ett minimum. Bedöms den positiva effekten av förbättrade lekmiljöer för fisk vara högre mycket hög, så skulle sten kunna tas från den några meter in på den östra sidan, där det finns gott om sten som inte härrör från rensningarna.

Observera att flottningslämningen är fornlämning och tillstånd enligt 2 kap KML krävs för att göra eventuella åtgärder.

Bilder av miljön 2014

Bild 1. Ringamåla 343, det vill säga flottningslämningen söder om kraftverket. Lämningen syns idag tydligt tack vare att en hel del träd fällts i omgivningen.

¹³⁶ 136 Johansson & Nydén 2008 s. 9–11

Bild 2. Maskindelar utanför kraftverket. Detta är ett hjul för remdrift. Utrustningen inuti är förstörd eller försvunnen. 2008 när kraftverket besöktes vid den tidigare inventeringen av Mieån, så fanns det mer kvar av den maskinella utrustningen.

Bild 3. Kraftverksstationen vid Grimsmåla.

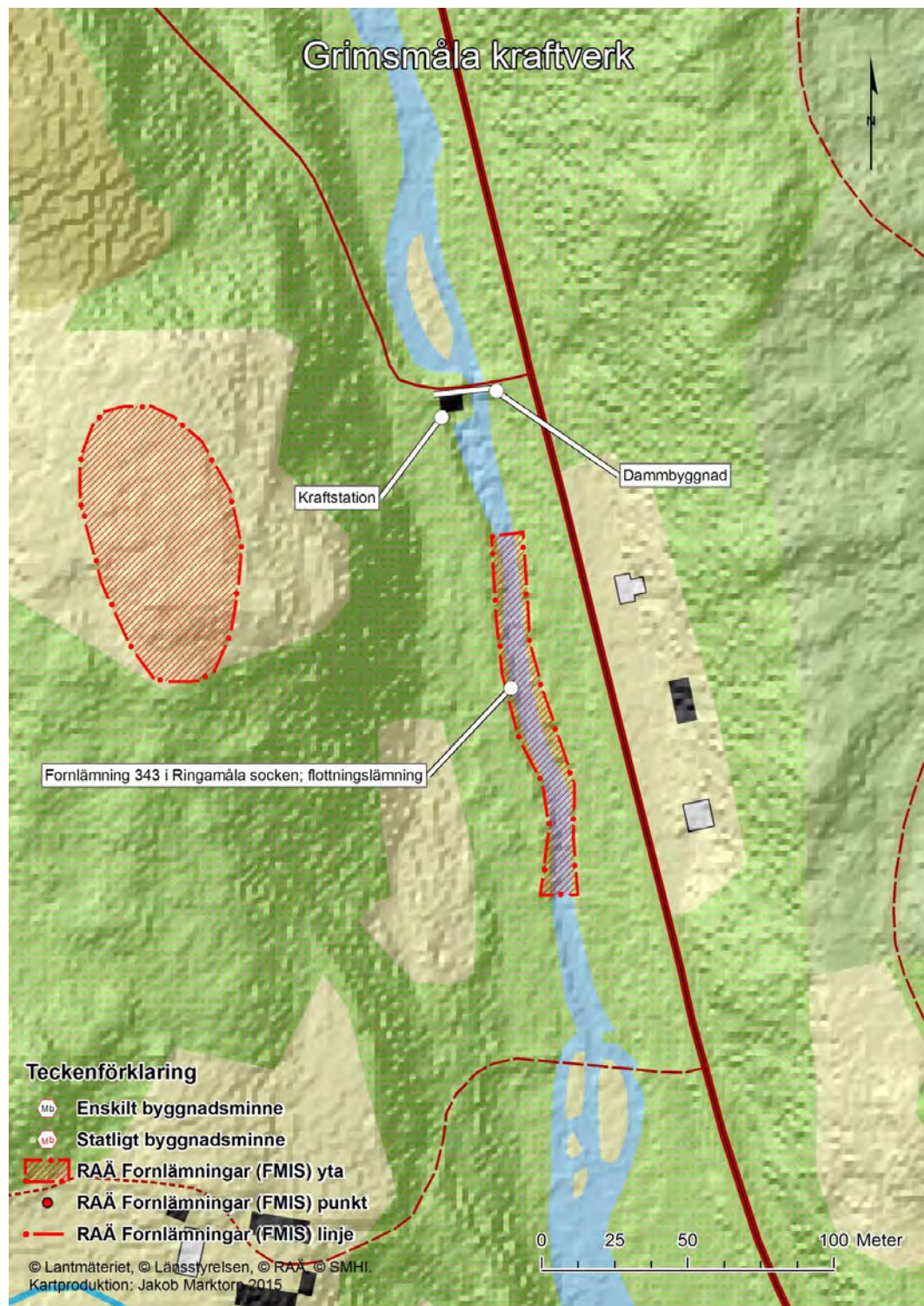

Bild 4. Huvudfåran till vänster och utloppskanalen till kraftverket till höger.

Bild 5. På motsatt sida av ån syns de regelbundna stenrösen av renssten.

Kartbilaga

20. Grimsmåla cementgjuteri och kolugnar

Län, kommun, socken:	Karlshamn, Ringamåla
Huvudavrinningsområde:	85 Mieån
Byggår:	Berggrens smedja 1860–1865. Cementfabriken uppfördes under krigsåren som magasin.
Lagskydd:	Flottningslämningarna är fornlämning, delvis oregistrerade. Generella hänsynsbestämmelser enligt PBL, MB och KML gäller den övriga miljön.
Kulturhistorisk värdering:	Visst kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Ruinerna av Berggrens smedja, de gamla kolugnarna.
Kärnvärden:	Lokal industri under krigsåren med föregångare i 1800-talets smedja.

Historik

De äldsta spåren är sannolikt de flottledsrensningar som har utförts på platsen. Redan innan år 1747 har flera upprensningar skett, bland annat strax söder om vid Loberget¹³⁷. Detta gjordes för att säkra tillförsel av virke till örlogsstaden Karlskrona.

Berggrens smedja vars ruiner tillsammans med grunden till boningshuset ligger på Mieåns östra sida uppfördes 1860–1865. Det var Olof Berggren från Elsemåla i Tingsryd som köpte upp marken och uppförde smedjan. Verksamheten borde ha gått relativt bra för två av hans barn hade sedan möjlighet att köpa sig varsin gård i närheten och det finns flera nutida släktingar kvar i bygden. Ett vattenhjul drev en stångjärnshammare som finns bevarad hos en av ättlingarna¹³⁸. Exakt när verksamheten försvann är oklart, men redan på Häradskartan 1915–1919, saknas det byggnader på platsen. Boningshuset flyttades dock till en av barnens gårdar och ska finnas kvar där än idag¹³⁹. I industriminnesinventeringen i Asarum och Ringamåla från 1995¹⁴⁰ uppges att både mjölkvarn och såg skulle ha legat här. Vi har inte hittat några andra belägg för detta och antagligen är det sågen vid Bergsfors som åsyftas.

Under krigsåren startades en träkolsindustri på platsen med tre kolugnar. Innan dessa anlades så fanns det kolmilor på platsen. Kolsäckarna förvarades i ett trämagasin, men vid ett tillfälle under kriget så hade man antagligen lastat in kolet innan det hade hunnit svalna ordentligt och en stor eldsvåda utbröt. Efter detta byggdes det stenmagasin som finns kvar än idag. Efter kriget minskade behovet av träkol och ännu en Berggren vid namn Edvard lät inrätta en cementfabrik i byggnaden. Man tillverkade cementhålstén och takpannor¹⁴¹. Anläggningen drevs av en ångturbin, kraften kom från Grimsmåla kraftverk, 400 meter nedströms. Det är oklart när cementindustrin lades ned, men 1995 var den redan lager och bilverkstad¹⁴².

Beskrivning av miljön

Berggrens smedja

Är idag en tydlig grund invid vattnet med måtten 14 x 10 meter och drygt 1,5 meter hög (Bild 5 och 6). Ruinen är kallmurad av 0,3–0,6 meter stora stenar med den flataste sidan utåt. Inskolat mellan de större stenarna är flertalet mindre. På långsidan mot vattnet syns vart axeln till vattenhjulet gått ut. Några stenar håller på att ramla ned från grunden. Tidigare hjulgrav/utlopp/intagskanal är bevarad och stenskodd. Bron ut till cementindustrin vilar på den gamla dammvallen, men vattnet strömmar här idag fritt, så den är inget vandringshinder. Knappt 20 meter norr om ruinen ligger grunden till boningshuset (Bild 1).

Flottningslämningarna

Det finns tydliga flottningslämningar både ovan och nedan bron ut till cementgjuteriet. Vid smedjan går det också en separat fåra för att timret ska kunna gå vid sidan av.

¹³⁷ Geographisk carta över Mörooms och Miens åar. 1747. Krigsarkivet.

¹³⁸ Muntlig uppgift Hubert Berggren, barnbarnsbarn till Olof Berggren

¹³⁹ Torebrink 2008 s. 63

¹⁴⁰ Lindberg 1995 s. 15

¹⁴¹ Muntlig uppgift Hubert Berggren, barnbarnsbarn till Olof Berggren

¹⁴² Lindberg 1995

Cementgjuteriet och kolugnarna

Cementgjuteriet är en tegelbyggnad med putsad fasad. Taket är ett sadeltak, lagt av betongpannor. Fönstren en blandning av ospröjsade trelufts- och tvålufts-fönster. Byggnaden har gjorts om lite, bland annat syns det att dörrar och fönster har slagits igen. Gjuteriet har inte besökts inuti, men det är tveksamt till att särskilt mycket från tiden för gjuteriverksamheten skulle vara kvar. Kolugnarna har varit tre till antalet och uppförda i tegel, men nu är de i ett dåligt skick, till hälften nedrasade och delvis slybeväxta (Bild 2). Ett stort träkar från verksamheten finns också kvar.

Kulturhistorisk värdering

Smedjan med boningshus

Lämningarna efter smedjan är tydliga och syns också tydligt från landsvägen. Med tanke på den massiva grunden verkar det röra sig om en smedja med lite större kapacitet än den genomsnittliga bysmedjan. Då Olof Berggrens ättlingar fortfarande verkar i bygden och smedjan har haft en så pass stor betydelse lokalt har den ett lokalhistoriskt högt värde. Tillsammans med en skylt som berättade om lämningarna skulle detta öka deras värde. I sitt nuvarande skick har lämningarna ett visst kulturhistoriskt värde, men med potential att höja det.

Dammen, vattenvägarna och flottninglämningarna

Av dammen finns endast fundamenten kvar som utgör grundpelarna till den bro som nu går här och har ett visst kulturhistoriskt värde tillsammans med smedjan. Flottninglämningarna är av högre vikt då de dels är tydliga, dels av en hög ålder och berättar om de stora kostnader som Kronan lade ned för att få Mieån flottbar (Bild 3 och 4). De utgör med andra flottninglämningar i norra Mieån, ett av de bästa exemplen på flottning i Blekinge. Dessa har ett kulturhistoriskt värde och är tillika fornlämning.

Cementgjuteriet och kolugnarna

Kolningsanläggningarna är i ett dåligt skick även om det fortfarande går att se till stora delar. Huvudbyggnaden för cementgjuteriet står kvar, men byggnaden i sig är inte särskilt anmärkningsvärd och det finns inte många synliga spår av verksamheten. Störst betydelse har lämningarna av kolningsanläggningarna och karet där man fortfarande kan få en viss förståelse för hur kolningsverksamheten har sett ut. De har ett visst kulturhistoriskt värde.

Helhetsmiljön

Helhetsmiljön har ett visst kulturhistoriskt värde (se ovan). Flottninglämningarna är fornlämning och ingrepp i dem kräver tillstånd enligt 2 kap i KML.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

På sträckan föreslås det att man återställer de stenar som rensats undan och att man lägger lekgrus vid lämningarna efter smedjan. Då flottninglämningarna är fornlämning är det olämpligt att återställa dem ur ett kulturmiljöperspektiv. Bättre är då att göra en kompromiss där stenar och lekgrus läggs i vattendraget, men där sten forslas till platsen och läggs i.

Bilder av miljön 2014

Bild 1. Grunden till boningshuset kan vara svår att upptäcka när det grönskar. Själva huset flyttades till annan plats.

Bild 2. Lämningarna av kolningsugnarna är i ett rätt dåligt skick.

Bild 3. Flottningslämningarna norr om bron, västra sidan. Här är rensvallen mycket tydlig.

Bild 4. Flottningslämningarna precis norr om bron, östra sidan. Här har stenarna lagts ut så att inte stockarna ska flyta in och fastna i lugnvattnet bakom.

Bild 5. Berggrens smedja med vattenvägen. En del av murverket har raserats och fallit ut i ån. Röjningsåtgärder har vidtagits vid ruinen inte allt för länge sedan.

Bild 6. Närbild på murverket. Mindre stenar har skolats in bland de större. Dock inga spår efter murbruk.

Historiska dokument, kartor och bilder

Historisk karta 1. 1949 var cementgjuteriet i full gång (Rikets allmänna kartverks arkiv 1949).

Grismåla cementgjuteri och smedja

The map displays a topographic landscape with various archaeological findings labeled:

- Lämning efter smedja**: Remains of a blacksmith's workshop.
- Cementgjuteri**: A concrete casting area.
- Lämningar efter kolningsugnar**: Remains of kilns used for firing.
- Stenvallar**: Stone walls.

Teckenförklaring

- Enskilt byggnadsminne
- Statligt byggnadsminne
- RAÅ Fornlämningar (FMIS) yta
- RAÅ Fornlämningar (FMIS) punkt
- RAÅ Fornlämningar (FMIS) linje

A scale bar indicates distances from 0 to 100 meters. The map is credited to Lantmäteriet, Länsstyrelsen, RAÅ, and SMHI, with kartproduktion by Jakob Marktorp in 2015.

21. Hakafors såg

Län, kommun, socken:	Blekinge och Kronoberg, Tingsryd, Tingsås
Huvudavrinningsområde:	85 Mieån
Byggår:	1876, nedlagd 1964.
Lagskydd:	Generella hänsynsbestämmelser enligt MB och KML
Kulturhistorisk värdering:	Visst kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Sågverksbyggnad och flottningsanläggningar.
Kärnvärden:	Sågverksbyggnaden i relation till dammfundamenten och de äldre lämningarna vittnar om vattenverksamhetens inflytande i landskapet. Platsen har varit betydelsefull för flottningen fram till 1900-talets början.

Historik

Historiskt sammanhang: Sågkvarn.

I generalstabskartan från år 1869 visas ingen kvarnverksamhet på platsen¹⁴³. Enligt kvarn- och såginventeringen från år 1999 i Kronobergs län¹⁴⁴ uppfördes sågverksbyggnaden år 1876 och drevs först av ett vattenhjul. Under 1900-talets början sattes två turbiner in – för sågdrift och belysning till intilliggande gårdar. Reservkraft fanns genom råoljemotor. Vid Hakafors fanns även hyvleri. Dammkroppen byggdes om sista gången år 1964 (Bild 12). Samma år lades verksamheten i sågen ned, i andra yngre byggnader på området fortsatte dock verksamheten ett tag till¹⁴⁵.

Vid inventeringstillfället den 1 april 2015 mötte vi ägaren till Hakafors såg. Han berättade att då sågverksamheten försattes i konkurs år 1978 tömdes dammen på vatten. Man rensade då upp timmer ”dykare” efter flottning med hjälp av maskiner. Under 1900-talet pågick egen småskalig flottning vid Hakafors. Vid bara sågen arbetade 15 man och totalt med huggare och körare var 27 man anställda. Man lade i virke vid ”kolbotten” och flottade det ner till sågen. Då nuvarande ägare var barn sprang han och de andra barnen i bygden på stockarna. Såglaget satt under rasten vid sågen och slog vad om vilka barn som klarade sig över utan att trilla i vattnet. Flera av de äldre gubbarna provade men klarade det nästan aldrig.

Beskrivning av miljön

Nedströms lämningarna vid Agdasågen rinner Mieån genom den nyligen avsänkta dammen till Hakafors såg. Det gamla dammagasinet är nu förvandlat till ett sumpmarksområde med kvillbildande vatten. Huvudfåran tar sig fram längs en flottningsrensad sträcka och förbi sågverksbyggnadens västra sida.

Sågverksbyggnaden (Bild 1–11) är uppförd i falurödmålad locklistpanel med vitmålade småspröjsade enluftsfinster (Bild 8). Byggnaden står på en murad gråstensgrund under ett tak av korrugerad plåt. Byggnaden är i mycket dåligt skick och inom ett par år kommer byggnaden sannolikt vara helt raserad. Intaget till turbinsumpen och verksbyggnaden är i platsgjuten betong (Bild 7), men har inte längre någon vattentillförsel.

Dammen sänktes av i början av 2015 (Bild 12–15) och var vid inventeringsbesöket på väg att växa igen. Vattnet rinner numera i en äldre upplagd fåra för flottning (bild 3) och fundamentet efter en brygga (Bild 2) fanns vid den östra sidan av den tidigare dammen.

Enligt ägaren finns det i dammen en äldre gränsmur som sägs ha varit gräns mellan Danmark/Sverige. Ägaren berättade vidare att han hittat en gränssten vid denna mur som Karlshamns kommun tog i beslag på 1960-talet.

¹⁴³ Rikets allmänna kartverks arkiv, Generalstabskartan, aktnr: Karlshamn J243-10-1, 1869.

¹⁴⁴ Länsstyrelsen i Kronobergs, kvarn- och såginventering, 1999.

¹⁴⁵ Muntlig uppgift, ägare Bengt Wallin

Kulturhistorisk värdering

Kvarnbyggnaden med beståndsdelar

Kvarnbyggnaden är i mycket dåligt skick men vittnar om husbehovssågarnas storhetstid under 1800-talet och kommersiella verksamhet under 1900-talet.

Dammen och vattenvägarna

Eftersom vattenmagasinet är avsänkt försvinner de pedagogiska värdena som tidigare fanns knutna kring vattenkraftsutvinningen vid Hakafors såg. Dammagasinet hade en betydelsefull funktion som timmermagasin i träförädlingsprocessen. I dammbotten har dock äldre strukturer uppenbarat sig i samband med avsänkningen; en stenränna för flottningsfundamentet till en brygga och en stenmur som enligt sägnen ska vara den äldre gränsen mellan Danmark och Sverige. Dessa vittnar om ett landskap före uppdamningen av Hakafors damm. De bevarade dammfundamenten ökar förståelsen för hur uppdamningen tidigare sett ut och hur man nyttjat vattnet som resurs.

Helhetsmiljön

Sågverksbyggnaden i relation till dammfundamenten och de äldre lämningarna vittnar om vattenverksamhetens inflytande i landskapet. Platsen har varit betydelsefull för flottningsfundamentet fram till 1900-talets början.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

Åtgärder genom utrivning av dammbyggnaden är redan gjorda. Den bevarade flotrännan bör bevaras intakt om eventuell blockutläggning skulle önskas. Det finns goda möjligheter att leda om vattnet och på så vis bevara lämningarna. Vad gäller sågverksbyggnaden bör grundmuren bevaras för att kommande generationer ska kunna tolka och på så vis förstå sågverkets betydelse för bygden och industrihistorien.

Bilder av miljön 2014 och 2015

Bild 1. Vy över den avsänkta dammen. Till vänster ligger Hakafors såg.

Bild 2. Hakafors såg i bakgrunden och lämningen efter en äldre brygga i förgrunden.

Bild 3. Huvudfåran rinner numera i den upplagda stenkanalen för flottning.

Bild 4. Vy mot Hakafors sågverksbyggnad och de modernare industribyggnaderna i området.

Bild 5. Vy över Hakafors damms utseende efter utrivningen.

Bild 6. Fasaden mot norr. Byggnaden är i mycket dåligt skick och kommer tids nog att förfalla.

Bild 7. Intag till turbinhus.

Bild 8. Småspröjsade enlufts-fönster i den västra fasaden.

Bild 9. Interiört i sågverksbyggnaden.

Bild 10. Interiört i sågverksbyggnaden.

Bild 11. Ingången till sågverksbyggnaden.

Bild 12. Dammbyggnaden renoverades sista gången 1964.

Bild 13. Före utrivningen av dammkroppens skibord.

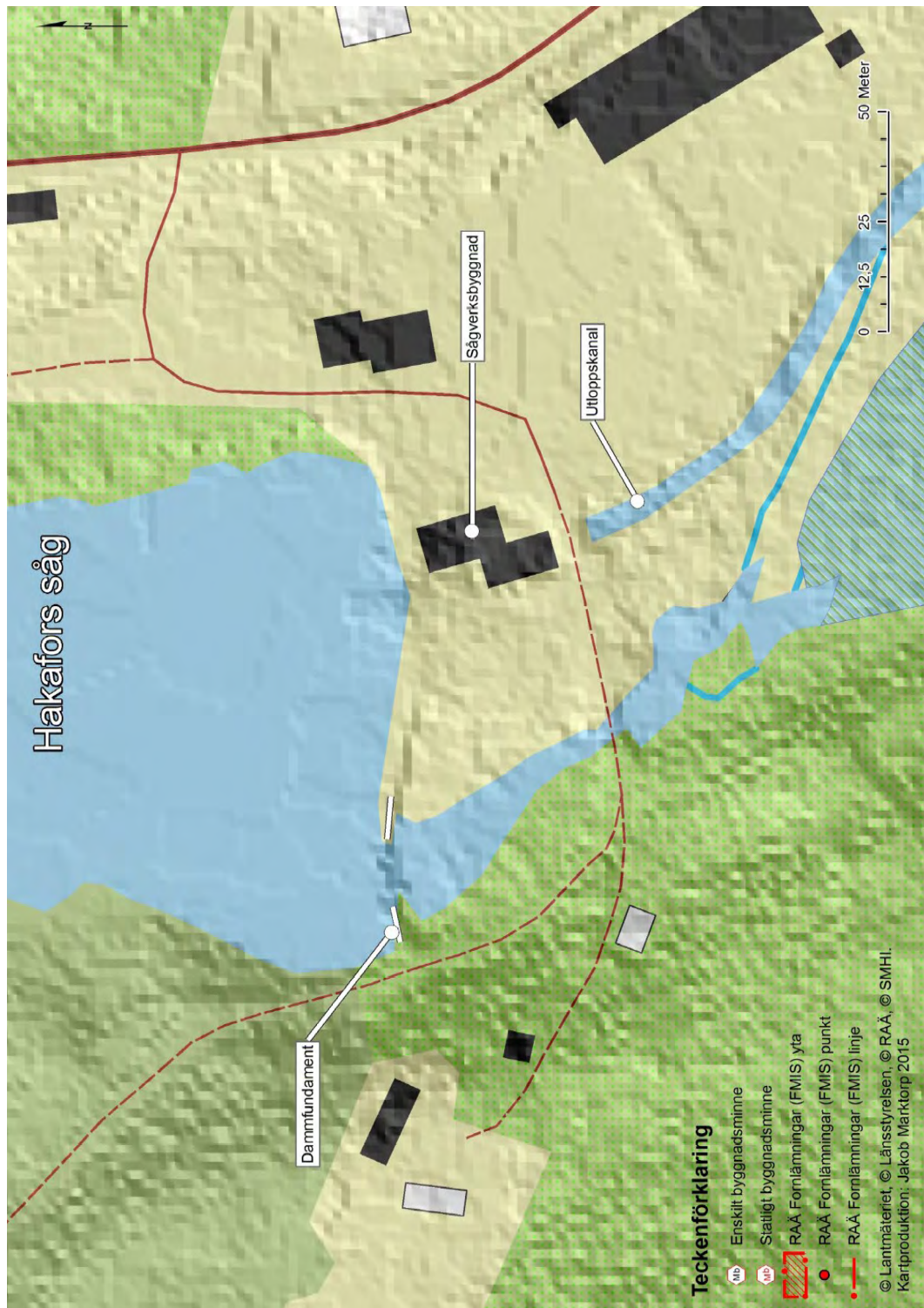

Bild 14. Efter utrivningen 2015.

Bild 15. Efter utrivningen 2015.

Kartbilaga

22. Agdasågen

Län, kommun, socken:	Kronoberg, Tingsryd, Tingsås 85
Huvudavrinningsområde:	Mieån
Byggår:	1700-talets första hälft.
Lagskydd:	Fornlämning enligt 2 kap KML.
Kulturhistorisk värdering:	Visst kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Sågverksbyggnadslämning och dammkropp.
Kärnvärden:	Som navet i småbrukarsamhället och bygden vittnar Agdasågens helhetsmiljö om husbehovssågens nödvändighet och betydelse i det äldre skogsbrukslandskapet.

Historik

Historiskt sammanhang: Sågkvarn.

Hakafors nuvarande ägare berättade om sågkvarnen på denna plats. Han berättade att folket i bygden sedan hans barndom kallat den för Agdasågen eller Agasågen. Sågkvarnen övergavs dock långt längre tillbaka än så. Agdasågen finns återgiven i generalstabskartan från år 1869¹⁴⁶. I ekonomiska kartan från år 1949 är sågen försvunnen¹⁴⁷. En såg kallad ”sågamöllan” uppges ligga mellan ”Myensbråte kvarn” och ”Hakasträngen” år 1747¹⁴⁸. Samma kvarn återges i en topografisk karta över Mieån år 1747 (Historisk karta 1)¹⁴⁹. Det är sannolikt att detta är samma sågkvarn som Agdasågen eftersom det är den enda kvarn eller kända lämningen som ligger inom angiven sträcka. En möjlig teori är att Agdasågen övergavs då flottningen och skogsbruket blev alltmer intensivt under slutet av 1700-talet och 1800-talet, vilket krävde en större anläggning för sågning och damm för timmermagasinering, som exempelvis Hakafors såg.

Beskrivning av miljön

Agdasågen ligger ett par hundra meter uppströms Hakafors såg intill en milsten i anslutning till den äldre sockenvägen. En mindre väg leder ner till vattnet och sågverkslämningen. På östra sidan av långsidan har troligtvis intaget till sågverksbyggnaden funnits. Fornlämningen utgörs av en sågverksbyggnad med grundmur i två fundament. Totalt cirka 1,8 meter hög, 12 meter lång och 4 meter bred i nordsydlig riktning av tuktade stenar cirka 0,4–1,3 meter stora. I vattnet går ut bräder med hål ”rustbäddar” i vilka anordningen till vattenhjulets träränna/skibord troligtvis har suttit.

Dammkroppen utgörs av en äldre skalmurskonstruktion med ett litet fall. Troligtvis har fallet drivit ett underfallshjul eller skvalta. Östra armen av dammvallen är 0,6 meter hög, 17 meter lång och 1,2 meter bred i västöstlig riktning. Dammbyggnaden är idag raserad men har sannolikt reglerats av två luckor alternativt en lucka och ett överfall. Bottenstocken är i trä och bevarad under vatten. Mölleön är till större delen utrasad i vattnet men grundstenarna går att skönja under ytan.

Kulturhistorisk värdering

Kvarnbyggnaden med beståndsdelar

Läget för sågverksbyggnadens grundmur har topografiska värden då den förmedlar grundläggande principer för vattenkraftsutvinning. Grundmuren är viktig för förståelsen av helhetsmiljön.

Dammen och vattenvägarna

Den äldre dammkonstruktionen och mölleön utgör en grundläggande förståelse för hur människan format vattnet och nyttjat dess kraft till förädling av jordbruks- och skogsråvaror.

¹⁴⁶ Rikets allmänna kartverks arkiv, Generalstabskartan, akt nr: Karlshamn J243-10-1, 1869.

¹⁴⁷ Rikets allmänna kartverks arkiv, Ekonomiska kartan, akt nr Loberget J133-3E9i51, 1949.

¹⁴⁸ Krigsarkivet, Amiralitetskollegium, GIV: nr 332, Om flottning i Mörrum ström och Mie å 1747.

¹⁴⁹ Krigsarkivet, Topografiska kartor, Geographisk Carta öfver Mörums och Miens Åar, 1747.

Helhetsmiljön

De värdebärande beståndsdelarna i helhetsmiljön utgörs av bevarade lämningarna på platsen. Dessa ger besökaren en inblick i hur de tidiga kvarnarna var utformade och användes längs Mieån. Som navet i småbrukarsamhället och bygden vittnar Agdasågens helhetsmiljö om husbehovssågens nödvändighet och betydelse i det äldre skogsbrukslandskapet.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

Observera att kvarnmiljön anses vara fornlämning enligt 2 kap. KML och eventuella ingrepp kan därmed kräva tillstånd. Vattenfall vid Agdasågen är lågt och utgör sannolikt inte något vandringshinder för fisk. Vid eventuella fiskevårdsåtgärder bör nämnda lämningar lämnas intakta. Ur kulturmiljösynpunkt skulle en uppbyggd passage vara att föredra framför ett jack i bottenstocken. Platsen bör skötas som fornvårdslokal samt skyltas upp vid vägen för att göras mer tillgänglig.

Bilder av miljön 2015

Bild 1. Vy över byggnadslämningen vid Agdasågen. Till vänster syns även delar dammkroppen som rasat ut i vattnet.

Bild 2. Agdasågens kvarnplan.

Bild 3. Den östra armen av dammkroppen.

Bild 4. Fallet vid Agdasågen.

Bild 5. Rustbäddarna i vattnet där skibordet till vattenhjulet troligtvis var.

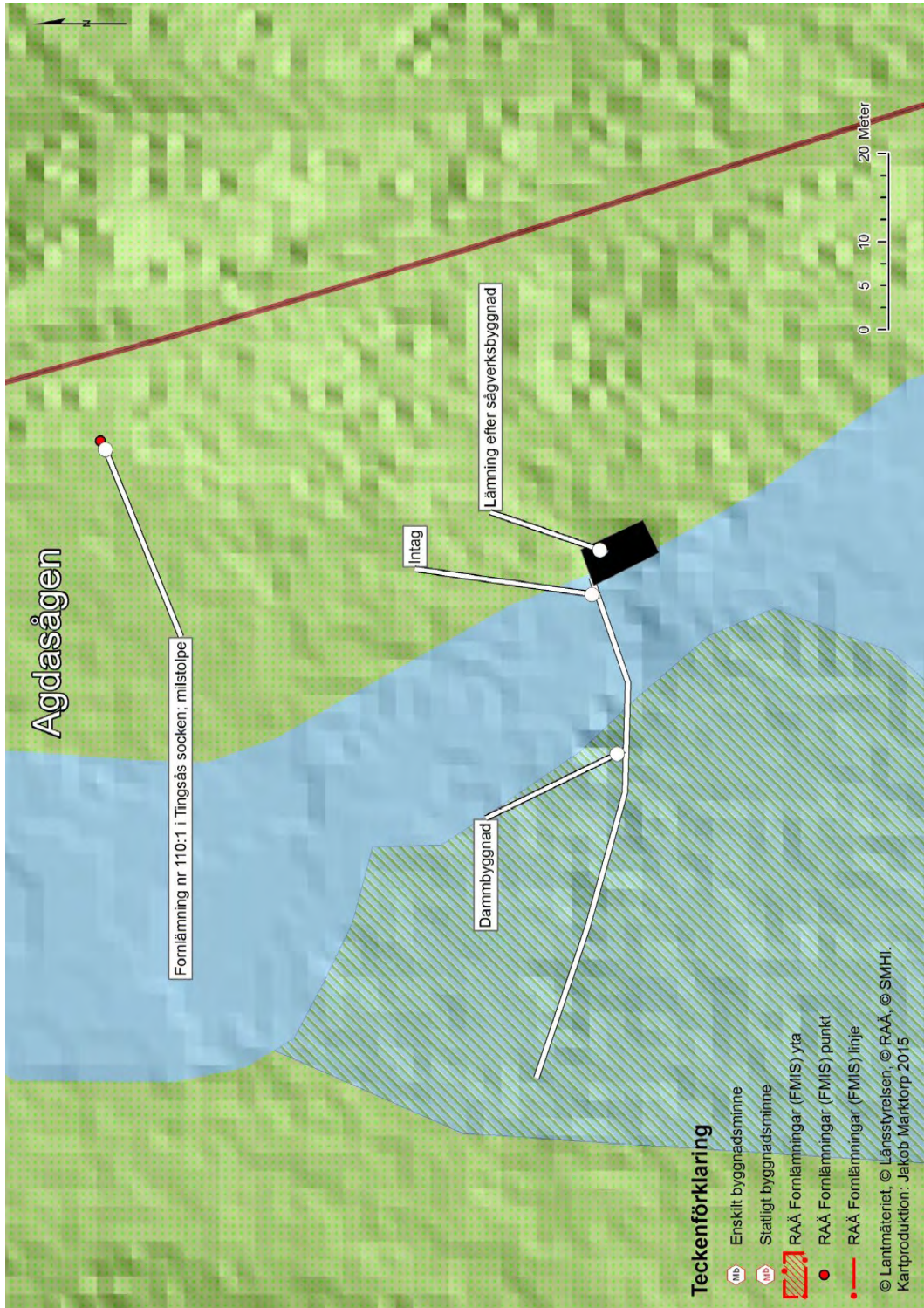
Bild 6. Lämningarna efter sågverksbyggnaden.

Historiska dokument, kartor och bilder

Historisk karta 1. En sågkvarn söder om Midingsbråte och norr om Hakafors (nr 7) återges i en topografisk karta från år 1747. Krigsarkivet 1747.

Kartbilaga

23. Gäddeviksås och Midingsbråtes kvarn och såg

Län, kommun, socken:	Kronoberg, Tingsryd, Urshult och Tingsås
Huvudavrinningsområde:	85 Mieån
Byggår:	1700-tal till 1900-tal.
Lagskydd:	Generella hänsynsbestämmelser enligt KML, MB och PBL.
Kulturhistorisk värdering:	Högt kulturhistoriskt värde.
Värdebärande beståndsdelar:	Byggnader, kvarnutrustning, stenskoningar och dammkroppar med regleringsmekanism för flottning. Sågverk i drift.
Kärnvärden:	Fortgående driften förmedlar principer för vattenkraftsutvinning ur flera teknik- och kulturhistoriskt intressanta aspekter. Mycket god förståelse platsens historiska sammanhang.

Historik

Historiskt sammanhang: Såg- och mjölkvarn. Kronohålldamm för flottning.

Gäddeviksås kvarn och Midingsbråtes kvarnar är utpekade i häradskartan över Kinnevald från år 1661. I en ägomätningsskarta från år 1674 benämns platsen intill kvarnarna som öde (Historisk karta 1). Efter besiktning år 1807 skattlades Gäddeviksås kvarn mot tullmæld genom kungl. kammarkollegiet år 1810 och på nytt till samma ränta år 1861¹⁵⁰. Midingsbråte kvarn fanns omnämnd i 1698 års kvarnkommissionsprotokoll där fyra stenar till skvaltor fanns antecknade. Vid 1600-talets slut var dock ett par av skvaltorna ödelagda och ett par var övergivna av åborna. År 1817 ändrades tullmällden vid Midingsbråte kvarn och år 1822 skattlades en ensam kvarnbyggnad på platsen¹⁵¹.

Vid kvarnarna i Midingsbråte och Gäddeviksås planerade Kronan åtgärder för allmän flottning redan år 1675 (Historisk karta 2). ”Ifrån Mien till kvarnen nr 2 blir att röja bort sten och kvarndammarna. Ifrån nr 2 till nr 3 är stilla vatten och intet behöver att röjas”¹⁵². Det är dock sannolikt att flottning för husbehov pågick tidigare än så, inte minst vid Midingsbråte och Gäddeviksås kvarnar. ”Ävenledes torde givas vid handen om Mye å kunde brukas till flottning innan kungliga amiralitetet låtit lägga handen vid dess flottbarhet”¹⁵³.

Kvarnen vid Midingsbråte beskrivs i samband med åtgärder för flottning år 1747;

Efter ett stenkast upprensning från utloppet av sjön Mye kronohålldammen blev gjord som än står kvar på västra sidan i strömmen, varest en holme ligger mitt i strömmen och kvarnen i den östra strängen belägna som höra till Myensbråte och gav mycket ål: och därest flottrännen ej varit utsedd vara för, hade nog Myensbråte haft kvarn i västra strängen som deras landgränser intill strömmen över fjärdingsväg neder. Denna kronohålldamm är vid makt, men behövas såväl nu reparation som då kapten Pley lät sätta den i stånd, då virke för kungliga amiralitetet utflottades; så är ock, som tillförne remonstrerats, järnstång och lås med haspar förlidet år blivit av vanartigt folk borttagna¹⁵³.

Vid kvarnarna finns idag tre dammbyggnader, varav två reglerar vattentillförseln till Mieån från sjön Mien. I samband med kronans intresse för flottning längs Mieån har dammbyggnaderna spelat en avgörande roll då dammkroppen vid Mien utgjorde hålldamm för timmer. Kompaniskrivaren Hall beskrev dammbyggnaden vid Mien i ett brev angående förbrytelser mot kungliga förordningar och sabotage år 1745 ”... en stark stenmur och hålldamm gjord vid sjön Mien i Småland strax vid gränsen att hålla vattnet i sjön till dess de bliva färdiga gå ut med flottarna”¹⁵⁴.

Bommen vid dammbyggnaderna skulle regleras av Kronan för att förhindra olovlig handel och flottning längs Mieån. Om detta berättas förutom år 1747 även på 1760-

¹⁵⁰ Kronobergs läns landskontor, GVIII:1, Register öfver 1838 års qvarn förteckningar, 1838, s. 146.

¹⁵¹ Kronobergs läns landskontor, GVIII:1, Register öfver 1838 års qvarn förteckningar, 1838, s. 445.

¹⁵² Krigsarkivet, Topografiska kartor nr.37, Afriningh oppå den åhn ifrån siön Myen till Carelshambn, 1675.

¹⁵³ Krigsarkivet, Amiralitetskollegium, GIV: nr 332, Om flottning i Mörrum ström och Mie å 1747.

¹⁵⁴ Landsarkivet i Lund, Blekingearkivet, Bräkne härads dombok 1668-1750.

talet då både ”flottsträng och lås” vid Miens damm stals av ”vanartigt folk”. Landshövdingen i Kronoberg föreslog således att en jägeribetjänt skulle anställas för att vårda bommen och skogarna däromkring¹⁵⁵. I storskifteskartan från 1787 finns bommen återgiven (Historisk karta 3).

Bommen omtalas även år 1756;

Beträffande våldet, som uppå bommen skett, så finns det således vara givet, att bomstocken som är över rännen lagd, vilken uti dammarmarna varit inhuggen, är därifrån lösgjord, sedermera varit upplyft och vänd på andra sidan, varmedelst de så kallade kindstakar eller fem tum breda trän, vilka gått neder uti rännen och hindrat flottningen, kommit uti den ställning och läge, att virke kunnat igenom rännen flottas.

Detta har icke med någon särdeles möda eller svårighet kunnat ske, emedan dammarmarna, är numera förruttnade, och knutarna ... uti bomstocken var fästad, alldeles förmultnade samt på den ena sidan brända, och således bliver en ny damm och boms byggnad alldeles oundviklig, såvida man skall kunna hindra eke- och andra förbjudna träns olaga flottning, ifrån ekeskogar, som omkring Mie ström belägna finnes, vilka säkerligen är för kungliga örlogsflottan de bästa och nyttigaste, som uti Kronobergs län utsökas kunna.

Öster om denna flotträna haver kungliga amiralitetskollegium tillika med den byggnad och inrättning låtit uppsätta en damm över den delen av strömmen, som leder till trenne nedan belägna kvarnar, emedan nödvändigheten fordrat, att vattnet därstädes skall uppdämmas, enär stort och grovt ekevirke igenom flottrännen ledas skall.

Till ny damms och boms inrättning vid flottrännen åtgår efter nogaste överseende och förslag 16 stycken ekar, utom 2 st ekar, som kunna behövas till plankor, i den händelse, att de nu uti bottnen vid bröstet dammen befintliga plankor skulle vara odugliga, enär de vid ny damms uppsättande, komme att upptagas¹⁵⁶.

Midingsbråtes och Gäddeviksås kvarnar är idag i drift för elproduktion och sågverksamhet för husbehov. Kvarnarna tillhör Rune Nilsson, vars bror Erik Nilsson äger den intilliggande gården där timmer avverkas och sedan sågas vid kvarnen. Kvarnen har funnits i släkten sedan 1943 och gården sedan 1910. Rune och Eriks farfar Frans Johan Nilsson kom till kvarnen som arbetare på 1880-talet. Han förvärvade den intilliggande gården år 1910 och hans son (Runes och Eriks farbror) Knut Nilsson köpte Midingsbråtes kvarn år 1943 och Gäddeviksås kvarn år 1950.

Erik och Rune sågar fortfarande timmer vid den vattendrivna ramsågen. År 1988 ställdes driften av sågverket om från direkt turbindrif till elektrisk drift. Numera hämtas virke från gården. Stockar sågas upp till cirka fem plankor/stock. Förr var det

¹⁵⁵ Krigsarkivet, Amiralitetskollegium, GIV: nr 332, vol. 154. Angående bommens och flottrännornas vidmakthållande i Mie å, 1776.

¹⁵⁶ Krigsarkivet, Amiralitetskollegium, GIV: nr 332, vol J 4. Berättelse fr varvskontoret, 1756.

cirka sex man som arbetade med sågning då det fanns kommersiellt intresse. Det fanns vid den tiden även en kantskärare intill ramsågen. På 1960–1970-talen sågades mycket lövträd men numera är det mest gran och en del tall.

Beskrivning av miljön

Midingsbråtes kvarn (Bild 1–5) ligger på den västra sidan av Mieån och är den äldsta av de två kvarnbyggnaderna. Byggnaden är uppförd på granitmurad grund i falurödmålad locklistpanel under ett sadeltak av profilerade asbestcementplattor. Fasaden mot söder har fyra fönsternischer. Fönsternischen på ovanvåningen har ett välvt överstycke med ett solfjäderspröjsat tvåluftsfönster med möteskarm. På bottenvåningen är två spröjsade tvåluftsfönster med möteskarm monterade. På källarplan och den västra fasaden finns respektive ett spröjsat tvåluftsfönster med möteskarm. Den sydöstra sidan av grundmuren i Midingsbråte kvarnbyggnad är förbättrad med betong. På baksidan, mot norr, finns ramsågen med cirkelklinga, som fortfarande är i bruk och sågar för husbehov. Denna är uppförd cirka 1920 under ett sadeltak med profilerade asbestcementplattor med ett innertak av spån.

Gäddeviksås kvarn (Bild 1–3 och Historisk bild 1) ligger på den östra sidan av Mieån och är uppförd cirka 1850 i tre våningar på granitmurad grund i falurödmålad locklistpanel under ett sadeltak av profilerade asbestcementplattor med ett innertak av spån. Långsidorna mot norr byggdes ut med holkar år 1932 för att få plats med plansikt på tredje våningen.

Holkarna byggdes i material taget från Gäddeviksås gård vilket en inskrift vittnar om ”Byggt 1885 av ... vid Gäddeviksås gård”.

Längs södra långsidan finns fem fönsternischer varav fyra med spröjsade tvåluftsfönster med möteskarm samt ett spröjsat trelufts-fönster med möteskarm. Östra kortsidan har tre fönsternischer med spröjsade tvålufts-fönster med möteskarm och den västra kortsidan ett spröjsat tvålufts-fönster med möteskarm. Den norra långsidan har två fönsternischer med ett spröjsat trelufts-fönster med möteskarm och ett spröjsat tvålufts-fönster med möteskarm. Vid den norra sidan av Gäddeviksås kvarn finns ett tillbyggt förråd samt ett friliggande skjul (Bild 2), båda i locklistpanel under pulpettak med profilerade asbestcementplattor.

I Gäddeviksås kvarn finns kvarnverket med drivhjul och remmar bevarade. På bottenvåningen finns två stenpar (Bild 7). Tidigare satt en ratt vid malstenarna som reglerade en intaget till turbinen. En valsstol (Bild 8) och två rensmaskiner av tyskt fabrikat finns kvar på andra våningen (Bild 9). Rensmaskinerna tillverkades på 1940-talet och användes i förädlingsprocessen av vete. På tredje våningen finns en plansikt (Bild 10) som sattes in på 1930-talet, då kvarnbyggnaden även byggdes ut med två holkar eller ett ”mittskepp”. På tredje våningen finns flera trummor där säden släpptes ner för malning. I kvarnen fanns även en kvarnkammare under trappan – där möllaren kunde få sin vila på en brits.

Bland mjöldamm, oväsen, remmar och drivhjul bodde på 1800-talet möllaren med fru och barn på kvarnens andra våning. Om detta vittnar tapetrester på andra våningens nordöstra vägghörn. På sommaren då det blev varmare flyttade familjen även upp på tredje våningen. Detta var innan den intilliggande mjölnarbostaden uppfördes år 1932.

Båda kvarnarna drevs från början av vattenhjul. Turbinerna installerades år 1932 i Gäddeviksås kvarn respektive 1949 i Midingsbråtes kvarn. Turbinen i Gäddeviksås kvarn är av Alvesta-fabrikat om 10 hkr och turbinen i Midingsbråtes kvarn är av Hällarydsfabrikat om 20 hkr. Båda turbinerna är av francistyp och är installerade i en gemensam turbinsump med cementväggar i ett turbinhus under pulpettak i korrugerad plåt. Turbinhuset anlades ursprungligen på 1940-talet men efter renovation år 1988 sammanlänkar numera turbinhuset de båda byggnaderna (Bild 1).

På andra sidan vägen, väster om ån, låg tidigare en smedja (Historisk bild 1). Det finns idag inga synliga spår kvar efter denna. I den västra åfåran ligger den äldre sågverksbyggnaden från sent 1700-tal som var i drift till 1920-talet (Bild 4). Stommen är i fur med falurödmålad slätpanel under ett sadeltak av profilerade asbestcementplattor. Kortsidan mot söder har en fönsternisch med ett småspröjsat tvåluftsfönster. Byggnaden är numera förråd och magasin för virke. Vid byggnaden finns en äldre fungerande ålkista som är uppdelad på flera andelar mellan gårdarna. Byggnaden har en hög grundmur i granit där bottenvåningen användes för sågspånsförvaring. Genom en dörr skyfflades sedan allt sågspån ut. Då Erik och Rune var barn på 1950-talet fick de under sågverksamhetens lågsäsong hjälpa till att tillverka trälådor i sågverksbyggnaden som beställdes av bland andra fruktodlarna i Urshult.

Utskovsdammen vid sågverksbyggnaden är i platsgjuten betong med två utskov. Luckorna i det västra utskovet är borttagna och endast stålgåtar finns. Det östra utskovet reglerar flödet till ålkistan (Bild 11 och 12). Detta regleras genom två spetluckor i trä med ståndare i trä och gåtar i stål. Nedströms dammkroppen är åfåran skodd i tuktad och otuktad sten (Bild 11).

Uppströms kvarnen ligger ytterligare två utskovsdammar. Den västra dammbyggnaden är uppförd år 1910-1911 i platsgjuten betong med tre utskov (Bild 13-15 och Historisk bild 5). Det västra med ett betonggjutet skibordsvärn som regleras med träsättar i stålgåtar. Det mellersta utskovet regleras med tre spetluckor i stål med ståndare i trä samt hatt och gåtar i stål. Det östra utskovet är konstruerat för att släppa igenom timmer vid flottning. Utskovet regleras av en planlucka med spel och vevanordning. Luckorna i trä har ståndare i trä med stålhatt och sitter i gåtar av stål.

Den östra åfåran är stenskodd. Utskovsdammen är uppförd år 1910-1911 (Bild 16 och 17). Den västra armen i platsgjuten betong med två utskov och den östra armen med ett överfallsvärn i betong med sättar i trä. Det västra utskovet regleras med tre spetluckor i trä med ståndare och gåtar i stål. Det mellersta utskovet har tre träluckor med ståndare och gåtar i stål.

Kulturhistorisk värdering

Kvarnbyggnaden med beståndsdelar

Det kulturhistoriska värdet vid Midingsbråte och Gäddeviksås kvarnar finns i miljöns många tidslager av byggnader och landskapsstrukturer i relation till det topografiska läget och platsens topologiska sammanhang. Om detta vittnar den äldre kvarn- och sågbyggnaden med kvarnholmen i västra åfåran. Midingsbråtes kvarn från tidigt 1800-tal och Gäddeviksås kvarn som byggdes om under 1800-talets mitt. Det är en levande kulturmiljö där det traditionella brukandet ännu förvaltas. Starka pedagogiska

värden är således kopplade till den bevarade utrustningen i kvarn- och sågbyggnaden samt den upprätthållna driften av dammbyggnader och sågverk.

Dammen och vattenvägarna

Dammbyggnaderna vid Mien har under århundraden varit betydelsefulla för flottningen och avgörande för vattenkraftsutvinningen i Mieån. De idag synliga dammkropparna härrör från tidigt 1900-tal men har sannolikt inre konstruktioner från åtminstone 1600-tal. Dammkropparna och hävden av platsen är idag avgörande för kvarnmiljöns fortlevnad. Av de tre dammkropparna är den övre västra dammkroppen av högst kulturhistoriskt värde då den genom regleringsmekanismen för flottning vittnar om en svunnen epok av tidigindustri och skogsbruk. Vattenvägarna är mycket kulturhistoriskt intressanta då de utifrån känt material är bland de första stenrensade vattenvägarna i Sverige som är avsedd för flottning.

Helhetsmiljön

Till platsen finns många berättelser knutna; både skogs- och industrihistoria, genom flottning, såg- och kvarnverksamhet. Platsen utgör ett landskapsrum som vittnar om många generationers upplevelser och inverkan i skogsbygden. Helhetsmiljön har därmed många representativa tidslager.

Sågen är fortfarande i drift och en av kvarnbyggnaderna har nästan komplett utrustning och skulle kunna tas i drift igen. Detta gör att miljön förmedlar en mångfacetterad och pedagogisk verksamhet där vattenkraft fortfarande utgör kärnan.

Miljön har utgjort en knutpunkt för tidigindustri och är en av de platser i Sverige där Kronan tidigt hade intresse i skogsindustri och flottning. Som centralt element sammanlänkar Mieån flera vattenanknutna verksamheter och deras delaktighet i landskapets utformning och bygdens samhälleliga utveckling. Kvarnmiljön vid Midingsbråte och Gäddeviksås tingar ett högt kulturhistoriskt värde. Helhetsmiljön ger en mycket god förståelse för platsens betydelse och historiska sammanhang.

Förslag till kulturmiljöhänsyn

Observera att ingrepp i kulturmiljön kan kräva tillstånd och utredning enligt KML.

Den östra dammkroppen är avgörande för upprätthållandet av kvarnens drift och underhåll. Vidare skulle åtgärder kräva ingrepp både vid dammkroppen och vid kraftverket vilket sannolikt skulle påverka verksamheten negativt. Därmed är den östra åfåran inte lämplig för faunapassager.

Den övre dammkroppen i den västra åfåran är i sitt slag unik med en regleringsanordning avsedd enbart för flottning. Vid den nedre dammkroppen i västra åfåran finns en bevarad ålkista med anor som fångstplats sedan åtminstone 1700-tal samt stenskoningar av hög ålder. Ur kulturmiljösynpunkt är därför ett omlöp att föredra vid den västra åfårans övre dammkropp – för att bevara dammkroppen intakt. Alternativt ett inlöp i det västra utskovet. Samt ett inlöp i den västra åfårans nedre dammkropp i det västra utskovet – för att bevara stenskoningarna intakta.

Bilder av miljön 2015

Bild 1. Från höger är Gäddeviksås kvarnbyggnad, därefter den sammanlänkande kraftverksbyggnaden, Midingsbråtes kvarn och längst till vänster den äldre sågverksbyggnaden.

Bild 2. Gäddeviksås kvarnbyggnad med tillhörande förrådsbyggnad, sett från nordost.

Bild 3. Gäddeviksås och Midingsbråte kvarnbyggnader, sett från nordväst. I förgrunden även ramsågsbyggnaden.

Bild 4. Midingsbråtes äldre sågverksbyggnad.

Bild 5. Midingsbråtes kvarnbyggnad, sett från sydväst.

Bild 6. Interiört bottenvåning i Gäddeviksås kvarn.

Bild 7. Ett av de två stenparen i Gäddeviksås kvarn.

Bild 10. Plansikt på tredje våningen.

Bild 11. Den västra åfåran vid den äldre sågverksbyggnaden är stenskodd med hjulgrav och dammkropp. Till höger syns ålkistan.

Bild 12. Utskovsdammen vid den äldre sågverksbyggnaden. Med intag till ålkista.

Bild 13. Den västra utskovsdammen från år 1910 sett nedströms ifrån.

Bild 14. Det östra utskovet i den västra utskovsdammen regleras med spel och vevanordning avsedd för flottning.

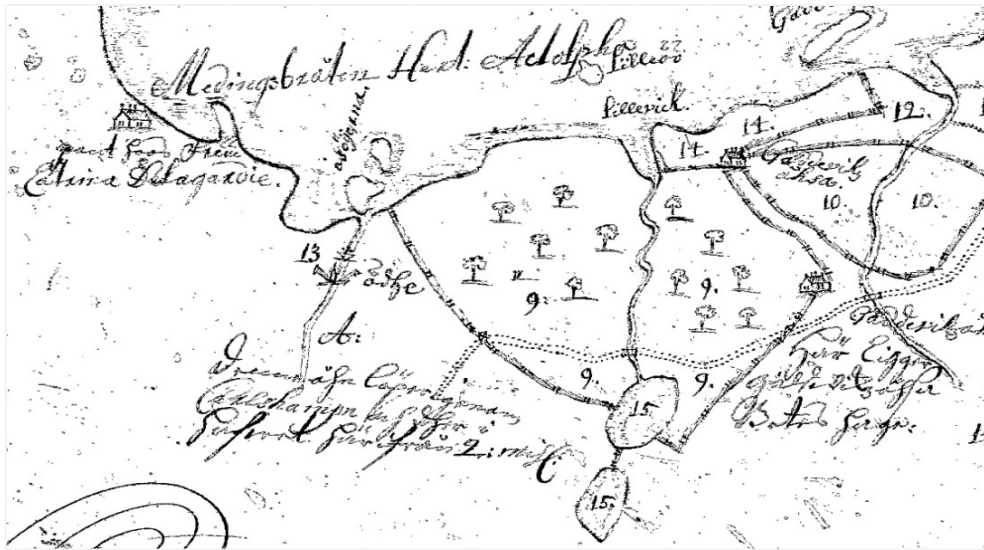

Bild 15. Den västra utskovsdammen sett från östra sidan.

Bild 16 och 17. Den östra utskovsdammen uppförd 1910.

Historiska dokument, kartor och bilder

Historisk karta 1. I en ägobeskrivningskarta från 1674 visas kvarnarna vid Midingsbråte och Gäddeviksås. Platsen beskrivs vid den här tiden som öde. Lantmäterimyndigheternas arkiv 1674–1687.

Historisk karta 2. I en topografisk karta över Mieåns flottled från 1675 visas kvarnarna vid Midingsbråte och Gäddeviksås. Krigsarkivet 1675.

Historisk karta 3. I storskifteskartan från år 1787 över Midingsbråtes utägor visas kvarnarna samt dammbyggnaden "Mie Bom" vid sjön Mien. Lantmäteristyrelsens arkiv 1787.

Historisk bild 1. Flygfoto över Gäddeviksås och Midingsbråte kvarnar. Notera Smedjan till vänster om vägen och timmermagasinet runt Midingsbråte gamla såg. Fotografiet ägs av Rune Nilsson.

Historisk bild 2. Foto över såglaget vid Gäddeviksås kvarn och såg på 1950-talet. Fotografiet ägs av Rune Nilsson.

Historisk bild 3. Mjölaren omkring 1950-talet hissar ner det nymalda mjölet. Fotografiet ägs av Rune Nilsson.

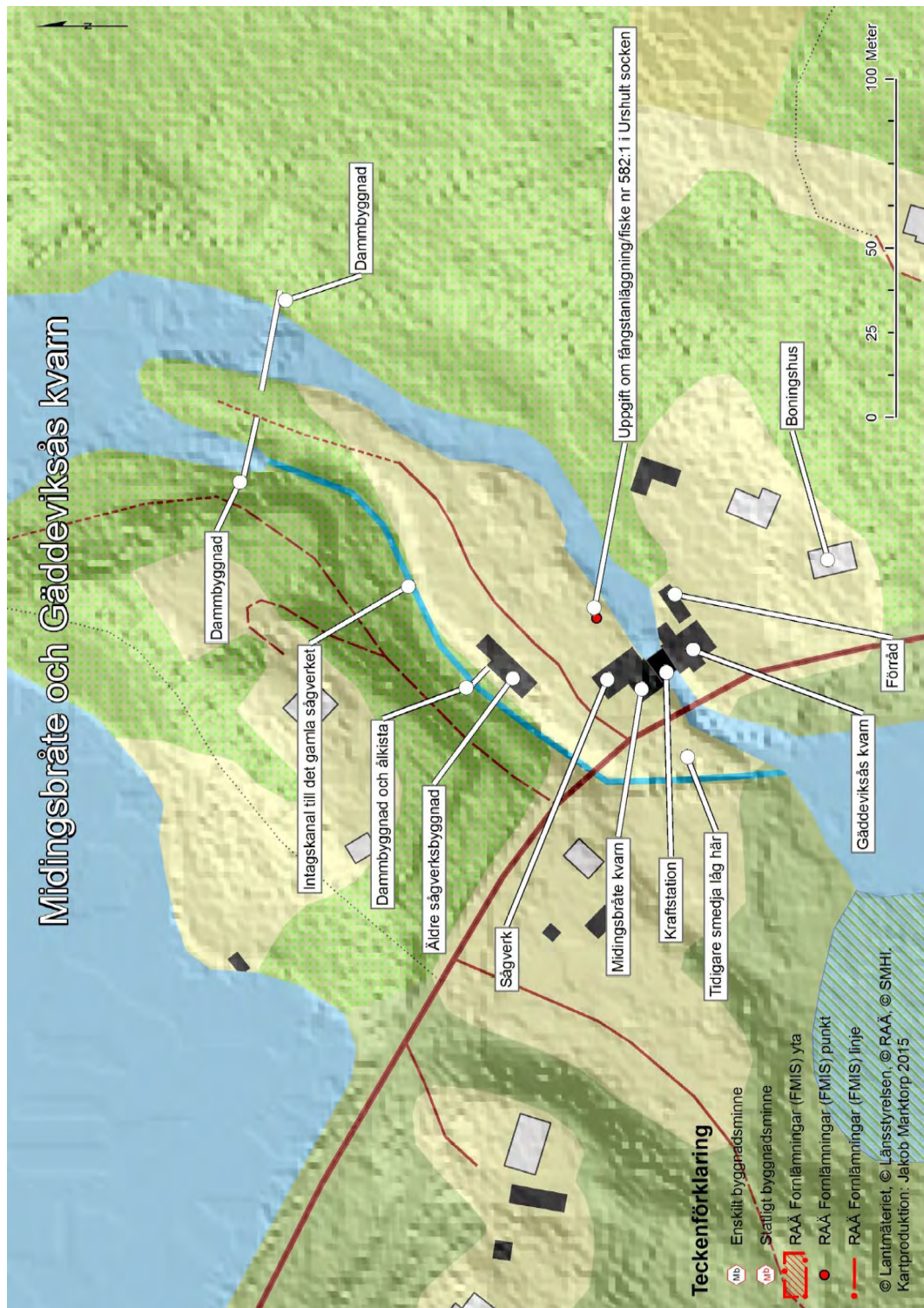

Historisk bild 4. Timmersågning omkring 1950-talet. Fotografiet ägs av Rune Nilsson.

Historisk bild 5. Dammybyggnaderna vid Gäddeviksås och Midingsbråte kvarnar står färdiga år 1911. Fotografiet ägs av Rune Nilsson.

Kartbilaga

Referenser

- Marktorp Jakob & Roslund-Forenius Ylva, *Flottningslämningar i Blekinge, Kronoberg och Skåne län*, Länsstyrelsen i Kronobergs län, 2013.
- Rikets allmänna kartverks arkiv, Generalstabskartan, aktnr: Karlshamn J243-10-1, 1869.
- Rikets allmänna kartverks arkiv, Häradsekonomiska kartan, aktnr: Svängsta J112-4-18; Karlshamn J112-4-25, 1915-1919.
- Rikets allmänna kartverks arkiv, Ekonomiska kartan, aktnr: Loberget J133-3E9i51, 1949.
- Rikets allmänna kartverks arkiv, Ekonomiska kartan, aktnr: Froarp J133-3E6i73; Grimsmåla J133-3E8i73, 1971.
- Petersson Helen, *Asarumsdalen: Tararp – en by i förvandling*, Asarums hembygdsförening, 2011.
- Torebrink Petra, *Kulturbistorisk dokumentation av vattendrag i Blekinge 2005-2008 – Mörrumsån, Mieån, Bräkneån och Lyckebyån*, Länsstyrelsen i Blekinge län, Växjö, 2006.
- Winning, Jacob (red.), *Svenska kvarnar*, Svenska Yrkesförlaget, Hälsingborg, 1940.

Otryckta källor

- Blekinge län landskontor, GIIc:2, Specication öfwer skattlagde miohl och sågeqvarnar uthi Blekings län, efter 1718 åhrs jorde ransakning och ytterligare undersökning anno 1720.
- Blekinge län landskontor, GIIc:2, Förteckning öfver befintlige såg qvarnar uti Bräkne och Lister häraders fögderie, 1805-1806.
- Blekinge län landskontor, GIIc:2, Brev angående Norra Hoka kvarn 1838.
- Blekinge län landskontor, GIIc:2, Förteckning öfver expedierade utslag i anledning af advocatfiscali embetet, 1839-1842.
- Blekinge län landskontor, GIIc:2, Avskrift angående Nyemölle kvarns stenpar, 1841.
- Blekinge läns landskontor, GIIc:2, Brev angående Jeppshoka kvarn, 1841.
- Blekinge läns landskontor, GIIc10, Förteckning över skattlagda mjölkvarnar, 1800.
- Blekinge läns landskontor, GIIc10, Asarum sockens ransakningshandlingar, 1806.
- Brandförsäkringsverket, Granefors kopparhammare, försäkringsnummer: 07057, 1808.
- Brandförsäkringsverket, Granefors kopparhammare, försäkringsnummer: 21580 Nr 16 FROARP ¼ KRSK, 1850.
- Brandförsäkringsverket, Granefors kopparhammare, försäkringsnummer: 21580 Nr 16 FROARP ¼ KRSK, 1860.
- Brandförsäkringsverket, Nr 16 TROARP GRANEFORS, försäkringsnummer: 24990, 1874.

Brandförsäkringsverket, Kopparsmedja vid Granefors kopparhammare, Nr 76
Froarp ¼ MTL KRSK, försäkringsnummer: 28366, 1887.

Brandförsäkringsverket, Granefors kopparhammare, försäkringsnummer: 28876,
1889.

Brandförsäkringsverket, Granefors koppar och messingsfabrik AB,
Försäkringsnummer: 30541, 1893.

Brandförsäkringsverket, Granefors koppar och messing AB, försäkringsnummer:
30847, 1894.

Brandförsäkringsverket, Bomullsfabriken wid Strömma, försäkringsnummer: 18166,
1842.

Brandförsäkringsverket, Strömma bomullsspinneri, försäkringsnummer: 58071, 1925.

Gabrielson Bengt, Stampen och Strömma [opublicerat manuskript].

Granefors bruks arkiv, Privelegiebrev 1737.

Granefors bruks arkiv, Granefors historia [opublicerat manuskript].

Krigsarkivet, Topografiska kartor nr.37, Afriningh oppå den åhn ifrån siön Myen till
Carelshambn, 1675.

Krigsarkivet, Amiralitetskollegium, GIV: nr 332, vol 6, Landshövdingars skrivelser
till Kunglig majestät, Blekinge län. Om timmerstöld, Mie å, 1728.

Krigsarkivet, Amiralitetskollegium, GIV: nr 332, Om Mörrum ström och Mye å
1745.

Krigsarkivet, Amiralitetskollegium, GIV: nr 332, Om flottning i Mörrum ström och
Mie å 1747.

Krigsarkivet, Topografiska kartor, Geographisk Carta öfwer Mörrums och Miens Åar,
1747.

Krigsarkivet, Amiralitetskollegium, GIV: nr 332, vol J 4. Berättelse fr varvskontoret,
1756.

Krigsarkivet, Amiralitetskollegium, GIV: nr 332, vol. 154. Angående bommens och
flottrännornas vidmakthållande i Mie å, 1776.

Kronobergs läns landskontor, GVIII:1, Register öfver 1838 års qvarn förteckningar,
1838.

Landsarkivet i Lund, Blekingearkivet, Bräkne härads dombok 1668-1750.

Lantmäterimyndigheternas arkiv, ägobeskrivning 1674-1687, akt nr: 07-TIM-151.

Lantmäterimyndigheternas arkiv, Rågångsätgård Froarp, 1777, akt nr: 10-ASA-12.

Lantmäterimyndigheternas arkiv, ägobeskrivning 1778, akt nr: 10-KAH-5.

Lantmäterimyndigheternas arkiv, ägobeskrivning 1781, akt nr: 10-ASA-14.

Lantmäterimyndigheternas arkiv, enskifte över Asarums by 1818, akt nr: 10-ASA-54.

Lantmäterimyndigheternas arkiv, Enskifte över Jepps Hoka ägor 1825, akt nr: 10-
ASA-82.

Lantmäterimyndigheternas arkiv, Laga skifte över Ringamåla ägor, Ägobyte 1830,
akt nr: 10-RIN-49.

Lantmäterimyndigheternas arkiv, Laga skifte över Dannemarks ägor 1838, akt nr: 10-RIN-56.

Lantmäterimyndigheternas arkiv, laga skifte av Norra Hoka 1863, akt nr: 10-RIN-74.

Lantmäterimyndigheternas arkiv. Avsöndring Loberget 1911. 10-RIN-639.

Lantmäterimyndigheternas arkiv. Enskifte 1826. 10-RIN-40.

Lantmäterimyndigheternas arkiv, ägostyckning 1898, akt nr: 10-RIN-95.

Lantmäterimyndigheternas arkiv, ägobyte 1853, akt nr: 10-ASA-147.

Lantmäteristyrelsens arkiv, Storskifte på utmark/utägor 1787, akt nr: Urshult socken Midingsbråte nr1-2.

Lantmäteristyrelsens arkiv, Storskifte Tararp nr 1-4 1801, akt nr: Asarums socken Tararp nr 1-4.

MIFO-blankett LST F1082-0013 Sågverk Loberget.

Riksarkivet, Brandförsäkring Asarum Stampen nr 24, 1794, Brandförsäkringsnummer: 02028.

Riksarkivet, Brandförsäkring Asarum Stampen nr 24, 1839, Brandförsäkringsnummer: 17617.

Riksarkivet, Brandförsäkring Asarum Stampen nr 24, 1863, Brandförsäkringsnummer: 22082.

Riksarkivet, Brandförsäkring Asarum Janneberg, 1881, Brandförsäkringsnummer: 26650.

Riksarkivet, Jordeböcker i Blekinge län 1726, akt nr: 55201.10:37.

Söderbygdens Vattendomstol, Fia:50:AD:22, Karta öfver Granefors Bruksområde, Blekinge län, Asarum socken, 1891.

Söderbygdens vattendomstol. Klandertalan angående flottning i Långasjön Micån 1922, akt nr: F 1 A. AD 24, 1922.

Söderbygdens vattendomstol, F1A, vol 46, Uppgifter ur Kammaradvokatfiskalsämbetet, akt nr: AD:23, 1922.

Söderbygdens Vattendomstol, F1a:50:AD:22, Ansökan av Aktiebolaget Svenska Metallverken om prövning av lagligheten av bolaget tillhöriga vattenkraftanläggningar vid Granefors i Asarum socken, Blekinge län, 1923.

Digitala källor

Kreativum, Historia om Strömma. Tillgänglig 2015-05-12:
<http://www.kreativum.se/historia/>

Länsstyrelsen i Kronobergs, kvarn- och såginventering 1999. Tillgänglig 2015-04-20:
<http://web05.lansstyrelsen.se/Kartwebb/kvarnsag/default.asp>

Riksantikvarieämbetet, Fornminnesregistret. Tillgänglig 2015-05-05:
<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Bilaga 1 – Kulturhistorisk värdering

De dokumenterade kulturmiljöerna värderas utifrån fem värdeklasser:

1. Mycket högt kulturhistoriskt värde
2. Högt kulturhistoriskt värde
3. Kulturhistoriskt värde
4. Visst kulturhistoriskt värde
5. Inget eller mycket lågt kulturhistoriskt värde

Det kulturhistoriska värdet innebär att miljön har förmåga att förmedla förståelse och kunskap om historiska händelser och sammanhang. Platser, miljöer och företeelser kan berätta hur människor har levt genom olika tider och brukat landskapet. Genom exempelvis byggnadsteknik, byggnadsmaterial och strukturer i landskapet ges information om det förflutna. Även immateriella företeelser så som hantverkskunskap, sedvanor och muntlig tradition förmedlar kunskap om historien och människors levnadsvillkor.

Vid ett *mycket högt kulturhistoriskt värde* är miljön särskilt välbevarad och komplex. Kvarnbyggnaden, interiört såväl som exteriört, vattenvägar och den omkringliggande helhetsmiljön förmedlar en tydlig och bred historisk förståelse för vattnet som kraftkälla. Miljön går att koppla till ett historiskt sammanhang. Vid ett mycket högt kulturhistoriskt värde bör helhetsmiljön samt dess beståndsdelar bevaras intakta och stor hänsyn bör tas vid åtgärder.

Vid ett *högt kulturhistoriskt värde* är miljön välbevarad och helhetsmiljön är tydligt läsbar. Vissa egenskaper hos miljön är förändrade eller borta, men helhetsmiljön är intakt och ger en god historisk förståelse för platsens bruk och historiska sammanhang. Vid ett högt kulturhistoriskt värde bör stor hänsyn tas vid åtgärder.

Vid ett *kulturhistoriskt värde* saknas vissa beståndsdelar hos miljön som har betydelse för den historiska förståelsen men miljön är fortfarande läsbar. Vid ett kulturhistoriskt värde bör hänsyn tas vid åtgärder, specifikt bör de värdebärande uttrycken hos miljön bevaras.

Vid ett *visst kulturhistoriskt värde* är miljön antingen raserad, splittrad eller så pass hårt förändrad att den historiska läsbarheten är svårtydd. Vid ett visst kulturhistoriskt värde finns fortfarande enstaka egenskaper som bär på ett kulturhistoriskt värde men helhetsmiljön saknar flera beståndsdelar som har betydelse för en förståelse av platsen. Vid åtgärder bör hänsyn tas till de egenskaper som är värdebärande.

Vid *inget eller mycket lågt kulturhistoriskt värde* bedöms miljöerna i dagsläget ha ett väldigt lågt eller obefintligt kulturhistoriskt värde. En sådan klassning görs vid miljöer där inslagen är så pass moderna att en kulturhistorisk värdebedömning är svår. Observera att en sådan klassning kan komma att förändras i framtiden. Värdeklassningen görs även där samtliga spår av den tidigare verksamheten är borta och den kulturhistoriska kontexten är helt raderad.

De kulturmiljöer som har ett högre kulturhistoriskt värde har en rödmarkerad ram runt bilden av miljön. Färgen signalerar att vattenvårdsåtgärder bör göras med försiktighet och i samråd med antikvarisk kompetens. Notera att en dokumentation är önskvärd vid förändringar i samtliga kulturhistoriska miljöer. Ett särskilt tillstånd enligt 2 kap. Kulturmiljölagen krävs vid ingrepp i fornlämningar.

Till värdeklassningen tillkommer även en värdebeskrivning för varje miljö. Värderingsbeskrivningarna har utarbetats efter ett antal kriterier som beskrivs nedan. Kriterierna är bearbetade efter *Vattenkraftverksprojektet 2012–2013* som genomförts av Länsstyrelsen i Kalmar län inom projektet *Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för södra Östersjöns vattendistrikt* samt Riksantikvarieämbetets rapport *Kulturhistorisk värdering och urval – plattform för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet* (remissversion).

I värdebeskrivningen kommenteras:

- Kvarnbyggnaden med beståndsdelar (i de fall de finns bevarade)
- Dammen och vattenvägarna
- Helhetsmiljön

I värdebeskrivningen beskrivs miljöns egenskaper som har betydelse för det kulturhistoriska värdet. Ambitionen har varit att tydliggöra de värdebärande egenskaperna så att det kulturhistoriska värdet inte går förlorat vid eventuella ingrepp i eller förändringar av miljön. Värdebeskrivningen och aspekterna nedan utgör således inget poängsystem, utan bildar en ingång till en samlad bedömning av platsens kulturhistoriska värde.

Kvarnbyggnaden med beståndsdelar

Kvarnbyggnadens potential att förmedla vattenkraftens grundläggande tekniska principer är viktig för förståelsen av platsen. Vattenmagasinet, vattenvägarna samt platsens topografi är egenskaper som bidrar till att tydliggöra tekniken. Även kvarnbyggnadens arkitektur och maskineri kan visa på hur vattenkraften har utnyttjats. Äldre lämningar på platsen med en koppling till vattendraget och vattenkraft bidrar ytterligare till att förstärka värdet (berör även *dammen och vattenvägarna*).

Huruvida kvarnbyggnaden, men även andra delar av verket som damm-byggnaden, vattenspegeln eller interiören förmedlar ett *tidstypiskt* uttryck eller ett längre *utvecklingsförlopp* utgör en viktig del av det kulturhistoriska värdet. Miljön kan exempelvis spegla 1930-talet med tidstypiska beståndsdelar utan betydande senare inslag, eller visa på en utveckling under en längre tidsperiod. I sådana fall där särskild omsorg har konstaterats vid utformningen av byggnadens interiöra eller exteriöra delar har det preciserats vilka uttryck som anses viktiga.

Den kulturhistoriska relevansen är ytterligare en aspekt. Huruvida kvarnbyggnaden är *kännetecknande* för den lokala, regionala eller nationella utvecklingen eller har *utgjort en förebild* för utvecklingen utgör ett kultur-historiskt värde. Kvarnens *ålder* och dess olika delar har bidragit positivt till värdet. Åldern bidrar ofta till en historisk förståelse för äldre tiders bruk av vattnet och visar på en lång kontinuitet.

Dammen och vattenvägarna

Kopplad till miljöns informationsinnehåll och dess läsbarhet är *vattnets karaktär och utbredning*. Relationen mellan vattnet och kvarnen i form av vattenspegel, fall och kanaler är viktiga uttryck för förståelsen av platsen. Om vattenmiljön är påfallande och uppenbar visar den på en tydlig relation mellan vattnet och kvarnen. Dolda vattenvägar, så som tunnelverk, är även de viktiga för miljöns informationsinnehåll. Trots att de är osynliga vid första anblick förstärker de förståelsen av vattenkraftens teknik och bidrar således till det kulturhistoriska värdet.

Helhetsmiljön kring kvarnen/kraftverket

Den yttre helhetsmiljön har värderats högt. Med miljöns *komplexitet* menas att platsen har ett brett informationsinnehåll och kan förmedla flera olika berättelser. Exempelvis där det finns andra byggnader eller anläggningar vid platsen som har ett samband med miljön, så som en intilliggande herrgård eller bruksmiljö.

Även byggnader, anläggningar eller lämningar som visar på ett långvarigt vattenbruk är uttryck som bidrar till miljöns komplexitet. Exempelvis äldre kvarnlämningar, tidigare kanaler eller äldre dammar. Kopplat till platsens komplexitet är även möjligheten att förmedla en bred historisk förståelse i relation till aspekter så som makt, klass och genus.

Helhetsmiljöns *läsbarhet* är centralt för möjligheten till kunskap om och förståelse av platsen. Utan tydliga samband kan en miljö uppfattas som svår-begriplig. De delar av miljön som är svåra att uppfatta kan inte heller bidra till förståelsen av platsens kulturhistoria. Tydligheten, i form av läge, utformning och omfattning av de relaterade byggnaderna eller lämningarna är viktig.

Viktigt för läsbarheten av helhetsmiljön är även *topografins pedagogiska värde*. Miljöer med många holmar, strömsträckor och markanta fall visar på geologiska och hydrologiska grundförutsättningar för människans vattenkraft-utnyttjande. Sådana miljöer visar på människans kulturpåverkan och relation till landskapet. Vidare kan det *topologiska värdet* vara viktigt för läsbarheten i och mellan helhetsmiljöer. Detta innebär att det går att sätta miljön eller beståndsdelar i miljön i förhållande till andra miljöer eller beståndsdelar oberoende av avstånd.

Ytterligare aspekter

Sällsynthet och hotbild är en aspekt som inte direkt utgör ett kulturhistoriskt värde, men som däremot har varit av stor vikt då ett förslag till kulturmiljöhänsyn har formulerats. Med sällsynthet menas att miljön saknar eller har få motsvarigheter lokalt, regionalt eller nationellt. Med hotbild menas att miljön och dess värden hotas av nedbrytning, utrivning, eller annan negativ förändring.

Möjligheter till *delaktighet* och platsens *tillgänglighet* utgör i sig inget kulturhistoriskt värde men har påverkat förslagen till kulturmiljöhänsyn. Vid de tillfällen då platsens kulturmiljövärden kan nå ut till en bred allmänhet har detta stärkt motiven för ett bevarande av miljön.

Havs
och Vatten
myndigheten

Med bidrag från Europeiska unionens LIFE-program